Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

aB HÅNDBØGER · LÆR SELV

Numismatisk opslagsbog

Jørgen Steen Jensen

AB håndbøger

NUMISMATISK OPSLAGSBOG

AB håndbøger

Udkomne titler:

1	*Maurice Wiggin:*	Fluefiskeri
2	*C. E. G. Hope:*	Hestens Røgt og Pleje, 4. oplag
3	*K. Speight:*	Italiensk
4	*Eric Dominy:*	Selvforsvar
5	*Peter Westland:*	Taleteknik, 2. oplag
6	*James Hewitt:*	Yoga, 3. oplag
7	*Pierre Rousseau:*	Astronomi
8	*Aage H. Kampp:*	Færøerne, 3. udg.
9	*N. Scarlyn Wilson:*	Spansk
10	*Paul Couderc:*	Universet
11	*Bernhard de Plas* og *Henri-Verdier:*	Reklame og Publicity
12	*Paul Fraisse:*	Experimentalpsykologi
13	*G. G. Neil Wright:*	Studieteknik
14	*Colin Mares:*	Hurtiglæsning, 2. oplag
15	*Ove Stenkov:*	Ridelære
16	*F. Addington Symonds:*	Vilje og Handling
17	*R. W. Jepson:*	Tænk Selv
18	*Herry O. Teltscher:*	Om Grafologi
19	*Åke Bolmgren:*	Husreparationer
20	VERDENS STORE RELIGIONER *(illustreret i farver)*	
21	*Viggo Kirk:*	Færdselsuheld – Lov og Ret
22	*Walther Næsh* og *Preben Kærsgaard:*	Autotest
23	*Åke Bolmgren:*	Støbning og Murerarbejde
24	*Knud Dahl:*	Havens Vedligeholdelse
25	VOR UNDERFULDE VERDEN *(illustreret i farver)*	
26	*Helge Andersen* og *Ole Malmqvist:*	Køb af Grund, Hus og Lejlighed, 2. udg.
27	*Merethe Stagetorn:*	Testamente og Bo-Deling
28	*Jeff Mayo:*	Astrologi, 2. oplag
29	*Poul Smidt:*	Papirløst Ægteskab, 2. udg.
30	*J.L. Artigas:*	Artigas' Glasurbog
31	*Bobby Fischer:*	Lær skak af Bobby Fischer
32	*O. Malmqvist (red.):*	Døden medicinsk, juridisk, praktisk
33	*Rosemarie Wolff:*	Katte adfærd, pleje, racer
34	*Preben Sørensen:*	Meditationens psykologi
35	*Mogens Brems:*	Danmark til søs I
36	*Vivian Rowe*	Franske vine
37	*Jørgen Steen Jensen*	Numismatisk opslagsbog
38	*Magne Søilen*	Haglgeværet

AB håndbøger

NUMISMATISK OPSLAGSBOG

Mønter fra vikingetid til vor tid

af Jørgen Steen Jensen

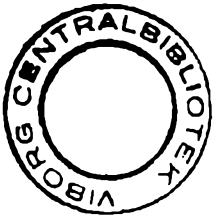

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
København 1974

NUMISMATISK OPSLAGSBOG

© Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/s 1974

Omslag og tilrettelægning: Erik Nørskov
Sat med Linotype Times
og trykt hos Nørhavens Bogtrykkeri, Viborg
Printed in Denmark 1974
ISBN 87 17 01883 8

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele af den er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om copyright.

De afbildede mønter findes i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. Alle er gengivet i naturlig størrelse, 1:1. Omslagsbilledet viser Frederik II.s daler, 1560 (forstørret). Fotografierne stammer fra fotoarkivet i Møntsamlingen. De er optaget af Nationalmuseets fotografer, Sophus Bengtsson (†), Lennart Larsen og Niels Elswing.

FORORD

Som titlen angiver er dette en numismatisk opslagsbog, en vejledning i møntvæsenet fra Vikingetiden til vor tid. Der er lagt vægt på at give henvisninger ved de fleste stikord, så man kan gå videre og finde yderligere oplysninger. Det har først og fremmest været hensigten at gøre opmærksom på det store fond af viden, der ligger i de nordiske numismatiske tidsskrifter og i det store Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder. Uundgåeligt må en del af henvisningerne dog gå til den tyske, under international medvirken udgivne Wörterbuch der Münzkunde fra 1930, der ofte omtales som numismatikerens »bibel«.

Titlen angiver også bogens begrænsning. Man vil ikke kunne finde noget om Oldtidens mønter og kun lidet om de orientalske. Yderligere har det forekommet praktisk at udelade de to specielle felter, pengesedler og medailler. Forhåbentlig vil dette ikke genere bogens eventuelle brugere.

Bogen er langt fra udtømmende og ikke noget egentligt videnskabeligt værk, men den bygger nødvendigvis på en del af den viden, forfatteren siden 1966 har erhvervet sig som ansat på Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. Dog har bogen formentlig nogle af de mangler, der ofte følger med fritidsarbejde, ligesom det må understreges, at synspunkter og udtalelser udelukkende står for undertegnedes private regning.

København, juli 1974 *Jørgen Steen Jensen*

Liste over forkortelser samt nogle andre opslagsbøger

HBN	= *Hamburger Beiträge zur Numismatik* (se stikord)
KL	= *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder*, udgivet siden 1956 i hvert af de nordiske lande. Værket er (1973) nået til bind 17, hvormed bogstav S er afsluttet
NFM	= *Numismatisk Forenings Medlemsblad*, bd. I-XIV, København 1916–1936.
NM	= *Numismatiska Meddelanden*, udg. Svenska Numismatiska Föreningen, Stockholm, bd. 1–31, 1873–1973.
NNUM	= *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* (se stikord)
NNÅ	= *Nordisk Numismatisk Årsskrift* (se stikord)
Wörterbuch	= *Wörterbuch der Münzkunde*, udg. af Fr.v. Schrötter under medvirken af N. Bauer, K. Regling, A. Suhle, R. Vasmer og J. Wilcke, 777 s., 28 tavler. Berlin 1930 (W. de Gruyters forlag; genoptrykt).

Det bør nævnes, at der foreligger en række andre alfabetisk ordnede numismatiske opslagsbøger. Blandt de vigtigere er A. R. Frey: *Dictionary of Numismatic Names*, 1947 og senere (egentlig et genoptryk fra *American Journal of Numismatics*, bd. 50, 1916). En del af den flere gange citerede bog *Mynt* af L. O. Lagerqvist og E. Nathorst-Böös, Stockholm 1968 (en paperback-udgave af samme forfatteres *Mynt och Medaljer*, Stockholm 1960), er også et sådant leksikon, nemlig s. 239–286.
Meget omfattende er i øvrigt en italiensk opslagsbog af E. Martinori: *La Moneta. Vocabolario Generale*, Roma 1915 og en latin-amerikansk af H. F. Burzio: *Diccionario de la Moneda Hispano-Americana*, I-II, Santiago de Chile 1958. Nyttig og meget lærd er den spanske af F. Mateu y Llopis: *Glosario Hispánico de Numismatica*, Barcelona 1946, mens indholdet af den portugisiske af J. M. Folgosa: *Dicionário de Numismática*, Porto u. år (1960'erne) er af svingende kvalitet. Endelig må også den ukrainske af V. V. Zvarič: *Numizmatičnij Slovnik*, Lwów 1972 nævnes.

A

Abacus, se Regnebrædt.

Afslag. Udtrykket bruges om en mønt- eller medailleprægning, udført i andet metal end det, hvortil stemplet egentlig skulle bruges. Afslag kan f.eks. være i guld, som den ældst kendte danske guldmønt, der er et afslag af Erik af Pommerns Lundesterling (ill.). I 16- og 1700-tallet tages der ofte guldafslag til de dansk-norske konger, f.eks. til spillemønter. Man træffer også temmelig ofte tinafslag, de er normalt udført til internt brug på Mønten. – Se *KL,* bd. 1, sp. 294-96 og *NNÅ* 1955, s. 78.

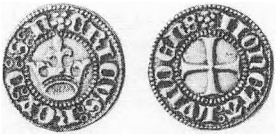

Agio eller opgæld, betegner forskellen mellem møntens pålydende og det den faktisk var værd i handel og vandel. Fænomenet har vel ingen større betydning under normale forhold i vore dage, men i 17- og 1800-tallet, hvor pengesedler og mønter kurserede side om side, skulle man ofte betale opgæld for at erhverve de store mønter mod seddelpenge. På samme måde forholdt det sig, hvis man ville erhverve f.eks. speciedalere mod underlødig skillemønt. Se A. Friis & K.Glamann: *A History of Prices and Wages in Denmark 1660-1800,* I, 1958, s. 15–28.

Agrippinere. Betegnelse for Kölner mønter fra 1000-tallet og imitationer af disse i Nordvesttyskland. Ordet kommer fra de kölnske mønters indskrift S[ancta] Colonia A[grippina], se også Sancta Colonia mønt (med illustration).

Ahlmanns møntkabinet. En af de største møntsamlinger i Slesvig-Holsten er Münzkabinett Wilh. Ahlmann, grundlagt 1952 af konsul Werner Pfeiffer fra Ahlmanns bank, som nu er indgået i Deutsche Bank. Samlingen er specialiseret i Slesvig-Holsten, Nordtyskland og Danmark. – Se *NNUM* 1972, s. 239.

Albertusdaler, også kaldet patagon. Sølvmønt, udmøntet fra 1612 i de sydlige Nederlande af statholderne, ærkehertug Albert af Østrig og hans hustru Isabella af Spanien. Mønten havde på

bagsiden et stort andreaskors. Den blev 1659–1802 også præget i de nordlige Nederlande under navnet sølv dukaat og blev meget benyttet i Østersøhandelen, idet den gik til samme værdi som en tysk rigsdaler, men faktisk havde ringere sølvholdighed. Sidst i 1700-tallet blev den også udmøntet i Altona af Christian VII i et antal af godt en halv million. Se enbener (illustr.) – Se *Wörterbuch*, s. 18.

Albus, latin for hvid (se denne), udmøntet i Nordtyskland fra midten af 1360'erne til en værdi af 4 penninge. Denne mønt skal ikke sammenblandes med den i flere århundreder udmøntede mellem- og sydtyske sølvmønt af samme navn, men af større værdi. – Se *Wörterbuch*, s. 18–20.

Alkymistiske mønter. Man kunne undertiden i ældre tid berette, at en eller anden mønt var lavet af alkymistisk guld, men sådanne beretninger har jo primært interesse set fra et kulturhistorisk synspunkt. Flere svenske mønter af såkaldt alkymistisk guld har i de senere år været genstand for undersøgelser, se *NNUM* 1967, s. 179–184 og 1969, s. 41–44 samt *Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok* 1966, s. 83–107 (forfatteren af den sidstnævnte afhandling synes ikke at afvise muligheden for alkymi!) – Se Paykulls dukat.

Altona. Der blev oprettet en mønt i Altona 1771, og den kom til at få en betydelig virksomhed som møntsted i den gamle Helstat. Der blev også præget mønter for andre end den danske konge, således guldmønter for Hamborg og enkelte mønter for Oldenborg. – Se *NFM*, bd. 5, s. 103–116.

Aluminiumsmønter, se møntmetaller.

Andreasmønter. Der er i Senmiddelalderen og nyere tid præget ikke få mønter, hvis ene side viser den hellige Andreas med hans

X-formede kors. Således lod Frederik I som hertug af Gottorp præge mark- og halvmarkstykker i Husum 1514 med dette motiv. På billedet ses markstykket.

Angel, se Engelot.

Anno Domini MCCXXXIIII. En af de berømteste danske middelaldermønter er Anno Domini-mønten, hvis årstalsdatering (1234) gør den til et i europæisk henseende enestående stykke. Den næste daterede mønt er nemlig fra Aachen 1372. Man har senest foreslået, at mønten skulle være slået af Roskildebispen, der ville markere sin møntret overfor kong Valdemar II Sejr, men en endelig forklaring er ikke fundet. Der kendes nu seks eksemplarer af mønten, fem i Danmark og ét i Sverige. – Se *NNÅ* 1963, s. 50–60 og D.R.Cervins oversigt i *The Numismatist*, Colorado Springs, USA, vol. 86, 1973, s. 1141–65.

Antedaterede mønter. Der kan være politiske grunde til at datere mønter tidligere end deres prægeår. Nogle firskillinge fra København, der blev præget efter byens overgivelse 1536, blev således af Christian III dateret til 1535. Mange steder er det i øvrigt almindeligt at bruge stempler med det gamle årstal længe efter nytår. Et godt eksempel er dronning Margrethe II.s mønter, hvis første årgang får årstallet 1973, skønt de næppe er præget i noget større omfang i det år, men mange andre eksempler kunne nævnes.

Antell, Herman Frithiof (1847–1893), finsk numismatiker. Hans store samling af svenske mønter blev testamenteret til Finland og er nu i det finske Nationalmuseum. Kataloget, der omfatter perioden fra middelalderen til ca. 1632 hedder *Förteckning öfver Antellska Myntsamlingen i Helsingfors*, I-III, 1906–36. – Se *NNUM* 1948, s. 69–78.

Apokryfe mønter. Undertiden træffer man ældre forfalskninger af mønter, som faktisk aldrig har eksisteret, men som af »lærd« eller kuriøs interesse, f.eks. i 17- eller 1800-tallet, er blevet fremstillet. Man kan her nævne mønter fra kong Oluf (død 1387) af Danmark og Norge. – Se *Møntsamlernyt*, 3. årg. 1972, s. 62–63 samt *NFM* VI, s. 233–239 og *Wörterbuch*, s. 179–180.

Arabiske mønter spillede en betydelig rolle i Norden i vikingetiden fra 700-tallets midte til ind i 1000-tallet, men med kulminationsperiode ca. 910-930. Langt de fleste af mønterne er dirhemer af sølv, med vægt på ca. 3 gram og lødighed på 970 ‰. De kendes først og fremmest fra svenske skattefund, hvor fundmassen be-

regnes til ca. 80.000 stk. De fleste stammer fra Gotland. I Danmark er der fundet ca. 4.000, i Finland godt 1.500, i Norge ca. 400 og på Island 11 stk. Mønterne kaldes hyppigt kufiske mønter efter byen Kufa i Iraq. – Se *KL*, bd. 1, sp. 182–194 og G.Holst: *Mynt av arabiskt ursprung funna i Skandinavien*, Göteborg 1973 samt *Fornvännen*, årg. 69, 1974, s. 22–29.

Arnoldsgylden, nederlandsk guldgylden præget af hertugen af Geldern, Arnold af Egmond (1423–73). Mønten, der var berygtet for sin ringe lødighed, kendes også fra fund i Danmark.

Artig, livlandsk mønt i 13- og 1400-tallet. Ordet stammer fra svensk (Gotland), örtug, og betegner en tosidet præget mønt af vægt ca. 1.25 gr. – Se *NNÅ* 1969, s. 37–65.

Augustal er navnet på en guldmønt, slået fra 1231 af den tysk-romerske kejser Friedrich II som konge af Sicilien. Kejserbilledet efterligner tilsvarende billeder på romerske guldmønter, og i indskriften kalder kejseren sig Augustus. Se billedet. – Se *Wörterbuch*, s. 49.

Avers, se Forside

Avesta. Møntværket i Avesta (ved Dalälven), hvor der prægedes kobbermønt og -plåter for Sverige og blindmønter for en række fremmede stater, var i virksomhed fra 1644 til 1831. Vi er velorienterede om en række detailler vedr. dets tekniske indretning takket være en serie tegninger fra begyndelsen af 1700-tallet. – Se *NNÅ* 1938, s. 125–54 og *NM*, bd. 9.

B

Bagside. Møntens bagside (latin:revers) er der, hvor den mindre vigtige fremstilling findes. Man giver herskerbillede eller våben forrang for værdiangivelse. Den side, hvor værdiangivelsen findes er således bagsiden, hvis der på den anden side er et herskerbillede, våben eller monogram. Definitionen er historisk betinget, idet det at slå mønt er et regale, men set fra brugerens synspunkt kan man ikke nægte, at den synes noget vilkårlig. Se tillige Forside.

Baiocco er skillemønt i Pavestaten fra ca. 1450 til 1854. Navnets oprindelse kendes ikke med sikkerhed.

Balle-fundet. Det hidtil største fund fra Svenskekrigstiden gjordes i 1968 i Balle på Djursland. Det bestod af 12.121 mønter, de fleste danske småmønter, men næsten 400 var dalere eller tilsvarende store mønter. Der var desuden en del pragtfuldt sølvtøj, som er udstillet på Nationalmuseets 2. afdeling. Fundet vil blive endelig publiceret i *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, forventelig årgang 1973.

Baltiske mønter. Udmøntningen i de baltiske lande Estland og Letland afspejler nogenlunde deres historiske skæbne. Landenes forskellige herrer har slået mønter dér fra 1200- til 1700-tallet. Således mener man, at en lille hulpenning med krone er slået i Tallinn i den danske tid (før 1346). En af de største privatsamlinger af livlandske mønter, der har eksisteret, var i øvrigt i dansk eje. Den var samlet af godsejer E. Kieler og blev solgt på Sagførernes Auktioner, Kbhvn. 1937. Det seneste større katalog er skrevet på russisk af D. Fedorov og udgivet i Tallinn 1966. – Se *KL*, bd. 1, sp. 327–31 og *NNÅ* 1969, s. 37–65. – En væsentlig del af forskningen vedrørende baltiske mønter fra selvstændighedstiden mellem de to verdenskrige er udført af A. Platbárzdis og fremlagt i adskillige artikler og publikationer, bl.a. *Coins and Notes of Estonia, Latvia and Lithuania*, Stockholm 1968.

Bancodaler er en betegnelse, der ikke er entydig. I Danmark blev den i ældre tid brugt i betydningen Hamburger Banco, efter den 1619 grundlagte Hamburger Bank, og den havde i 17- og første halvdel af 1800-tallet stor betydning som regnemønt. Der blev aldrig præget nogen mønt af dette navn, men den svarede til ca. 26 gram sølv. – Se *Wörterbuch*, s. 56.

Banker. Det er sjældent, at banker slår mønt. Som et enkelt eksempel kan dog nævnes de sølvmønter (egentlig pengetegn), der blev slået af Bank of England i begyndelsen af 1800-tallet. Tegnene til 5 shillings blev slået på spanske otte-realer ved overprægning.

Barbariske efterligninger. Udtrykket bruges især om oldtidsmønter, græske og romerske, der efterlignedes af folkeslag udenfor de store kulturkredse, men det kan også gælde f.eks. nordtyske, polske og skandinaviske efterligninger i Vikingetiden. Udtrykket barbarisk om disse efterligninger svarer dog næppe altid til vore dages kunstopfattelse. – Se *Wörterbuch* s. 56–58 og *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, bd. 2, s. 48–49.

Barrer. Sølvbarrer blev almindelig anvendt i stedet for mønter både i Vikingetiden og senere i Middelalderen. De var undertiden forsynet med stempler eller indskrift, der angav en vis lødighed eller vægt; under alle omstændigheder var deres vægt ofte tilpasset en enhed indenfor et vægtsystem. Særlig almindelige var sølvbarrer i Nordtyskland i 1300-tallet, og i Rusland var der fra 1100- til 1300-tallet overhovedet ingen anden kurserende mønt end sølvbarrer. Barrer er jævnlig fundet i skattefund i Skandinavien, det nyeste store fund er fra Burge i Lummelunda på Gotland, hvor der fandtes 37 barrer, heraf mange med russiske indskrifter. – Se *KL* bd. 15, sp. 276–279, *Wörterbuch* s. 58–62, *NNUM* 1970, s. 137–42.

Batzen. Schweizisk og sydtysk mønt fra slutningen af 1400- og første halvdel af 1500-tallet, oprindelig finvægt ca. 1.7 gram. Udmøntningen blev lejlighedsvis genoptaget i 1600- og 1700-tallet. I Schweiz var der flere steder en ubrudt udmøntning til ca. 1850. – Se *Schweizerische Numismatische Rundschau*, bd. 51, s. 145–54.

Becker, Carl Wilh. (1772–1830), ophavsmand til en række særdeles veludførte og som følge deraf også farlige forfalskninger, bl.a. af middelalderlige brakteater. – Se G.F.Hill: *Becker the Counterfeiter*, I–II, London 1924–25. Se tillige ill. under Blygdpenning.

Belejringsmønter. Under de mange belejringer, der kendetegnede krigene fra 15- til 1800-tallet, blev der hyppigt slået nødmønter af de belejrede, bl.a. for at man kunne betale soldaterne deres sold. Præget på disse nødmønter var ofte ret primitivt. Der findes en stor mængde af disse mønter, som jo oftest har en helt håndgribe-

lig historisk interesse, og der findes flere ældre kataloger over dem, således P. Mailliet: *Catalogue des Monnaies Obsidionales*, Bruxelles 1868–73. Fra Skandinavien kendes de fra belejringen af Christianstad under Den skånske krig 1678–79 (slået af den danske besætning), se *NNUM* 1950, s. 29–30. Her afbildes en toskilling fra denne belejring. Søren Norbys mønter er egentlig også belejringsmønter (se Norby, Søren).

Belgien. Da landet er en moderne statsdannelse (opstået efter revolutionen 1830) er den numismatiske historie i snævrere betydning kort. Men tidligere var landet delt i en række hertugdømmer, grevskaber og herskaber m.m., og det kan være ganske svært at orientere sig i dette virvar. En hjælp kan man finde i R. Serrure: *L'Histoire monétaire belge*, 1880. Der findes nogle store, overskuelige moderne kataloger, H.E.v.Gelder & M.Hoc: *Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434–1713*, Amsterdam 1960 samt A.Delmonte: *Le Bénelux d'Or* og *Le Bénelux d'Argent*, Amsterdam 1964 og 1967. Mange af de grundlæggende værker er i øvrigt gamle, nogle mindre kataloger (Brabant, Namur, Liege) er udgivet i serien Numismatic Pocket af J.de Mey, Bruxelles. Det vigtigste tidsskrift er *Revue belge de la Numismatique et Sigillographie* (udg. fra 1842) og *Cercle d'Etudes Numismatiques. Bulletin* (fra 1964), begge Bruxelles. Hovedsædet for forskningen er Cabinet des Médailles de la Bibliotheque Royale, Boul. de l'Empereur 4, Bruxelles.

Bergengylden er en regnemønt (aldrig præget!) brugt i Bergen i Norge fra midten af 1400-tallet til ca. 1600. – Se *KL* bd. 1, sp. 466.

Besant, middelalderligt udtryk for den byzantinske guldmønt. Udtrykket gik derefter over til at blive brugt heraldisk om guldskiver anbragt i et felt. Det kan nævnes, at der indgår syv besanter i Finansbankens bomærke (!). – Se *KL* bd. 1, sp. 503.

Bibliografi, numismatisk. Vil man vide, hvad der er skrevet om et givet emne, har man en række gode hjælpemidler. Man kan først efterse Ph. Griersons ræsonnerende *Bibliographie Numismatique*, Bruxelles 1966 og E. Clain-Stefanelli *Select Numismatic*

Bibliography, New York 1965. Et udmærket hjælpemiddel er udgivelsen af hele American Numismatic Society's bibliotekskartotek i katalogform *Dictionary Catalogue of the Library*, bd. 1–6, Boston 1962 med supplementsbind hvert femte år. Den løbende litteratur fortegnes hvert halve år i *Numismatic Literature*, ligeledes udgivet af American Numismatic Society i New York, men med medarbejdere over hele verden. Endelig er der ved de senere internationale kongresser lavet forskningsoversigter, *A Survey of Numismatic Research*. Årene 1960–65 er dækket af tre bind, udgivet i København 1967, mens de tilsvarende tre bind for årene 1966–71 er udgivet i New York 1973. Man må i det hele sige, at den numismatiske litteratur, der undertiden præges af en næsten umådeholden meddelelsestrang og forbavsende gode publikationsmuligheder, også internationalt er godt registreret. Numismatisk hovedbibliotek i Danmark er Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, hvor litteratur kan benyttes og xerox-kopier til privat brug bestilles efter de til enhver tid gældende regler. Udlån foregår i begrænset omfang, men kun gennem det offentlige biblioteksvæsen. – En god oversigt over ældre numismatiske bibliografier findes i *NNUM* 1943, s. 95–102.

Billon. Ordet optræder først i Frankrig midt i 1200-tallet og betyder umøntet ædelmetal (jfr. engelsk: bullion), men det gik fra 1400-tallet over til at betyde mønter, der kun indeholdt lidet ædelmetal. – Det er i den sidste betydning (under 50 % sølv) ordet nu normalt bruges. – Se *Wörterbuch* s. 74–75.

Bimetallisk møntfod. I anden halvdel af 1800-tallet var der særlig i USA bestræbelser for at bevare sølv som møntfod samtidig med at guld på dette tidspunkt var blevet den internationalt anerkendte møntfod. Bestræbelserne på at bevare et fast værdiforhold mellem de to metaller mislykkedes, da sølvprisen stadig faldt. Fænomenet kendes for øvrigt også fra andre tidspunkter af historien, f.eks. England i 1700-tallet. – Se *Wörterbuch* s. 156–57.

Birkamønter. Det har været diskuteret, om de ældste nordiske mønter, præget som efterligninger af Karl den Stores Dorestadmønter i 800- og 900-tallet er slået i Hedeby ved Slien eller i Birka i Mälaren. De seneste undersøgelser tyder på, at de ældre er slået i Hedeby (se dette), men at en sen gruppe kan være slået i Birka. – Se *KL* bd. 1, sp. 588–594 og Brita Malmer: *Nordiska mynt före år 1000*, 1966.

Bit. Vestindisk møntbetegnelse, oprindelig for stykker, der var udskåret af sølvmønter ('bid'), senere en regnemønt. I Dansk-Vestindien blev bit 1904 den mindste møntenhed, idet der gik 5 bit på én cent. (Se afbilding af denne). Den mindste skillemønt blev på 2½ bit. – Se *Wörterbuch* s. 76.

Bitegn er en mindre væsentlig del af møntbilledet i modsætning til hovedmotivet. Som eksempel på et bitegn kan nævnes de halvmåner og punkter, der ofte omgiver motivet på de danske borgerkrigsmønter. Bitegn kunne benyttes, hvis man ville skelne forskellige udmøntninger fra hinanden. – Jfr. *Wörterbuch* s. 68–69.

Blaffert er en ret stor hulpenning til værdi af to penning, udmøntet i Nordtyskland i 1400- og begyndelsen af 1500-tallet. Den prægedes i Slesvig (bl.a. i Flensborg) i 1500-tallet og i Danmark sidste gang 1602 (men som dobbeltsidig mønt). – Se *KL*, bd. 1, sp. 677–678 og *NNÅ* 1938, s. 155–162. Billedet viser en blaffert fra Lüneborg, 1400-tallet.

Blindmønt eller møntblanket. Betegnelse for rundt metalstykke, der som halvfabrikat er parat til at blive præget som mønt. Undertiden kommer enkelte af sådanne stykker i omløb ved en fejltagelse. I Sverige var der i 16- og 1700-tallet en storstilet eksport af kobberblindmønter til forskellige lande, bl.a. England. Skibet »Den gyldne Sol« forliste 1673 ved Bornholm med en sådan ladning blindmønter, der skulle præges til farthings i London. De blev fundet i tusindvis af en gruppe dykkere o. 1970. – Se *NNÅ* 1937, s. 1–20 og *Skalk* 2/1970, s. 3–8.

Blodsklipping er en populær betegnelse på en serie svenske mønter, præget 1568 af hertugerne Johan (III) og Karl (IX) under deres oprør mod Erik XIV. Navnet kommer af, at sølvet til prægningen blev skænket hertugerne af enken efter Svante Sture, som Erik XIV havde ladet dræbe, men derefter havde betalt bod for. – Se L. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös: *Mynt*, 1968, s. 142.

Blygdpenning. En populær svensk betegnelse på mønt, der tidligere fejlagtigt tillagdes dronning Margrethe (og ansås for apokryf), men som nu dateres allerede til 1320'erne. På forsiden er et kronet hovede, på bagsiden et 0. – Se *KL*, bd. 2, sp. 17–18, *Møntsamlernyt*, 3. årg., s. 62–63 og L. Lagerqvist: *Svenska Mynt under Vikingatid och Medeltid*, 1970, s. 85. Det afbildede stykke er en forfalskning fra begyndelsen af 1800-tallet af Becker (se denne).

Bogstavsbrakteater. Både fra Norge, Sverige og Nordtyskland findes der en række småbrakteater eller hulpenninge fra slutningen af 1100- til slutningen af 1300-tallet, hvis hovedudsmykning er et bogstav. Man har foreslået, at bogstavet kan stå for møntstedet, men det er der dog ingen enighed om. De kan for så vidt jævnføres med en række danske borgerkrigsmønter, der er smykket med et bogstav, heller ikke det kan altid tolkes. – Se *KL*, bd. 2, sp. 52–53. Det afbildede stykke er muligvis svensk fra slutningen af 1200-tallet (ellers er det nordtysk).

Bolin, Sture (1900–1962), svensk historiker og numismatiker, professor ved universitetet i Lund. Interesserede sig som numismatiker især for romerske mønter, feudalmønt og for problemerne

omkring skattefund og deres forbindelse med krigsbegivenheder. En række af hans artikler er samlet i en lettilgængelig bog *Ur penningens historia*, 1962. – Se nekrolog i *NNUM* 1962, s. 45–50.

Bolivar. Venezuelansk møntenhed indført 1879 og nu med en værdi af ca. 1.50 kr. Mønten er opkaldt efter den sydamerikanske frihedshelt Simon Bolivar (1783–1830).

Boratinki, polsk-litauiske kobberskillinger, opkaldt efter møntforpagteren Titus Livius Boratini, som lod dem præge 1659–66. Disse mønter, hvis metalværdi kun var 15 % af deres pålydende, ødelagde den polske økonomi og var som følge heraf meget berygtede. Boratini var muligvis også ophavsmanden til Suceava-forfalskningerne (se disse). – Se A. Platbárzdis: *Die schwedische Münze in Livland*, Stockholm 1968, s. 279–286. Den afbildede mønt er en skilling fra 1664.

Borgerkrigsmønter. Det er et ejendommeligt og ret beset uhistorisk navn, som har vundet hævd, på danske og skånske mønter fra 1241 til 1377. Betegnelsen stammer vistnok fra C. J. Thomsen, og den har været anvendt om forskellige perioder inden for tidsafsnittet. Nu anvendes den om mere end 100 år, hvor der dog kun i få og korte perioder var borgerkrig. – Se *NNÅ* 1949, s. 31. Det afbildede stykke er fra Christopher II (1319–1332).

Brakteat. Ordet er af »lærd« oprindelse fra slutningen af 1600-tallet og betegner meget tynde, ensidigt prægede mønter. Brakteatprægningen begynder i Tyskland i 1130'erne og når hurtigt en blomstring her. En række af 1100-tallets og det tidlige 1200-tals tyske brakteater hører til møntkunstens ypperste frembringel-

ser. De afbildede stykker er fra bispedømmet Halberstadt (med stiftets helgen, den første martyr Skt. Stefan), anden halvdel af 1100-tallet og fra Braunschweig, begyndelsen af 1200-tallet. Også i Norden sloges brakteater i 1100-tallet, begyndende med Norge ca. 1130 og Danmark fra ca. 1150 samt Sverige fra sidst i århundredet. De nordiske brakteater var betydeligt mindre end de tyske. Den danske brakteatprægning var ganske kortvarig, men også her nåedes usædvanlig smukke resultater. Se også Hulpenning. – I øvrigt kendes guldbrakteater fra nordisk folkevandringstid og smykkebrakteater fra Vikingetiden. – Se *KL*, bd. 2, sp. 195–99, A. Suhle: *Hohenstaufenzeit im Münzbild*, 1963 og *Mittelalterliche Brakteaten* (Insel-Bücherei) samt *NNUM* 1969, s. 133–36.

Breddaler er betegnelsen for dalere af større diameter, værdi og vægt end vanligt. De blev særlig præget i slutningen af 1500- og i 1600-tallet af de brunsvig-lyneborgske hertuger, men de kendes både fra Danmark (Christian IV) og Sverige (Johan III – Gustav

Adolf). Deres værdi var mellem 1½ og 10 daler, men kunne i enkelte tilfælde gå helt op til 16 rigsdaler. De første breddalere blev slået i Wolffenbüttel 1574 af hertug Julius og blev tvangssolgt til befolkningen for altid at have et sølvforråd i landet, der i påkommende tilfælde kunne indløses af regeringen. Det er nok sandsynligt, at der efterhånden også har været et prestigeelement forbundet med prægningen af de store, ofte medailleliknende mønter. – Det nyeste katalog er J. S. Davenport & T. Søndergaard: *Large Size Silver Coins of the World,* Galesburg, Ill. 1972. Det afbildede stykke er fra grevskabet Schauenburg i Nordtyskland, Ernst III (1601–1622).

Brenner, Elias (1647–1717), svensk numismatiker og tegner. På grundlag af sin egen samling udgav han det første svenske møntværk *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum. Thet är En Skatt af Swenskt Mynt,* 1691, 2. udg. 1731, ny udgave 1972. – Se *Svenskt biografiskt Lexikon,* bd. 6 og *NNUM* 1973, s. 16–17.

Brilledukater. Almindelig betegnelse for nogle få guldmønter, hele (kun én bevaret), halve og kvarte dukater, som Christian IV 1647 lod slå af norsk guld. De har på bagsiden et par lorgnetter og den latinske indskrift VIDE MIRA DOMI (se vidunderne herhjemme). – Se *NNÅ* 1950, s. 81–87.

Bronze er en legering af kobber og tin (ofte i forholdet 95 til 5) med lidt zink til at lette smeltningen. Forkortelse Ae (af latin: aes). Bronzemønter er udmøntet som skillemønt i lave værdier i Danmark fra 1856, ændret legering (lidt mørkere farve) fra 1873. Udmøntningen indstillet 1940, men genoptaget 1960. Endelig indstillet 1973 (sidste årstal 1972) på grund af prisudviklingen på kobber.

Brudsølv, tysk Hacksilber, er brudstykker af smykker, barrer og mønter, der efter vægt brugtes til betaling. Brudsølv blev særlig anvendt i Vikingetiden i Skandinavien og Østersøområdet. – Se *KL,* bd. 6, sp. 37–39 og L. Lundström: *Bitsilver och betalningsringar,* 1973.

Bruun, Lars Emil (1852–1923), dansk møntsamler og forretningsmand. Han opbyggede en af de største private samlinger i Danmark, hvoraf en del (Danmark, Norge, Sverige og Hertugdømmerne m. m.) til 2023 opbevares på Frederiksborg slot for efter testamentarisk bestemmelse at tjene som reserve for Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Samlingen er katalogiseret af Georg Galster m.fl. *L. E. Bruuns Mønt og Medaillesamling*, 1928. En del angelsaksiske og irske mønter blev skænket til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, katalog af G. Galster *L. E. Bruuns Gave* ..., 1928, mens andre mønter blev solgt på store auktioner. – Se *Dansk biografisk Leksikon*, bd. IV og nekrolog i *NFM* VII, s. 121–126.

Bryllupsmønter. Man finder lejlighedsvis mønter, der er præget i anledning af møntherrens bryllup eller et bryllup i hans familie, men oftere fejredes en sådan begivenhed dog med en medaille. Man mener, at Christian IV lod slå sin speciedaler 1597 i anledning af sit bryllup, og fra 1960-erne findes danske bryllupsmønter i anledning af de tre prinsessebryllupper. – Se *Wörterbuch*, s. 268.

Brødredaler. Betegnelse for en række sachsiske dalere fra sidst i 15- og begyndelsen af 1600-tallet. Det skete i flere tilfælde, at et antal brødre (fra to til fire) i fællesskab udøvede herredømmet i et af de sachsiske hertugdømmer og dermed også havde møntretten sammen. Brødrene afbildes alle på mønterne. Således kan nævnes Christian II, Johann Georg I og August i kurfyrstendømmet Sachsen 1591–1611, (ill. fra 1594), men adskillige andre eksempler kan nævnes.

Bünstorf-fundet er et møntfund gjort i 1827 i Bünstorf, Sydslesvig og bestående af ca. 5.000 mønter, hovedsagelig nordtyske brakteater. Først 1917 er fundet definitivt publiceret af Georg Galster. – Se *NNUM* 1955, s. 127–133.

Bygningsoffer. Traditionen med at nedlægge mønter i bygningers grundsten går tilbage til oldtiden, hvor et antal af de allerældste mønter er fundet som bygningsoffer i Artemistemplet i Efesos. I Danmark kendes traditionen fra o. 1040, idet der i Skt. Jørgensbjerg kirke ved Roskilde er fundet 108 mønter nedlagt i fundamentgrøften. Traditionen kan følges op gennem tiderne, normalt i form af grundstensofre (se disse). – Se *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1956, s. 93–102 og 1972, s. 110 samt *NNUM* 1957, s. 5–6 og 51.

Byzantinske mønter. Det byzantinske riges møntvæsen repræsenterer en ubrudt tradition fra Oldtiden til Konstantinopels fald 1453. Det seneste store værk om disse mønter er *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection,* hvoraf der (1974) foreligger tre bind i fem dele, dækkende perioden 491 til 1081, udgivet af Alfred R. Bellinger og Philip Grierson. Byzantinske mønter benyttedes i nogen grad i Skandinavien i Vikingetiden, og der er en betydelig byzantinsk stilindflydelse på danske mønter i 1000-tallet. Den ses allerede under Hardeknud, men er særlig tydelig under Svend Estridsen. – Se *KL,* bd. 2, sp. 428–31 og *Byzantinische Forschungen,* bd. 1, Amsterdam 1966, s. 124–138.

C

Ceitil. Portugisisk kobbermønt præget efter erobringen af Ceuta i Marokko 1415 til minde om begivenheden. På bagsiden havde mønten et billede af en borg i havet, en stiliseret gengivelse af Ceuta. Præget til 1560. Se afbildningen.

Centavo er en almindelig betegnelse på den laveste møntenhed i det portugisiske og en række latinamerikanske møntsystemer. Betyder 1/100 af hovedmøntenheden.

Centime stammer fra indførelsen af decimalsystemet i det franske møntvæsen 1793/95 og betegner den laveste møntenhed, 1/100 af hovedmønten. Centimen bruges i Frankrig og i en række af Frankrig inspirerede møntvæsener, bl.a. i Central- og Vestafrika.

Červonec er en russisk betegnelse for guldmønt (af červonnyj: rød). Betegner især de hollandske dukater (se Dukat), som i hemmelighed efterprægedes i Rusland 1735–1868, fordi man gerne ville have det russiske guld ud i en internationalt gangbar mønt. Efterhånden blev denne dukat også almindeligt anvendt i Rusland. En sovjetrussisk guldmønt af dette navn blev præget 1923 og 1925. – Se *Wörterbuch* s. 98 og I. G. Spasskij: *Russian Monetary System,* Amsterdam 1967, s. 214.

Charonsmønt. Skikken at medgive den døde en mønt, et stykke guld eller noget andet værdifuldt til den sidste rejse kendes fra Oldtiden og synes vidt udbredt. Talrige eksempler kendes fra Østeuropa i tidlig Middelalder, og en foreløbig gennemgang af det danske materiale viser, at det efter al sandsynlighed har været meget almindeligt herhjemme lige til 1800-tallet. Det er heller ikke helt sjældent, at døde i kristne begravelser har fået mindre formuer med sig. – Se *Skalk* 2/1971, 3/1974 og *Tor. Meddelanden från Institutionen för nordisk Fornkunskap vid Uppsala Universitet,* bd. 11, s. 168–97.

Christian IV.s guldkrone, se Guldkrone, Christian IV.s

Christian VIII (1786–1848), konge af Danmark fra 1839. Blandt kongens mange videnskabelige interesser var også numismatik, og han fik efterhånden anlagt en stor privatsamling med hovedvægten på antikke mønter. Efter kongens død indgik samlingen i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. – Se *NNÅ* 1967, s. 159–166.

Christiana religio. Indskriften XRISTIANA RELIGIO (latin: den kristne religion) omkring en tempelbygning på bagsiden af en

række karolingiske og senere tyske kejsermønter er et eksempel på, at mønter også kan have tjent som propagandamiddel på et tidspunkt, hvor herskeren kun havde få midler til at kommunikere med folket. Det er i hvert tilfælde en mulig forklaring på den stadige gentagelse af denne stivnede type gennem et par århundreder. – Se også *Wörterbuch* s. 104. Den afbildede mønt er fra Ludvig den Fromme (814–840).

Christiandor. Dansk guldmønt udmøntet under Christian VII 1771 og 1775 til en værdi som den franske Louisdor (se denne). Finvægt godt 6 gram. En guldmønt af samme navn og omtrent samme vægt blev udmøntet under Christian VIII og Christian IX (seneste udmøntning 1870) som enkelt og dobbelt Christiandor. Se også Frederikdor.

Christiania. En mønt i Christiania (nu Oslo) blev oprettet 1628 efter sølvfundene ved Kongsberg. Den var i virksomhed til 1695. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter,* 1971, s. 203–5.

Christianstadsklippinge. Blandt de få belejringsmønter, der er slået i Skandinavien, er en serie slået i Christianstad i Skåne 1677–78 af en dansk hærafdeling. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter,* 1971, s. 71. Se ill. under Belejringsmønter.

Christusbillede træffes undertiden på mønter i Middelalderen, specielt byzantinske. Det skyldes byzantinsk påvirkning, når man på flere danske 1000-tals mønter fra Svend Estridsen har en tronende, velsignende Christus. Nogle af disse mønter er udført med en betydelig kunstnerisk udtryksfuldhed. Det afbildede stykke er fra Borgeby i Skåne (Hauberg nr. 33), og det har møntprægeren Lefwines navn med runer.

Colonnato, se Peso.

Comhaer. Nederlandsk møntmesterfamilie, hvoraf nogle medlemmer var møntmestre i Danmark under Erik af Pommern, forskellige steder i Nordtyskland og i Stockholm, alt i første halvdel af 1400-tallet. Comhaer'ne er ganske typiske for de gamle møntmestre. De var en efterspurgt, højt kvalificeret arbejdskraft, der i løbet af deres liv kunne tjene mange herrer og ofte

havde gode familieforbindelser. – Se *Moneta* 1, Lund 1932, s. 15–26.

Croat. Spansk sølvmønt af vægt ca. 3 gram, især præget i Barcelona. Slået fra 1285 til 1706. Ordet kommer af cruciatum, latin for bagsidens kors. – Se A. Badia i Torres: *Catàleg dels croats de Barcelona,* 1969.

Crockards er en engelsk betegnelse for de mindre lødige efterligninger af engelske sterlinge, der blev slået forskellige steder i Nederlandene henimod 1300. Crockards er muligvis den type, hvor herskerbilledet er forsynet med roser. – Se J. J. North: *Coinages of Edward I & II,* 1968, s. 36–37.

Crown betegner både en engelsk guldmønt og en engelsk sølvmønt. Guldmønten blev præget fra 1526 til 1662, oprindelig med en finvægt af henved 3 gram, senere forringet. Sølvmønten svarede nogenlunde til den kontinentale daler, og den prægedes første gang 1551. Det afbildede stykke er fra dronning Elizabeth, 1601. Siden 2. verdenskrig er den kun blevet præget som mindemønt og kun i kobbernikkel, f.eks. Churchillcrown 1965 til minde om Winston Churchill (1874–1965); sidst er den præget i anledning af kongeparrets sølvbryllup 1972. Crown havde tidligere værdien 5 shillings, men efter decimalsystemets indførelse svarer den til 25 new pence.

Cruzado de ouro. Portugisisk guldmønt, præget fra 1457 til 1835. Oprindelig finvægt ca. 3.50 gram. Navnet kommer af bagsidens kors. Bevaret meget længe som regnemønt, svarede til 400 reis.

Cruzado de prata. Portugisisk sølvmønt, præget fra 1643 til 1835. Oprindelig finvægt ca. 21 gram, senere stadig reduceret. Bagsi-

den har Christusordenens kors. Det afbildede stykke er oprindelig præget med en værdi af 400 reis, men forøget ved kontramarkering til 500 reis (mønten stammer fra forlis ved Bornholm, 1673).

Cruzeiro. Braziliansk møntenhed, udmøntet fra 1942, hvor den afløste milreis. Efter valutareformen 1967 svarer 1000 gamle cruzeiros til 1 ny. Dens værdi er ca. 1 krone.

D

Daler. Ordet kommer fra tysk Thaler, forkortelse af Joachimsthaler, betegnelse for de store sølvmønter (vægt ca. 27 gram), som fra 1519/20 prægedes af greverne af Schlick i Joachimsthal (Jáchymov) i Böhmen (se ill.). Det blev hurtigt en internationalt

anerkendt mønt, der blev efterlignet mange steder, normalt med en høj lødighed og en finvægt på 25–26 gram. Det lokale navn er ofte afledt af thaler, således skandinavisk daler, polsk talar og amerikansk dollar. Tilsvarende værdi men helt andet navn har den spanske og spansk-amerikanske peso de a ocho og den engelske crown. Daleren præges endnu i Wien som Maria-Theresia daler (se denne, finvægten er dog $23^{1}/_{3}$ gram) og den må betegnes som en af de historisk set vigtigste internationale mønter. – Se *Wörterbuch* s. 676–77 og *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1970, s. 67–76.

Daljunkermønt. Således kaldes nogle uhyre sjældne svenske mønter (hel og halv örtug), som traditionelt henføres til den såkaldte Daljunker, der udgav sig for Nils Sture, ældste søn af Sten Sture den Yngre, og som rejste oprør mod Gustav Vasa i Dalarna 1527. Mønternes forsideindskrift er Nicolaus Sture, mens bagsiden angiver, at det er en mønt »in Valdibus« (i Dalarne). Mønterne er nu af L. Lagerqvist henført til stormanden Nils Bosson Sture, der 1467–93 havde en enestående stærk stilling i Dalarne. – Se *NNÅ* 1962, s. 79–97.

Danefæ. Allerede i Valdemar Sejrs jyske lov 1241 bestemmes, at guld og sølv fundet i høje eller efter ploven eller andetsteds hører kongen til. Tilsvarende bestemmelser findes i Danske Lov af 1683, og de udvidedes noget i kongelige forordninger af 1737 og 1752, bl.a. således at danefæ også omfatter mønter, hvis de er fundet i huse. Det er disse regler, der den dag i dag er gældende ved administreringen af danefæbestemmelserne. – Mønter fundne i Danmarks jord skal indsendes til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, 1220 København K., enten direkte eller gennem det lokale museum. Finderen får metalværdi og en passende dusør (højest udbetalte beløb er 25.000 kr., 1967). Det er ulovligt at beholde eller sælge jordfundne mønter. Mønter, der er indgået i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling som danefæ vil ofte kunne blive deponeret i det lokale museum, forudsat at der er forsvarlig sikring, bl.a. med elektriske alarmer. – Se *KL*, bd. 2, sp. 638–39 og *NNÅ* 1946, s. 105–15.

Danegæld er betegnelse for tribut udbetalt til vikingehærene i Frankrig og specielt i England. Det er blevet antaget, at en væsentlig del af de angelsachsiske mønter, der er fundet i Skandinavien, er kommet hertil som danegæld. – Se *KL*, bd. 2, sp. 639–41.

Danmark. Det danske møntvæsen går tilbage til vikingetiden, og det er beskrevet i en række værker, hvoraf flere dog nu er temmelig gamle. Kirsten Bendixen har skrevet et moderne oversigtsværk, *Danmarks Mønt*, 1967. For perioden indtil midten af 1300-tallet er standardværkerne skrevet af P. Hauberg (se denne), idet dog Hedeby-mønterne nu er behandlet af Brita Malmer: *Nordiska Mynt före år 1000*, Lund 1966. Udgangspunktet for enhver numismatisk undersøgelse af de senere perioder er G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger* (til 1540), 1972 og H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter*, 2. udg. 1971. For tiden efter 1588 findes en række gode monografier af J. Wilcke (se denne) samt for tiden 1671–1725 Axel Nielsen: *Specier, Kroner, Kurant*, 1907 (optryk 1973). Numismatiske afhandlinger fremkommer i *Nordisk Numismatisk Årsskrift (NNÅ)* og *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (NNUM)*, begge udgivet fra 1936, mindre opsatser i *Møntsamlernyt* og diverse lokale foreningers blade. Desuden er der jævnlig artikler i *Nationalmuseets Arbejdsmark* samt i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. Hovedsædet for numismatisk forskning er Den kongelige Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet (se denne). Den vigtigste forening er Dansk numismatisk Forening.

Dansk Møntsamlerunion, stiftet 1971, samler de lokale foreninger. September 1974 er 30 tilsluttet.

Dansk Numismatisk Forening er grundlagt 1885. Foreningen har sæde i København (adresser, se *NNUM* 1973, s. 157) og holder møder på Nationalmuseet. Om foreningens historie og forskellige tidligere navne, se *NNUM* 1960, s. 169–80.

Daterede mønter. Man har enkelte europæiske guldmønter fra 1100-tallet og senere, der på grund af arabisk påvirkning er dateret efter islamisk æra (d.v.s. efter tidsregning begyndende 622). Men bortset herfra er den danske Anno Domini 1234 mønt den ældste daterede middelaldermønt (se Anno Domini). Der findes enkelte eksempler på daterede mønter fra 1372 og følgende år (bl.a. fra Aachen), men i almindelighed er det først i 1500-tallet, at datering med årstal bliver mere udbredt. – Se *Wörterbuch* s. 122 og *The Numismatist*, vol. 86, 1973, s. 1141–65.

Davidsgylden. En ret ringe nederlandsk guldgylden præget af Utrechterbispen, David af Burgund (1455–96). Nogle af mønter-

ne afbilder kong David med harpen. Der er fundet enkelte Davidsgylden i Danmark.

Decimalsystemet, indførelse af. Bortset fra Storbritannien, Irland og en del Commonwealthlande har alle lande i ny tid haft deres møntvæsen ordnet efter decimalsystemet. Disse reformer begyndte 1792 og 1795 med henholdsvis USA og Frankrig, idet det dog kan nævnes, at den russiske rubel og kopek siden 1721 faktisk også fulgte decimalsystemet. Omlægningen 1971 af det engelske møntsystem (1 £ à 20 shilling à 12 pence) havde været forberedt længe. Allerede midt i 1800-tallet havde man planlagt at indføre decimalsystemet, og florinen (2 shilling), der stammer fra 1847 var et skridt i denne retning, idet den var $^1/_{10}$ £. Inddelingen af £ i 100 new pence og de praktiske konsekvenser deraf havde været genstand for meget indgående drøftelser og forberedelser. Der er givet en fremstilling af forløbet hos N. E. A. Moore: *The Decimalisation of Britain's Currency*, London 1973.

Degnelus. Populær betegnelse på Frederik VI.s enskilling af kobber, slået 1812 under Napoleonskrigenes inflation og med en vægt af ¾ gram. Se også Sildeflas.

Dei Gratia, latin for »af Guds nåde« (se Guds nåde).

Demonetisering er et teknisk udtryk for at sætte mønter ud af kraft. I vore dage sker det ret jævnligt, at pengesedler mister deres gyldighed, men under det feudale møntsystem (se Feudalmønt) blev de gamle mønter demonetiseret ved møntfornyelsen. Som moderne eksempler på demonetisering kan nævnes inddragelsen af de grønlandske mønter 1967 og de engelske halfcrowns 1970.

Denga. Betegnelse på russiske sølvmønter, udmøntet fra slutningen af 1300-tallet. Med kopekens indførelse 1534 bliver denga betegnelse for en mindre sølvmønt. (Billedet viser dansk efterligning præget 1619). Den udmøntes fra 1700 i kobber og svarer til ½ kopek. Møntens betydning illustreres af, at det russiske ord for penge er flertalsformen: dengi. – Se *Wörterbuch*, 132–34 og I. G. Spasskij: *The Russian Monetary System*, Amsterdam 1967, særlig s. 78ff. Se Denning og Rytterpenning.

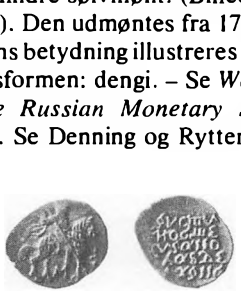

Denier er det franske udtryk for denar. Oprindelig prægede de franske konger denier Parisis, men med erhvervelsen af Tours o. 1205 fik denier Tournois en stadig større betydning. Udmøntet til midt i 1600-tallet. – Se *Wörterbuch* s. 134.

Denar. Betegnelsen denar går tilbage til romersk tid, men man tager normalt den vesteuopæiske denars udspring i Karl den Stores møntsystem, der inddelte det romerske pund i 20 skilling à 12 denarer (eller penninge). Den karolingiske denars vægt svingede mellem noget over 1 gram og 2 gram, og det er denne mønt, der er udgangspunktet for næsten al vesteuropæisk udmøntning indtil 1200-tallet. Senere bliver mønten forringet, og den ender som en ren skillemønt. Næsten alle danske mønter indtil midten af 1300-tallet er denarer eller penninge (se denne). I danske regnskaber træffes forkortelsen d for penning endnu på Christian IV.s tid. Forkortelsen d for en engelsk penny blev endnu anvendt til decimalreformen 1971. – Se *Wörterbuch* s. 119–20 og s. 128–131.

Denning er en af betegnelserne på en gruppe sølvmønter, der omkring 1620 udmøntedes af Christian IV og de slesvig-holstenske hertuger. De er inspireret af russiske mønter, dengi. Se Denga, Kopek og Rytterpenning. Det afbildede stykke er præget af hertug Hans den Yngre af Sønderborg.

Devalvation eller devaluering, se Valvation.

Dicken er navnet på de schweiziske og sydtyske efterligninger af den italienske testone (se denne) fra sidst i 1400-tallet. Den ældste er fra Bern 1482. I 1492 sattes Berner Dicken til 1/3 og ¼ guldgylden. Mønterne spillede en rolle i en menneskealder. – Jfr. H. U. Geiger: *Der Beginn der Gold- und Dickmünzenprägung in Bern*, 1969.

Dime. Skillemønt i USA, udmøntet siden 1792, svarer til 10 cents. Ordet kommer gennem gammelfransk fra latin: decimus eller decima, en tiendedel.

Dinar. Arabisk guldmønt, slået i Damaskus fra ca. 697, senere mange andre steder, bl.a. i Spanien og Nordafrika. Vægt godt 4

gram. Mønten, der efterlignedes af de kristne både i Spanien og i Syrien kaldtes i Vesteuropa mancus (se dette ord). Mønten er ikke fundet i Danmark, men i Norge kendes den fra Hon-skatten (se denne), og i Sverige fra forskellige fund, dels fra Vikingetiden dels fra Middelalderen. – Se *KL*, bd. 3, sp. 78–80.

Dirhem. Arabisk sølvmønt slået fra ca. 697 og af en vægt på ca. 3 gram. Det er først og fremmest denne mønt, der optræder i Skandinavien i Vikingetiden (se Arabiske mønter). – Se *KL*, bd. 3, sp. 98–100. Det afbildede stykke er præget af samaniden Nasr ibn Ahmed i Nišabur, 926–27, og fundet på Sejrø.

Dobbelprægning. Særlig ved håndprægning med hammer og stempler kunne det let ske, at en møntblanket blev liggende og derved blev præget to gange. Det således fremkomne forvirrede møntbillede kan undertiden volde hovedbrud ved bestemmelse af mønten.

Dobbelskat. Ikke så sjældent finder man store skatte nedlagt i portioner med lidt afstand fra hinanden. Det kan enten skyldes praktiske hensyn (mønternes mængde i forhold til forhåndenværende beholdere) eller sikkerhedsgrunde. – Se *KL*, bd. 3, sp. 356.

Dobbelskilling. Nordtysk mønt præget fra 1461/68, oprindelig i Hamburg og Lübeck. Mønten blev fra sidst i 1500-tallet meget populær, og Kipper- og Wippertidens store møntforringelse og møntforvirring o. 1620 skete særlig ved at reducere sølvindhold og vægt af denne mønt. Forkortelsen DS prydede hyppigt, særlig

øst for Elben, møntens bagside. Efter møntsaneringen 1622 blev dobbelskillingens rolle som en vigtig skillemønt overtaget af dütken (se denne). – Se *Wörterbuch* s. 155–56; *HBN* I, 1, s. 53–73 og I. 3, s. 101. Det afbildede stykke er slået i Reinfeld (nær Lübeck) af hertug Hans den Yngre af Sønderborg, 1619.

Doblón, se Dublon.

Dollar. USAs møntenhed blev indført 1792 som en sølvmønt med finvægt lidt under den spansk-amerikanske ottereal, 24 gram, 1853 nedsat til godt 22 gram. Ordet kommer af tysk thaler (se Daler), og forkortelsen $ er fremkommet som en efterligning af bagsiden på de spanske otterealer (se Peso), der viser Herkules' søjler, indrammende de to halvdele af jordkloden, hvorover den spanske konges herredømme strakte sig. Sølvdollaren blev særlig præget i stort omfang på grund af politisk stærke sølvmineinteresser (se Bimetallisk møntfod). Fra 1873 blev der præget en handelsdollar (indskrift: Trade Dollar), der skulle konkurrere med den mexicanske sølvdollar, bl.a. i det fjerne Østen. Også i Kina blev der efter Manchudynastiets fald 1912 præget sølvdollar for at konkurrere med Trade Dollar og tilsv. engelske Hongkongdollar og Straits-Dollar. Den sidste blev præget fra 1895 til 1920. – Se *Wörterbuch* s. 150–52.

Donativ er en betegnelse (fra latin) for gavemønter. Særlig kendte er de gavemønter, der 1582–1685 blev præget i de polsk-prøjsiske byer Gdańsk og Toruń til den polske konge. Det var guldmønter i værdien 2 til 20 dukater, af en særlig pragtfuld udførelse og skænkede til kongen f.eks. under hans besøg i byen.

Drachme. Da Grækenland 1831 blev kongerige, greb man tilbage til oldtidens drachme som møntenhed (à 100 lepta). Et femdrachmestykke af sølv vejede godt 20 gram. Drachmen har i vort århundrede flere gange været ude for voldsomme inflationer, og møntsystemet har måttet reorganiseres, senest 1954. Den nuværende drachme er godt 20 øre værd.

Dreigröscher. Tysk betegnelse på polske og prøjsiske tregroschen, indført af Sigismund I 1528 (polsk: trojak), men stærkt

forringet og præget i massevis under Sigismund III (1587-1632). – Se *Wörterbuch*, s. 162 og S. Walewski: *Trojaki... od 1588–1624*, 1884, genudg. Warszawa 1970. Det afbildede stykke er fra 1590 og fundet ved Rønne på Bornholm.

Dreiling. Trepenning præget i Nordtyskland fra sidste fjerdedel af 1300-tallet, i fællesskab præget af den vendiske møntforening fra 1392. Dreilingen blev også præget i 1390'erne i Flensborg af de holstenske grever (se ill.). Som en lille skillemønt blev dreilingen præget i massevis i Nordtyskland i 16- og 1700-tallet – samt i Altona 1787 som kobbermønt – og den optræder jævnlig i sydslesvigske kirkefund. – Se *KL*, bd. 3, sp. 305–306 og *Numismatisk Forening for Nord- og Sydslesvig* [medlemsblad], 13. årg., nr. 6, 1974, s. 1–3.

Dreipölker, tysk betegnelse for Sigismund III.s polske 1½ groschen. De blev præget i mængdevis fra 1614, specielt i Bydgoszcz (Bromberg) og kaldes på polsk półtoraki. – Se *Wörterbuch* s. 163.

Dråbekopek. Skandinavisk og tysk betegnelse (tysk: Tropfkopeke) på de russiske sølvmønter fra slutningen af 1300- til slutningen af 1600-tallet. Navnet kommer af mønternes udseende, der minder om fladhamrede dråber, hvilket skyldes deres særprægede fremstillingsmåde, idet hver blindmønt var et tykt stykke fladhamret sølvtråd. Af samme grund træffer man i USA betegnelsen wire-money. Se Denga og Kopek, begge illustr. – Se *Wörterbuch* s. 707 og *NNUM* 1944, s. 117–18.

Dublon. Spansk guldmønt på to escudo indført o. 1537 med en finvægt på godt 12 gram. Mønten var meget anvendt i 1700-tallet. På spansk kaldtes mønten dobló eller doblón, mens dublon var det internationale navn. – Se *Wörterbuch* s. 163–64.

Ducatone. Norditaliensk sølvmønt af værdi lidt over en daler, finvægt godt 30 gram. Først præget fra 1551 i Milano, fra 1566 i Savoyen, senere også i Venezia. 1604 nedsattes finvægten til godt 28.5 gram. Præget i Milano til 1655. – Se *Wörterbuch* s. 164.

Dütken. Betegnelse på de nordtyske treskillinge (tre skilling lybsk, 1/16 rigsdaler), der udmøntedes efter Kipper- og Wippertiden, blandt andet i Slesvig-Holsten, hvor Frederik III af Gottorps dütken er ret almindelige, og i ærkebispedømmet Bremen af den senere danske konge Frederik III (fætter til ovennævnte Fr.III). Betegnelsen bruges også om polske og andre tregroschen (se Dreigröscher). – Se *Wörterbuch* s. 166, *HBN* I, 1, s. 53–73 og I, 3, s. 101. Det afbildede stykke er slået af hertug Alexander af Sønderborg, 1625.

Duit, se Døjt.

Dukat. Venetiansk guldmønt præget uforandret fra 1284/5 til 1797, og således den længst levende mønt i Verden. Finvægt ca. 3.5 gram. Forsiden viser Christus i mandorla, bagsiden den knælende doge, der forlenes med en fane af evangelisten Markus. (Det afbildede stykke er slået af dogen Petrus Gradenigo (1289–1310).

Navnet skal komme ikke fra indskriften, der ender med Dvcat, men fra en anden betegnelse på en ældre venetiansk sølvmønt, matapanen. Dukaten fik overordentlig stor betydning som international handelsmønt og efterlignedes flere steder, først med den ungarske gylden 1325, (ill. er fra 1565), siden i Tyskland og fra

1586 i Nederlandene. Den nederlandske dukat blev en meget vigtig international handelsmønt, især i 1700-tallet (ill. er fra 1789), og den udmøntes stadig (senest 1971). I 17- og 1800-tallet efterlignedes den i Rusland, se Červonec. Endnu i Mellemkrigstiden blev dukater udmøntet i Østrig og Tjekkoslovakiet. I Norden synes de venetianske dukater ikke at være kendt i Senmiddelalderen, derimod træffes de ungarske gylden. I Danmark sloges en dukat (som ungarsk gylden) første gang 1531, og senere i 16- og 1700-tallet præges jævnlig dukater, sidste gang 1802. En guldmønt, præget 1564 for Frederik II, angiver sit navn som »Dogkate«. I Sverige prægedes dukater fra 1654 til 1868. Se også Kurantdukat. – Se *Wörterbuch*, s. 167–68, *KL*, bd. 3, sp. 361–66 og *Numismatický sbornik*, bd. 12, Praha 1973.

Dukaton. Sølvmønt først præget i nordlige Nederlande 1581/82, finvægt ca. 23 gram. Indført 1618 i de spanske Nederlande, hvor den gjaldt 3 gylden og havde en finvægt oprindelig på godt 30 gram, senere ca. 29 gram. Udmøntet i de sydlige Nederlande til 1755, i de nordlige Nederlande 1659–1792 (her med navnet Zilveren rijder). Se *Wörterbuch* s. 168.

Duro. Populær betegnelse for den spanske peso, real de a ocho eller ottereal, betyder egentlig »en af de stærke«. Mønten blev efterhånden nedsat i finvægt og svarede fra 1868 til et 5 peseta stykke. Man kan stadigvæk i Spanien træffe betegnelsen duro for en fempeseta (ca. 50 øre), og undertiden angives priser også i duros.

Døjt er det danske ord for den nederlandske mønt duit, en skille-

mønt af kobber til en værdi af 1/8 styver. Særlig i 1700-tallet blev den præget i mængdevis for det hollandsk-ostindiske kompagni, og der siges at have været 4 milliarder i omløb i Ostindien omkr. 1850. – Se *Wörterbuch* s. 136–37. Den afbildede mønt er fra Holland, 1702.

Døtgen, se Dütken.

E

Eagle. Den amerikanske hovedguldmønt kaldes eagle (engelsk for ørn) på grund af bagsidens ørn. Mønten blev præget 1795–1933 og havde en værdi af 10 dollar. Der fandtes også kvarte, halve og dobbelte »eagles«. Den sidstnævnte, 20-dollaren, blev præget 1849–1932(33). Den afbildede 20-dollar er fra 1850.

Ebenezer. Hjælpens sten med navnet Ebenezer er et gammeltestamentligt symbol (1. Samuelsbog, kap. 7, vers 12), der flere

gange optræder på danske mønter fra 16- og 1700-tallet. Første gang på en serie mønter (krone, dobbeltkrone samt diverse guldafslag til en værdi mellem tre og ti dukater), slået til minde om den afslåede storm på København 1659 (se ill.). Her er Frederik III.s monogram anbragt over stenen. Motivet optræder igen på en dukat fra Frederik V, 1758. – Se *NFM*, bd. 3, s. 18–19.

Écu blanc er en slags fransk daler, præget under Ludvig XIII–XIV fra 1641 til 1715 i 11 forskellige typer. Mønten, der også kaldes Louis d'argent (à 60 sous) havde en finvægt af næsten 24 gram sølv. Den afbildede écu er fra Ludvig XIII, 1642.

Écu d'or. Fællesbetegnelse for flere franske guldmønter, der har navn efter det større eller mindre skjold, som er afbildet på mønten. Udmøntet under Ludvig den Hellige 1266–70, men især fra 1337. Finvægten var 1337 ca. 4.50 gram, men var 1351 faldet til 3.40 gram. Mønten blev meget populær og blev efterlignet bl. a. i Nederlandene. Dens latinske navn var scutum eller scudatus, det tyske navn var Schilde, alt efter våbenskjoldet. Mønten kom ret tidligt til Norden, og der fandtes 37 stk. i det store

fund fra Slagelse (nedlagt efter 1372). Den afbildede mønt er fra dette fund, Philip VI (1328–1350). Mønten blev 1475 afløst af den såkaldte solkrone, Écu d'or au soleil. – Se *Wörterbuch* s. 170 og *KL*, bd. 3, sp. 473–75.Jfr. escudo, scudo.

Elfsborgs løsen. Ved to fredsslutninger har Sverige måttet betale store summer for at generhverve den vigtige fæstning Elfsborg (nær Göteborg) fra Danmark. Efter freden i Stettin 1570 måtte der betales 150.000 daler og efter freden i Knærød 1613 ikke mindre end 1 million daler (over 6 år). Begivenhederne fik numismatiske følger. Frederik II.s smukke portrætdaler 1572 er slået af sølv fra det første løsen, mens en del af indtægten fra det andet løsen var grundlag for nogle af Christian IV.s møntforetagender. – Se J. Wilcke: *Christian IV.s Møntpolitik 1588–1625*, 1919, s. 125.

Eligius, på dansk Loye eller Løje (ca. 588–660), fransk møntmester, senere biskop i Noyon. Eligius, der er skytshelgen for numismatik og guldsmedekunst, optræder som møntmester i indskriften på flere merovingiske mønter (se den afbildede triens). Jfr. *Lexicon für Theologie und Kirche,* bd. 3, 1959 og især *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne*, bd. 4, 2, 1921. Nu også *Møntsamlernyt,* 5. årg., 1974, s. 212.

Enbener var sidst i 1600-tallet en dansk folkelig betegnelse for en rigsdaler, »hvorpå står en mand med ét ben, gælder otte skilling mindre end en specierigsdaler« (iflg. Moths ordbog, Kgl. biblio-

tek). Formentlig har der været tale om en nederlandsk sølv dukaat (udmøntet 1659-1808), på hvis forside der var en ridder, hvis ene ben dækkes af et skjold (se afbildn.). Dens finvægt var 24 $^{2}/_{3}$ gram, altså noget under speciedalerens på ca. 26 gram.

Engelot, engelsk guldmønt (angel), hvis forside viser ærkeenglen Michael (heraf navnet), der dræber dragen, præget fra 1464/70 til ca. 1642. Det afbildede stykke er fra o.1570. Finvægt godt 5 gram, i 1600-tallet godt 4 gr. Mønten var særlig udbredt i 1500-tallet og brugtes også i det øvrige Vesteuropa. Kuriøs betydning har mønten, fordi man mente, at de engelske konger kunne helbrede kirtelsyge ved en ceremoni, hvori indgik uddeling af engeloter til de syge. Ceremonien foregik endnu i begyndelsen af 1700-tallet, og af samme grund blev mønterne endnu da udmøntet i begrænset omfang som såkaldte »touch-pieces«. – Se *KL* bd. 3, sp. 631-32, *Wörterbuch* s. 28-29 og *NNÅ* 1942, s. 159.

Engelsk. Almindelig anvendt regnemønt (jfr. sterling), særlig i Norge i anden halvdel af 1300-tallet og senere. Gjaldt 3 lybske penninge eller ¼ skilling. Det samme værdiforhold anvendtes i Danmark, hvor betegnelsen benyttedes endnu i 15- og 1600-tallet. Se *KL*, bd. 3, sp. 632-36 og P. Rasmussen: *Mål og Vægt*, 1967, s. 84.

Englands møntvæsen i Middelalderen og nyere tid er særdeles vel studeret af talrige forskere, og der foreligger derfor mange gode samlede fremstillinger, såvel som et utal af mindre artikler. Vigtige kataloger er J. J. North: *English Hammered Coinage*, I-II, London 1960-63 (der dækker perioden til 1662) og H. A. Seaby & P. A. Rayner: *English Silver Coinage from 1649*, 1968. En god, lille og billig oversigt findes i Seaby's *Standard Catalogue. Coins of England & The United Kingdom*, der hvert år kommer i ny udgave (13. udg. 1974). Af større samlede fremstillinger kan nævnes G. C. Brooke: *English Coins*, 3. udg.,

1950 og C. H. V. Sutherland: *English Coinage 600-1900*, 1973. En ikke komplet fortegnelse over engelske møntfund før år 1500 er samlet af J. D. A. Thompson (*Inventory*, 1956), mens der for perioden efter 1500 findes en bibliografi udgivet af I. D. Brown og M. Dolley, 1971. – Der findes en række gode tidsskrifter, dels *The Numismatic Chronicle*, udg. siden 1839 og *British Numismatic Journal*, udg. siden 1905, dels to månedsblade udgivet af velrenommerede mønthandlerfirmaer i London, *Spink's Numismatic Circular* (fra 1892) og det noget yngre *Seaby's Coin and Medal Bulletin*. Hovedsædet for den numismatiske forskning er på British Museum, Department of Coins and Medals, London WC1B 3DG.

Ephraimiter. Populær betegnelse på Frederik den Stores sølvmønter, der blev stærkt forringet under Den prøjsiske syvårskrig (1756–63). Navnet kommer af møntforpagteren i Leipzig, Veitel Ephraim. – Se *Wörterbuch* s. 177 og J. O. Bro-Jørgensen: *Heinrich Carl Schimmelmann*, Kbhvn. 1970.

Erindringsmønter. Prægning af mønter til erindring om historiske begivenheder kendes både fra græsk og romersk oldtid, fra Middelalderen og fra nyere tid. Det har normalt været begivenheder af betydelig interesse for staten eller møntherren og dennes familie (i Danmark kongefamilien), der på denne måde er blevet fejret. En meget udbredt ældre dansk erindringsmønt er Frederik III.s kroner efter stormen på København (se Ebenezer). I flere af de centraleuropæiske republiker (Tyskland – både BRD og DDR – Østrig, Tjekkoslovakiet og Polen) har mindemønter nu nærmest en fast årlig funktion. Man fejrer kulturelle begivenheder på et vist nationalt niveau, digterjubilæer etc., og der er stor lighed mellem udsendelse af erindringsmønter og erindringsfrimærker i disse lande. De nordvesteuropæiske kongeriger er af tradition mere tilbageholdende, og der er snævre grænser for, hvad man her fejrer. Erindringsmønten for Churchill i England 1965 er en ret enestående undtagelse. En interessant redegørelse for en norsk erindringsmønts fremkomst og drøftelserne i prægeudvalget m.m. er givet i *NNUM* 1970, s. 197–200.

Ernst, Axel (1891–1964), dansk numismatiker. Ernst, der af erhverv var advokat, opbyggede en meget stor møntsamling, hvis vigtigste dele testamenteredes til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Han forenede sin samlervirksomhed med en stor videnskabelig produktion og interesserede sig specielt for Nordeuropa

i middelalder og nyere tid. Hans bibliografi findes i *NNUM* 1951, s. 38–40, 1961, s. 58 og 1964, s. 113. Indtægterne fra salget af en del af samlingerne danner grundlag for Ernsts legat, se dette. – Nekrolog i *NNUM* 1964, s. 109–113.

Ernsts legat. Advokat Axel Ernsts og frøken Alfrida Ernsts legat til fremme af numismatisk forskning i Danmark er oprettet 1970. Det skal iflg. sine vedtægter på enhver tænkelig måde understøtte og fremme den numismatiske forskning i Danmark, både forskning udført af danskere samt udlændinges forskning, hvis den vedrører dansk numismatik. Legatet bestyres af lederen af Den kgl. Mønt- og Medaillesamling og formanden for Dansk Numismatisk Forening. Dets kapital var 1973 på 644.000 kr., og en redegørelse for legatets virksomhed publiceres årligt i *NNUM*. – Se *NNUM* 1970, s. 165–167.

Escudo er en spansk betegnelse på en række mønter; navnet refererer til våbenskjoldet (jfr. écu og scudo). Kendtest er Carl V.s castillanske guldescudo, udmøntet fra 1535 i Barcelona, finvægt godt 3 gram. Vedr. dobbelescudo, se Dublon. – Se *Wörterbuch* s. 181.

Escudo. Den nuværende portugisiske møntenhed blev indført 1911, da Portugal var blevet republik (kursværdi ca. 25 øre), men det er en mønt med gamle aner, da den siden 1400-tallet med mellemrum er blevet udmøntet som guldmønt.

Excellente. Spansk guldmønt, præget fra 1497 med det katolske kongepars, Ferdinands og Isabellas portræt. Vægt 3.50 gram. Udmøntet til 1537. Mønten kaldes i de samtidige dokumenter normalt den castillanske ducado. Særlig kendt og udbredt var dobbelexcellenten (se afbildn.). Den blev efterpræget i stort omfang i Nederlandene sidst i 1500-tallet, og i Barcelona så sent som 1614. Endnu i 1700-tallet var det en udbredt handelsmønt.

F

Falskmønteri. Fristelsen til at lave falske mønter, normalt af en ringere lødighed end de officielle mønter, undertiden også af helt uædelt metal, har alle dage været stor, men det var først i Højmiddelalderen, at barbariske dødsstraffe, såsom kedelkogning, blev indført. I Danmark havde de fredløse under Marsk Stig sidst i 1200-tallet et falskmønterværksted på øen Hjelm ud for Djursland, og man har her gennem tiderne fundet så mange rester fra møntfremstillingen, at arbejdsgangen i værkstedet har kunnet rekonstrueres (udstillet i montre på Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling). – Se *KL* IV, sp. 158-60, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1928, s. 38-48 og E. Nathorst-Böös *Hela världens tjuv*, 1973, samt *NNUM* 1952, s. 197–203.

Falskspilsmønt. Ved spil om »plat eller krone« og lignende har man undertiden benyttet tildannede mønter, der gav den ene part sikkerhed for at vinde, altså ved falskspil. – Se nogle svenske eksempler i *NNUM* 1951, s. 98–100.

Fano. Sydindisk møntenhed, præget 1730 og 1731 i den danske koloni Trankebar som sølvmønt; 1816–18 præget som kobbermønt. Der foreligger både 2 og 1 fano.

Fantasimønter, se Apokryfe mønter.

FAO-mønter. FNs organisation for føde- og landbrugsspørgsmål, FAO (hovedsæde i Rom), tog 1966 initiativet til, at de forskellige lande skulle præge mønter, hvori skulle indgå symboler for de områder, der interesserer organisationen. I talrige rapporter har FAO derefter bekendtgjort resultaterne. Hvis fremgangsmåden følges op af andre velmenende organisationer, vil moderne numismatik få stor lighed med frimærkesamleri, specielt motivsamlinger. Se Leo Hansen: *Lær at samle på mønter*, 1971, s. 14 f.

Farebøsse. Betegnelse for de aflåsede bøsser eller skrin, hvor der for hver portion prægede mønter (»værk«) skal lægges en prøve, der derefter med passende mellemrum bliver prøvet af guardein eller anden overordnet myndighed for at se, om udmøntningen er i overensstemmelse med forskrifterne. Skikken har været kendt og brugt i Danmark, selv om der vistnok ikke foreligger noget dansk ord (ovennævnte stikord er oversat fra tysk: Fahrbüchse), og den bruges stadig i England under betegnelsen »Trial of the

Pyx«. Der gøres nøje rede for resultatet i hvert års *Royal Mint Report*. – Se *Wörterbuch* s. 186 og A. Nielsen: *Specier, Kroner, Kurant*, 1907, s. 30 samt J. H. Watson: *Ancient Trial Plates*, London 1962.

Farthing. Engelsk betegnelse for kvart penny. Udmøntet første gang i sølv 1279, i kobber fra 1613. Udmøntningen indstillet 1956.

Ferding. Livlandsk sølvmønt, ¼ mark, præget i 1500-tallet af forskellige møntherrer, første gang 1515.

Feudalmønt. En betegnelse for det møntsystem, der mange steder var almindeligt i Middelalderen, nemlig at møntherren fastsatte en højere tvangskurs for mønterne end deres faktiske metalværdi. På denne måde var det mindre lønsomt at opspare en kapital i mønter, mens møntfornyelse til tvangskurs (f.eks. to nye for tre gamle i Danmark i begyndelsen af 1300-tallet) kunne være en betydelig indtægt for møntherren. – Emnet er udførlig behandlet i *Wörterbuch*, s. 440–43; jfr. også Sture Bolin: *Ur penningens historia*, Stockholm 1962, s. 126–32 og E. Babelon: *La théorie féodale de la monnaie*, Paris 1908.

Finhed. Ved møntens finhed eller korn forstås forholdet mellem ædelt og uædelt metal. I vore dage beregnes den i promille, men tidligere regnedes sølvmønter i mark à 16 lod, mens guldmønter regnedes i mark à 24 karat. Underinddelingen af sølvmønternes lod var før c.1550 i Tyskland 4 kvintin, hver bestående af 4 richtpfennig, men efter c.1550 deltes loddet blot i 18 gran. Guldmønternes karat deltes før c. 1550 i 4 gran, efter c. 1550 i 12 gran. Se Mark. – Se *Wörterbuch*, s. 190–91.

Finkenaugen. Betegnelse på små sølvmønter, der særlig i Pommern udmøntedes i 13- og 1400-tallet. Muligvis kommer navnet af »finkeøjne« på grund af fuglebilleder på mønten. Finkenaugen har i Danmark været brugt på Bornholm. – Jfr. *Wörterbuch* s. 723–24.

Finland. Den finske mønthistorie falder i Middelalder og nyere tid (indtil 1809)sammen med Sveriges, idet det dog må bemærkes, at Åbo var et af de svenske møntsteder, der lejlighedsvis var i funktion i Senmiddelalderen. Fra 1864 har Finland haft sit eget møntvæsen, med møntenheden mark (à 100 penni). Indtil Selvstændigheden 1917 var det et vigtigt mål for de finske myndigheder at holde den finske valuta i så høj grad som mulig uafhængig af den russiske. Inflationerne under og efter verdenskrigene gjorde efterhånden marken til en mønt af en værdi på ca. 2 øre, og

1963 indførtes en ny mark (à 100 gamle mark). Kursværdi ca. 1.65 kr. – Se *Suomen Rahapaja 1864–1964*, Helsinki 1964, *NNUM* 1965, s. 142–43 samt J. Chr. Holm: *Nordiske Mønter efter 1808*, 1970.

Finvægt. Betegnelse for mønters indhold af ædelmetal, guld og sølv. Denne nettovægt er mindre end møntens grovvægt, idet der i sølvmønter normalt er et større eller mindre kvantum kobber, mens guldmønter også har sølv eller kobber i legeringen. (NB. Ved guldmønters finhed tages der ikke hensyn til evt. indhold af sølv, kun guld.)

Flensborg. Der har været præget mønt i Flensborg i sidste tredjedel af 1300-tallet med de sønderjyske hertuger og de holstenske grever som møntherrer. Udmøntningen i byen blev genoptaget under Christian III og Frederik II 1545–71. – Se G. Galster: *Flensborg mønt*, 1967.Ill., se Dreiling og Sølvgylden.

Flodguldsdukater. Mønter præget af guld, der var udvasket af flodsand, særlig i Tyskland, kaldes flodguldsdukater. De kendes fra 16- til 1800-tallet, bl.a. af Rhinguld, Isarguld m.m. – Se F. Kirchheimer: *Katalog der deutschen Flussgold-Gepräge*, Freiburg im B., 1972.

Florin. Guldmønt præget i Firenze 1252–1533, finvægt ca. 3.50 gram. Forsiden har byens våben, en heraldisk lilje og indskrift FLORENTIA, bagsiden Johannes Døberen. Florinen kendes i Norden fra omkr. 1300, både fra skriftlige kilder og fra fund. Det afbildede stykke er præget 1312 og fundet i Odense (se ill. t. v.).

Mønten blev hurtigt meget anvendt, og den blev efterpræget mange steder. Speciel betydning i Norden fik den lybske florin, hvis motiv helt var overtaget fra forbilledet. Den prægedes fra 1341 (se ill. t. h.). Florinens rolle som vigtig mønt blev fra sidst i 1300-tallet på mange måder overtaget af den rhinske gylden, men det er illustrerende, at når man i senere regnskaber skal anføre gylden, er forkortelsen ofte fl., altså stammende fra florinen. Det samme er tilfældet med den hollandske gylden, der altid forkortes fl. – Se *KL*, bd. 4, sp. 430–33.

Florin. Engelsk sølvmønt, præget fra 1848 til værdi 2 shillings. Mønten blev indført som et skridt mod decimalisering af pund sterling ($^1/_{10}$ £), men decimaliseringen gik foreløbig ikke videre. Florinen (siden 1947 af kobbernikkel) har imidlertid overlevet i det engelske decimalmøntsystem af 1971, idet den nu svarer til 10 new pence, og den kurserer sideløbende med denne mønt.

Flosupeningr. Norsk betegnelse (af flosa: skæl) på småmønt i midten af 1340-erne, formentlig hulpenninge, der godt kan minde om fiskeskæl. – Se *KL*, bd. 4, sp. 434.

Foreningsadresser. Adresserne på de seks foreninger, der er tilsluttet Nordisk Numismatisk Union, kan findes i *NNUM* 1973, s. 157-58. Adresserne på 58 danske numismatiske foreninger kan findes i *Møntsamlernyt*, 5. årg., nr. 1, 1974. De tyske numismatiske foreningers adresser er hyppigt anført i *Numismatisches Nachrichtenblatt* (udg. i D-287 Emden).

Forint. Ungarsk for florin (se denne). Den nuværende ungarske møntenhed, forint à 100 filler, blev indført 1946, men var også anvendt allerede 1868–92. Kursværdi: ca. 65 øre.

Forkortelser på mønter. På grund af den ret ringe plads har det ofte været nødvendigt at gengive møntindskrifter forkortet. Undertiden kræver det en omfattende viden at opløse en sådan indskrift, men man kan få god hjælp i en håndbog som f. eks. Schlickeysens og Pallmanns leksikon (se Møntindskrifter). En systematisering af forkortelser på nordiske middelaldermønter er foretaget i *KL*, bd. 4, sp. 483–84.

Forpagtningsmønt betegner det system, hvor møntmesteren forpagter mønten af møntherren mod betaling af en afgift, der retter sig efter udmøntningens størrelse og art. Ordningen muliggjorde misbrug fra møntmesterens side, der kunne være interesseret i at slå småmønt, der gav den største indtægt, og systemet grassererede bl. a. i Tyskland i Kipper- og Wippertiden. I Danmark blev forpagtningsmønten indført under Christian IV, 1607. Systemet med bortforpagtningen af mønten ophørte endelig 1739.

Forside. Møntens forside (latin: avers) er den side, der har den vigtigste fremstilling, f. eks. herskerbillede, monogram eller våben. Hvor begge motiver findes på mønten (f. eks. danske kronestykker), er forsiden der, hvor herskerbilledet findes. Definitionen kan ikke siges fri for en vis vilkårlighed. Se Bagside.

Forvirrede indskrifter. Dette fænomen træffes særlig på skandinaviske mønter fra 1000-tallet. Således er mere end ¾ af de danske

mønttyper fra Svend Estridsen forsynede med mere eller mindre forvirrede indskrifter, og også de norske mønter fra denne periode har ofte helt forvirrede indskrifter. Man mener, at efterligninger af angelsachsiske mønter med forvirrede indskrifter er præget i Skandinavien i første halvdel af 1000-tallet, og i forbindelse med stempelstudier er studiet af forvirrede indskrifter utvivlsomt et lønnende felt. – Se *KL*, bd. 5, sp. 146–50 og *NM*, bd. XXXI, s. 34–45.

Franc. Den nuværende franske møntenhed, francen, der blev indført 1795 har navnemæssige forgængere i en guldmønt, som blev præget fra 1360 og en sølvmønt fra 1575 til 1641. Francen af 1795 var en sølvmønt på 4.5 grams finvægt, 1866 nedsat til ca. 4.2 gram. Guldfrancen, hvor særlig 20-francs-stykket var vigtigt (1853–1914 blev der præget ca. 436 millioner 20-francs i guld!), er stadig en international regnemønt, f. eks. anvendt i forbindelse med den internationale valutafastsættelse (den danske krones værdi fastsættes i guldfranc) og af Verdenspostforeningen. Guldfranc blev senest udmøntet i større omfang 1936 (som 100-francs-stykke). – Se *Wörterbuch* s. 201–03 og J. Mazard: *Histoire monétaire* II, 1969.

Frankrig. Det franske møntvæsen i Middelalderen kan deles i to grupper: den kongelige udmøntning og den feudale. Efterhånden som centralmagten styrkedes, forsvandt den feudale udmøntning, og den kongelige mønt blev enerådende. Fransk mønt fik en betydelig indflydelse og anvendelse i Nordvesteuropa. I Norden blev der i 13- og 1400-tallet også anvendt franske guldmønter, og i 1300-tallet var den franske sølvmønt, turnosen, meget udbredt. Også senere har fransk møntvæsen haft international betydning, Louisdoren var udbredt i 16- og 1700-tallet, og Frankrig var det første land i Europa, der indførte et decimalmøntsystem (1795). Endelig havde fransk møntvæsen gennem den såkaldte latinske møntunion (se denne) en betydelig indflydelse. Da man efter 2. verdenskrigs og efterkrigstidens inflation ville genoprette en møntenhed på et nogenlunde anseligt niveau, var Frankrig det første land, der 1960 indførte en ny enhed på 100 af de gamle enheder, nouveau franc. Tilsvarende skridt blev taget i Finland, Sovjetunionen og Brasilien i de følgende år. Blandt vigtige værker om det franske møntvæsen må nævnes A. Blanchet & A. Dieudonné: *Manuel de Numismatique française*, I–IV, Paris 1912–36, J. Lafourie: *Les Monnaies des Rois de*

France (-1610), I–II, 1951–56, J. Mazard: *Histoire monétaire et Numismatique Contemporaine 1790–1967*, I–II, 1965–69 samt F. Poey d'Avant: *Monnaies féodales de France* I–III, 1858–62. – Vedr. anvendelsen af franske mønter i nordisk senmiddelalder, se *KL*, bd. 4, sp. 580-81. – Centrum for studiet af numismatik i Frankrig er Cabinet des Médailles de la Bibliothèque Nationale, 58 Rue Richelieu, Paris. Sammesteds er adr. på Société française de numismatique, der udgiver *Revue Numismatique* (udkommer én gang årligt siden 1836) og den månedlige *Bulletin*.

Frederik II.s guldklippinge, se Guldklippinge, Frederik II.s.

Frederik III (1609–1670), konge af Danmark fra 1648. Blandt kongens videnskabelige sysler var også opbygningen af en møntsamling, og han må regnes som grundlægger af Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, idet en del stykker her utvivlsomt stammer fra hans samlinger. – Se *NFM* V, s. 121, *NNÅ* 1938, s. 31–40, 1971, s. 87–93 og *Kirkehistoriske Samlinger* 1973, s. 50 f.

Frederik III.s guldkrone, se Guldkrone, Frederik III.s.

Frederikdor. Dansk guldmønt, udmøntet som enkel og især dobbel frederikdor under Frederik VI (fra 1826) og Frederik VII med finvægt på henholdsvis ca. 6 og ca. 12 gram. Mønterne blev hovedsagelig slået i Altona, og særlig dobbel frederikdor havde en ret stor betydning som international handelsmønt (ca. 4 millioner frederik- og christiandor udmøntet indtil 1870), idet de sluttede sig til en række nordtyske tidalere eller dobbeltpistoler (se afbildn.). Se også Christiandor. – Se H. Hede: *Danmarks Mønt*, 1971, s. 194–98 og *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1959, s. 122 samt *NNUM* 1969, s. 193–99.

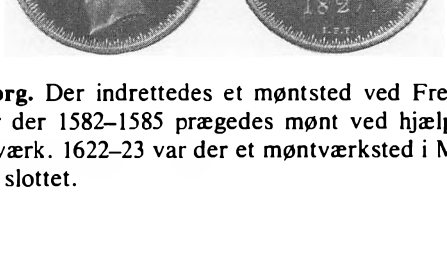

Frederiksborg. Der indrettedes et møntsted ved Frederiksborg slot, hvor der 1582–1585 prægedes mønt ved hjælp af et nyt mønttrykværk. 1622–23 var der et møntværksted i Møntporten ved selve slottet.

Freisacherpenninge. Mønt, der fra ca. 1125 udmøntedes af ærkebispen af Salzburg i Freisach i Kärnten, og som på grund af sin høje lødighed (ca. 935 ‰) blev en udbredt handelsmønt og derfor blev meget benyttet i Mellemeuropa, særlig i første halvdel af 1200-tallet. Mønten vejede oprindelig ca. 1.20 gram, men midt i 1300-tallet var den nedsat til ca. 0.80 gram. – Se *Wörterbuch* s. 207.

Friedrichsdor. Prøjsisk guldmønt præget fra Frederik II (den Store) og hundrede år frem, til midt i 1800-tallet, med finvægt ca. 6 gram guld. Særlig i anden halvdel af 1700-tallet havde denne prægning et betydeligt omfang. Mønten kaldes også den prøjsiske pistol. – Se *Wörterbuch* s. 206.

Frimærkemønter. I perioder, hvor der har været mangel på skillemønt, i Danmark f. eks. i begyndelsen af Besættelsen, har man hjulpet sig med at benytte frimærker. I Danmark var de indsat i en lille kapsel, der derefter var forsynet med reklamepåtryk. Tilsvarende kendes andre steder fra. Et samlet katalog er udgivet af A. Pick: *Briefmarkengeld*, Braunschweig 1970. En dansk liste er sammenstillet af C. Lund-Jensen: *Fortegnelse over Frimærkepenge*, 1941. Om frimærkemønter i Sønderjylland efter 1. verdenskrig se *NNUM* 1941, s. 21–24.

Fyrk. Svensk møntbetegnelse. Ordet træffes første gang 1507 og betyder da en firpenning (lig ½ örtug), men mønten er nu faktisk allerede præget under Erik af Pommern. Sidst i 1400-tallet var finvægten ca. 1/3 gram. I begyndelsen af Gustav Vasas regering ændredes fyrken, den blev nu i stedet for at være en firpenning til en fjerdedel öre (6 penninge). Udmøntningen stoppedes 1534, men genoptoges 1575–1601. En fyrk af kobber sloges 1624–60. – Se *Nordisk Kultur*, bd. 29, 1936, s. 202 og *KL*, bd. 5, sp. 40–41.

Færøerne. Færøerne har siden 1951 egne pengesedler, men benytter danske mønter. Under 2. verdenskrig blev der i London præget danske mønter (uden møntmærke!) til brug for Færøerne, se *NNUM* 1945, s. 101–105, 1946, s. 67 og 1952, s. 145–149.

G

Galster, Georg (f. 1889), dansk numismatiker og historiker, knyttet til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling fra 1910, leder 1919-59. Har i sin omfattende forskning især beskæftiget sig med middelaldernumismatik, medailler, kulturhistoriske aspekter af numismatikken samt udgivelse af middelalderlige regnskaber. Komplet bibliografi i *NNUM* 1974, s. 120-133. Blandt vigtigere værker kan nævnes *Danske og norske Medailler ca. 1533-ca. 1788*, 1936; *Reynold Junges Møntmesterregnskaber*, 1934; *Danske middelalderlige Regnskaber*, 1.rk.,bd. 1, 1944-57; kataloget over Møntsamlingens angelsachsiske mønter i *Sylloge of Coins of the British Isles*, bd. 4,7,13-15,18, London 1964-72; *Unionstidens Udmøntninger*, 1972; *Mønt*, 2. udg. 1973; udvalgte afhandlinger i engelsk oversættelse, *Coins and History*, 1959. – Se *Dansk biografisk Leksikon*, bd. 27, 1944; *Danske historikere 1965; Magisterstaten* 1967.

Galvanoplastiske kopier af mønter fremstilles ved elektrolyse, og de kan i gengivelse af relief og indskrift opnå en høj grad af nøjagtighed. Hvis man vil kopiere en mønt, fremstilles for- og bagside for sig, og et forsøg på forfalskning røbes af randen, hvor de to skaller er samlet, samt normalt også ved en afvigende, lettere vægt. Fremgangsmåden er opfundet 1837. – Se *Wörterbuch* s. 210, Leo Hansen: *Lær at samle på mønter*, s. 75 og *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1973, s. 171-176.

Gangssølv eller gangspenge. Norsk middelalderligt udtryk for cirkulerende mønt, som gjaldt til enhver tid. – Se *KL*, bd. 5, sp. 189-91.

Gavesæt, dronning Sophies. Frederik II lod 1584 på møntværkstedet ved Frederiksborg til sin dronning Sophie fremstille to gavesæt, hver på syv stykker, alle internationalt gangbare guldmønter, der illustrerer hvilke sorter, der i disse år kom ind som Øresundstold. Det var portugaløser, rosenobel, dobbeltdukat, engelot, ungarsk gylden, guldkrone og guldgylden. Enkedronningen overlod det ene sæt til sin søn Christian IV, der henlagde det i Rentekammeret. 1652 blev det afgivet til kong Frederik III.s kunstkammer, og det er nu udstillet i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. – Se *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1959, s. 115-16 og *NFM*, I, s. 204-07, III, s. 104.

Georgsdaler. Navn på flere dalertyper, der afbilder Skt. Georg (dansk Jørgen), som kæmper mod dragen. Særlig kendt er den fra Mansfeld 1521-23 med indskrift ORA PRO (NOBIS) (latin: Bed for os) og en senere fra 1606-15 med Bei Got ist Rath und Taht. Den afbildede daler er fra Mansfelds Vorderortische Linje, vistnok 1532. Disse dalere var meget efterstræbte af soldater som amuletter. Fra sidst i 1600-tallet prægedes en slags daler i Kremnitz (i Slovakiet, dengang Ungarn), der på den ene side havde Skt. Georg og på den anden side Kristus sovende i en båd på det oprørte hav samt IN TEMPESTATE SECURITAS (Sikkerhed i uvejr). Denne daler, der altså også kunne tjene som amulet for søfolk, er stadig blevet efterlignet som en slags jeton, ofte i uædelt metal, og den er også blevet fremstillet i dette århundrede. – Se *Wörterbuch* s. 219-20, L. Huszár: *Georgsmünzen,* Budapest 1940 og *NNÅ* 1942, s. 160-65.

Gigliato. Napolitansk sølvmønt, slået fra ca. 1302 af Karl II af Anjou, finvægt ca. 3¾ gram. Mønten opnåede en betydelig udbredelse i det østlige Middelhavsområde og Provence, lige-

som den blev efterlignet flere steder. Navnet kom af møntens dekoration med liljer (liliatus). – Se *Wörterbuch* s. 224. Det afbildede stykke er fra Robert af Anjou, 1309-1343.

Gimsø. Under Christian III blev der oprettet møntsted i det tidligere nonnekloster Gimsø ved Skien i Norge. Det var i funktion 1544-46. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter,* 1971, s. 203.

Glückstadt. Under Christian IV oprettedes 1619 en mønt i den af kongen grundlagte by ved Elben. Møntstedet fungerede – omend ikke uafbrudt – til 1716 og havde en betydelig virksomhed. Jfr. Lykkedaler. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter,* s. 168-80.

Gotland. Øen er Skandinaviens fundrigeste område, hvad angår mønter fra Vikingetiden (formentlig ca. 125.000), og et stort anlagt fundinventar planlægges af Kungl. Myntkabinettet i Stockholm under international medvirken (bd. 1 dækkende sogne med begyndelsesbogstav A er vidt fremme). Der har muligvis allerede fra o. 1130-40 været møntprægning på Gotland, og med sikkerhed vides der at være præget mønt før 1211. Den første større højmiddelalderlige sølvmønt i Østersøområdet, en örtug (eller gute, se denne) med vægt ca. 1.35 gram blev præget her fra o. 1325 (ca. 40 år før den tilsvarende store mønt, witten, blev præget i Lübeck), og der har været præget mønt i Visby til 1565. – Se N. L. Rasmusson & E. Nathorst-Böös: *Pengar på Gotland,* 1968 og L. O. Lagerqvist: *Svenska Mynt,* 1970.

Gottorp. På Gottorp slot lidt uden for Slesvig lod Frederik I 1522 indrette en mønt i en bastion nordøst for slottet. Den blev overtaget af Christian III, der under Grevens Fejde 1534-35 her lod slå en del mønt. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntning,* 1972, s. 35-36.

Gottorp, hertugdømmet, se Holsten-Gottorp.

Graffiter. Særlig på arabiske mønter fra Vikingetiden, som har været benyttet i Norden, kan man træffe forskelligartede indridsninger. De er ofte svært forklarlige. Nogle kan dog forklares som streger for at man bagefter kan dele mønten, enkelte andre er hele indskrifter. Den længste fra o. 1100 er på en arabisk mønt, fundet på Bornholm, og E. Moltke læser runeindskriften: Du er Jesus Kristus, den levende Guds søn. Nævn fromt [dette] Faderens, Sønnens og den hellig Ånds navn *(Danmarks runeindskrifter,* 1942, sp. 468, nr. 410). – Se *KL,* bd. 5, sp. 407-10.

Grenå-fundet. En krukke med mere end 12.000 mønter fandtes 1910 i Grenå ved gravearbejde i Aagade. Skatten, der må være nedlagt o. 1230, bestod af 37 typer, heraf 27 nye. Det er den største samlede forøgelse af vor viden om Valdemarstidens møntvæsen, der er sket i dette århundrede. Fundet er udstillet på Nationalmuseet (Den kgl. Mønt- og Medaillesamling og 2. afdeling), men en del er deponeret på Djurslands museum, Grenå. – Se *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie,* 1929, s. 207-36.

Greshams lov. Almindelig betegnelse for den regel, at slette mønter fortrænger de gode, idet man foretrækker at udgive de slette penge, mens de gode af højere lødighed lægges til side til indsmeltning eller til salg efter metalværdi. Udsagnet tilskrives den engelske storkøbmand Sir Thomas Gresham (c. 1519-79), men faktisk var det allerede Kopernikus, der udtrykte denne sandhed. Han beskæftigede sig i årene 1517-28 med økonomiske og pengeteoretiske overvejelser, og reglen bør derfor snarere hedde Kopernikus' og Greshams lov. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønt,* 1971, s. 3-4, og M. Cackowski: *Mikolaj Kopernikus,* Toruń 1970.

Grivna. Gammelrussisk vægt-, penge- og regneenhed, der kan sammenlignes med marken i Nord- og Vesteuropa. – Se *Wörterbuch,* s. 237-38.

Groat er en engelsk sølvmønt, der svarer til den kontinentale gros. Præget første gang 1279, men i mindre omfang. Prægningen genoptaget 1351, og mønten derefter udmøntet som en fourpence til 1855. Denne mønt præges for så vidt stadig, men i ganske ringe omfang som maundy money (se dette).

Gros eller grot (af latin grossus: stor). Navn på en række større sølvmønter, der blev indført i midten af 1200-tallet. Blandt de ældste var den romerske gros fra 1253, men den mest betydningsfulde i Vest- og Nordeuropa var gros tournois, indført 1266 af Ludvig den Hellige af Frankrig. Finvægt godt 4 gram. Den afbildede gros er fra Philip den Smukke (1285-1314). Gros tour-

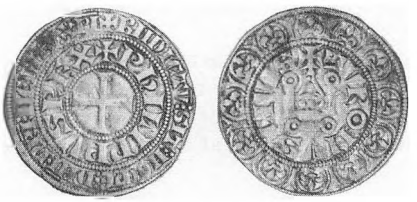

nois blev præget til sidst i 1300-tallet, og den blev efterlignet talrige steder i Nederlandene og Vesttyskland. Den var meget anvendt i Norden, specielt i Danmark, fra sidst i 1200-tallet. Af meget stor betydning i Midteuropa blev Pragergroschen, der udmøntedes fra år 1300 (se afbildn.), efter at man havde fundet

store sølvminer i Kutna Hora. Den blev præget til 1547. I Danmark blev der af Erik af Pommern præget en underlødig gros (i Gurre og Lund) i 1430'erne. Man regnede her 1 gros = 3 sterlinge a 3 penninge, men efter Erik af Pommerns fratræden blev hans gros nedsat til kun 2 penninge. Se også Meissner-groschen, Groschen og Groat. – Se *KL*, bd. 5, sp. 478-482, *Wörterbuch*, s. 239-43 og 529-30, samt *Numismatický sbornik*, Praha, bd. 12 med diverse artikler på vesteuropæiske sprog om emnet.

Groschen. Betegnelse for de efterligninger, der prægedes i Tyskland af den franske gros tournois. Heraf fik særlig Meissner-groschen, præget fra 1338, betydning (se denne). Betegnelsen gik efterhånden over på en skillemønt, efter ca. 1570 svarende til $^1/_{24}$ daler (undertiden også mindre), og den findes endnu i Østrig, hvor 1 schilling deles i 100 groschen (der altså er ca. $^1/_3$ øre værd). Betegnelsen groschen anvendes for øvrigt hyppigt om 10 pfennigstykker i BRD og DDR. – Se *Wörterbuch*, s. 240-41.

Grot, se Gros.

Grovvægt er en betegnelse for møntens umiddelbare vægt, d.v.s. indhold af ædelmetal (der angives ved finvægten, se denne) samt legeringsmetallet. For guldmønters vedkommende er tilsætningen normalt sølv, for sølvmønters vedkommende normalt kobber.

Grundstensmønter. Traditionen med at nedlægge mønter, evt. også medailler i bygningers grundsten kan følges tilbage til Oldtiden (se Bygningsoffer), og den eksisterer endnu i vore dage (eller i det mindste til midten af 1900-tallet). Mens ældre grund-

stensfund vel nok må tolkes som et offer til overnaturlige magter for at bygningen kan blive stående, må nyere nedlæggelser af kurante mønter (og medailler) nok især forstås ud fra et ønske om at vise eftertiden hvilke mønter, der var i omløb da bygningen blev opført. Sådanne fund fra grundstene kan virkelig være meget illustrerende, f. eks. fortæller et grundstensfund fra en bygning på Akerhus ved Oslo (nedlagt 1844) om skillemøntsvirvaret i Norge (*NNUM* 1967, s. 185-88). – Se *Wörterbuch* s. 244, *NNUM* 1953, s. 109-18, 1954, s. 84-87, 1957 s. 228-31 samt *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1956, s. 93-102.

Grønland. Siden 1926 er der i København slået mønt for Grønlands styrelse og fra 1957 for Den kgl. Grønlandske Handel. Mønterne inddroges 1967 og afløstes af danske mønter. – Se H. Hede: *Danmark og Norges Mønter,* 1971, s. 217 og *NNUM* 1944, s. 34-52.

Guardein eller wardein. Betegnelse for den embedsmand, der skulle overvåge, at mønter (samt forarbejdet guld og sølv i øvrigt) holdt den foreskrevne lødighed. Embedet nævnes første gang i Tyskland i 1300-tallet. I Danmark fik guardeinen en større betydning, da systemet med møntforpagtning indførtes under Christian IV, 1607. Guardeinembedet genoplivedes 1671. – Se *Wörterbuch,* s. 735 og H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter,* 1971, s. 174.

Guds nåde. Først i Senmiddelalderen blev det mere almindeligt i mønternes indskrift at tilføje »af Guds nåde« (normalt på latin: Dei gratia) mellem regentens navn og titel. Det ældste danske eksempel er fra 1424, det yngste fra 1874. Lejlighedsvis udeladelse af denne formular i Tyskland og England har givet anledning til allehånde bemærkninger. – Se *Wörterbuch,* s. 124 og *NNUM* 1969, s. 193-99.

Guinea. Engelsk guldmønt, udmøntet 1662 til 1813, finvægt ca. 7.7 gram. Navnet kommer af, at møntens guld stammede fra

Guinea-kompagniet, og de ældste guineas havde derfor en lille elefant under kongens portræt. Dens værdi var oprindelig 20 shillings, fra 1717 21 shillings. Den afbildede guinea er fra 1758. Efter at udmøntningen var ophørt, bevaredes guinea stadig som regnemønt til decimalreformen 1971, idet mange priser, særlig på mere eksklusive varer, sattes i guineas, a 1 £ og 1 shilling. Spor af dette findes stadig (priserne er jævnligt bygget op som multipler af 1 £ 5 p). – Se *Wörterbuch* s. 245, *NNUM* 1946, s. 113-20.

Guld er det møntmetal, til hvilket der er knyttet den største prestige og – alment betragtet – den største tiltrækning. Vægtfylde 19.33, forkortes ofte AU (af aurum, latin for guld). De europæiske guldforekomster kan ikke betegnes som store. Böhmen var vistnok i Middelalderen det guldrigeste land i Europa, men også fra de tyske floder blev der udvasket en del (jfr. også flodguldducater). I Senmiddelalderen kom der guld fra Afrika, dels over Cairo dels sidst i 1400-tallet via portugisisk handel på Senegal. I 1500-tallet medførte spaniernes erobring af Amerika, at store mængder guld kom til Europa (det er beregnet, at der mellem 1521 og 1660 i alt kom 200 tons guld til Spanien fra Amerika ad officielle kanaler). I første halvdel af 1700-tallet var det især fra brazilianske guldminer, at der kom guld (1741-60 var den gennemsnitlige årlige verdensproduktion 24.6 ton, heraf kom de 14.6 ton fra Brasilien). De store guldforekomster (Californien, Australien, Sydamerika), der blev opdaget i 2. halvdel af 1800-tallet, fik en betydelig indflydelse på møntvæsenet, og 1906-08 produceredes der 650 tons årligt. I vor tid, hvor guldmønter næppe spiller nogen rolle i den daglige omsætning, men dog især i udlandet er et vigtigt investeringsobjekt (i Paris noteres de lidt ældre guldmønter daglig på børsen på linje med guldbarrer), har guldet stadigvæk stor betydning, bl. a. på grund af den internationale guldfod (se Guldmøntfod), og 1971 var den årlige produktion (excl. Sovjetunionen) 1280 tons, hvoraf ca. 1000 tons fra Sydafrika. Man regner i øvrigt med, at praktisk taget alt guld, der i tidens løb er fremkommet, på den ene eller den anden måde er bevaret, f. eks. i banker, hos juvellerer, på museer eller hos samlere etc. – Se *Wörterbuch* s. 227-28, E. Arup i *Hages Håndbog i Handelsvidenskab*, 4. udg., 1918, s. 414-418, og UN *Statistical Yearbook*, 1971.

Guldbarrefod. Et udtryk for den pengemæssige tilstand, der herskede i Danmark 1927-31, hvor kronen nok var indløselig med

guld, men kun ved køb af hele guldbarrer til 28.000 kr! – Se *Dansk Pengehistorie*, bd. 2, 1968, s. 107 ff.

Guldfinhed. Rent guld er 24 karat (1000 ‰), dukatguld er ca. 23½ karat (ca. 979 ‰), engelsk og fransk kroneguld i 1500-tallet var 22 karat (ca. 917 ‰), danske 10- og 20-kroner af guld var 21½ karat (900 ‰). Man har enkelte særlig ringe nederlandske guldgylden i Senmiddelalderen, der var nede mod 10 karat (ca. 417 ‰). – Se *Wörterbuch*, s. 228 og Leo Hansen: *Lær at samle på Mønter*, 1971, s. 108.

Guldgylden. Betegnelse på en række mønter, der er videreudviklet af florinen (se denne). Særlig betydning fik den rhinske gylden, som udmøntedes iflg. overenskomst mellem de fire rhinske kurfyrster fra 1385, oprindelig med finvægt 3.40 gram, men efterhånden nedsat, 1490 således til ca. 2.50 gram. Den afbildede rhinske gylden er fra Albert af Brandenburg, ærkebisp af Mainz, 1514-1545. Mange nederlandske gylden fra 1400-tallet var meget ringe; de såkaldte postulatsgylden fra Rudolf af Utrecht, postuleret (d.v.s. ikke indviet) biskop fra 1431-55 var kun det halve værd af en rhinsk gylden. Guldgylden havde ret stor betydning i Skandinavien i 14- og begyndelsen af 1500-tallet og var desuden en regnemønt i Danmark i beg. af 1500-tallet. En rhinsk gylden blev i Danmark for første gang udmøntet under kong Hans, sidst i 1400-tallet, og senest under Christian IV, 1625-32. Også den ungarske gylden havde stor betydning, men som en stabil guldmønt (se Dukat). – Se *KL*, bd. 5, sp. 606-15 og *Wörterbuch* s. 228-30.

Guldklippinge, Frederik II.s. I begyndelsen af Den nordiske syvårskrig lod Frederik II præge en række guldmønter, hvis forskellige værdiangivelser stammer fra det guld, de blev forarbejdet af. 1563 blev der præget ungersk gylden, guldkrone (»Krone«, kun ét stykke kendt, nu i Ahlmanns bank, Kiel), rhinsk gylden (»Golt

gulde«), og 1564 prægedes dukat, guldkrone (»Goltkrone«) samt rhinsk gylden (»Golt gilden«). – Se *NNUM* 1956, s. 1-3.

Guldkrone, Christian IV.s. Da Christian IV indførte sit kronemøntsystem 1618, lod han også præge guldkroner (bagsiden havde Christian IV.s krone). De prægedes som dobbelt, enkelt og halv guldkrone til en værdi af 3, 1½ og ¾ rigsdaler, og de svarede således til de oprindelige sølvkroner (se Kronemønt). Den dobbelte guldkrone fik længst levetid, den blev flere gange udmøntet, sidst 1648, men som helhed synes udmøntningen ikke at have været stor. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Møntet*, 1971, s. 18 og 163.

Guldkrone, Frederik III.s. Også Frederik III lod mellem 1655 og 1668 lejlighedsvis udmønte guldkroner som faderens, men dog med hans egen lukkede krone på bagsiden. – Se *NNUM* 1957, s. 110-12.

Guldmønter, senmiddelalderlige. I 13-, 14- og 1500-tallet blev europæiske guldmønter i nogen grad anvendt i Danmark, specielt ved større transaktioner og vistnok særlig ved kysterne. Der foreligger en udmærket oversigt over samtlige fund af guldmønter fra Danmark i Senmiddelalderen i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1966, s. 71-101.

Guldmønter som vægte. Man har enkelte eksempler på, at guldmønter er blevet brugt som vægtenheder, både fra Middelalderen og senere. – Se *KL*, bd. 5, sp. 577-78.

Guldmøntfod betyder at guld danner grundlaget for et lands møntvæsen, og at der er ubegrænset indløselighed af sedler og anden mønt med guld. Det er kun i en historisk set kortere periode, at man har haft guldmøntfod, nemlig fra anden halvdel af 1800-tallet til verdenskrisen 1931. I England var der dog allerede i 1700-tallet en form for guldmøntfod, der endelig blev indført 1816. I perioden mellem 1871 og 1919 blev den indført i de fleste lande (Tyskland 1871, Skandinavien 1873, Rusland 1898, USA 1900). Det sidste land, der gik fra guldmøntfoden, var Frankrig (1936). Der eksisterer for så vidt stadig væk en international guldfod, gældende mellem landene, men dens funktion kan næppe henregnes under numismatikken. Se også Guldbarrefod. – Se *Wörterbuch*, s. 231-32.

Guldpenninge. Der findes ganske enkelte middelalderlige guldpenninge fra Nordeuropa, hovedsagelig til kirkelige formål eller brugt som gaver mellem fyrster. – Se *Wörterbuch*, s. 231.

Guldreal kaldes en stor guldmønt, der prægedes i Nederlandene for Maximillian I 1487. Den var af rent guld og vejede næsten 15 gram. Denne guldreal var det umiddelbare forbillede for kong Hans' nobel 1496. Se også Real. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger,* s. 24.

Guldridder. Samtidig betegnelse for dansk guldmønt af værdi lidt under rosenobel (finvægt ca. 7.5 gram), udmøntet 1611-13 og 1627-29 af Christian IV. Hele bagsiden udfyldes af en elefant, der bærer nogle personer (se ill.). Navnet kommer af den nederlandske gouden rijder. Se Rosenobel.

Guld, en tønde. Det er en gammel talemåde, men må vel nærmest kaldes en slags regnemønt, idet en tønde guld svarede til 100.000 rigsdaler.

Gun money. Populær betegnelse for en lang serie irske nødmønter, der er slået af Jacob II 1689-91, mens han kæmpede i Irland mod sin efterfølger Wilhelm af Oranien. Navnet kommer af det omstøbte kanonmetal, der benyttedes til mønterne. Fra gammel tid har der været forholdsvis mange af disse »gun money« i danske samlinger, og det kan skyldes, at de er hjembragt af det danske korps, der kæmpede under Wilhelm af Oranien i Irland. – Se *NNUM* 1974, s. 144-45.

Gurre. På slottet Gurre i Nordsjælland lod Erik af Pommern i 1430'erne slå en mønt, der skulle gælde ni penninge, altså en gros. Den var så ringe, at den få år efter, 1440, blev nedsat til 2 penninge. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger,* s. 22.

Gute eller gote. Betegnelse for sølvmønt præget i Visby fra ca.

1325, oprindelig vægt ca. 1.35 gram (se ill.). Ordet brugtes i 1400-tallet om gotlandske örtuger, men anvendes undertiden sammenfattende om de gotlandske mønter fra 13- til 1500-tallet. – Se *KL*, bd. 5, sp. 370.

Gutergroschen. Tysk skillemønt, der gjaldt $^1/_{24}$ daler. Udmøntet fra sidst i 1500-tallet. En af de såkaldte Hanrejmønter fra Wolffenbüttel 127, slået i Christian IV.s navn, er en gutergroschen.

Gylden er navnet på en række mønter, flere end der er angivet under opslagsordene guld- og sølvgylden. Sidst i 1500-tallet gik den rhinske gylden over til at være en regnemønt på 60 kreuzer. I anden halvdel af 1600-tallet blev navnet gylden knyttet til en række sølvmønter af værdi $^2/_3$ daler i Mellem- og Nordtyskland, mens den i Polen under navnet Zloty (se denne) siden 1526-28 var hovednominal i et møntsystem. Den hollandske gylden stammer fra 1600-tallet, den havde en finvægt på godt 9.50 gram. Fra 1679 blev den hovedmønt (Standpenning), den største møntenhed var en tregylden eller Staatengulden. Om forkortelsen fl., se Florin. – Se *Wörterbuch* s. 245-47.

Gyldengroschen. Se Sølvgylden.

Gyldenløves dukat. Betegnelse på norsk guldmønt fra Christian V.s tid. Bagsiden viser et hoftebillede af en rustningsklædt person og den norske løve. Opkaldt efter Ulrik Frederik Gyldenløve, statholder i Norge fra 1664 til 1699.

Görlitzer shekel. Samlet betegnelse for en række efterligninger af gamle jødiske shekler, der i 1500-tallet og senere solgtes i Görlitz i Schlesien, men i øvrigt også kendes andetsteds fra. I Danmark nævnes sådan et stykke fra en adelig samling midt i 1500-tallet (rigskansler Antonius Bryske til Langesø). – Se *Wörterbuch* s. 227, *NNUM* 1955, s. 89-91.

Görtzens guder. Navn på en række svenske mønttegn af kobber til en værdi af 1 daler sølvmønt, præget under Den store nordiske Krig 1715-19 og af offentligheden forbundet med Karl XII.s

finanskyndige baron G. H. v. Görtz. Møntegnene vejede mellem 3.6 og 7.2 gram, og der var 10 forskellige typer, dels med romerske guder (deraf navnet), dels med sindbilleder på dyder, som staten kunne ønske sig i krigssituationen, »Wett och Wapen«, »Flink och Färdig« (afbildet). Der blev præget i alt ca. 40 millioner af disse mønter, men ved den senere indløsning mistede indehaverne ca. halvdelen af værdien. – Se L. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös: *Mynt*, 1968, s. 165-68 samt *NNÅ* 1956, s. 22-39, 1957-58, s. 161-71.

H

Haciendatokens. Pengetegn, der er anvendt på storgodser og plantager i Mellem- og Sydamerika til ind i dette århundrede for at lønne arbejderne. Når man betalte løn med disse tegn, der kun kunne bruges i et begrænset område, var der mulighed for en kraftig udnyttelse og nærmest stavnsbinding af arbejderne. Anvendelsen blev forbudt i den mexicanske grundlov 1917, men det vides at tilsvarende system (der i hvert fald tidligere var udbredt i Indonesien) så sent som 1972 benyttedes på Cocos-øerne i Det indiske ocean. – Se *Møntsamlernyt*, 4.årg., nr. 6, 1973, s. 144-45. Det afbildede tegn, der er udstedt af Chocolá plantageselskabet i Guatemala (hjemsted i Hamburg) gav ret til majs for én real.

Hacksilber, se Brudsølv.

Haderslev. Under Christian IV.s mindreårighed lod enkedronning Sophie slå guldmønter 1591-93 i Haderslev, hovedsagelig portugaløsere, hvis indskrift fortalte, at de var slået »nach portugali-

schen schrot u[nd] korn«, men rigsvåbnet var på de ældste udmøntninger ikke korrekt, se hjerteskjoldet på den afbildede portugaløser. – Se *NNUM* 1953, s. 193-98, *Heraldisk Tidsskrift*, 29/1974, s. 402 f.

Halvbrakteater. Betegnelse for nogle mønter, der er så tynde, at stemplet fra den ene side har sat spor i den anden side. Det gælder i Norden f. eks. en del af de senere Hedeby-mønter (slutn. af 900-tallet) og en del mønter fra beg. af 1100-tallet. Fra det sidstnævnte tidspunkt er der også en del tyske halvbrakteater. – Se *KL*, bd. 6, sp. 79 og *Wörterbuch*, s. 165-66.

Halvpenning, se Skærv.

Halvskilling. En mønt, der betegnede sig selv som ½ skilling (og ikke det ældre ord for samme mønt, søsling, se denne) blev i Danmark første gang udmøntet 1686 og sidste gang 1868.

Hamburg. Der har muligvis været præget mønt i Hamburg i 800-tallet af ærkebispen af Hamburg-Bremen. De holstenske grever havde møntretten 1189, som byen dog forpagtede 1293 og endelig 1325 købte fra greverne. Siden 1255 var den hamborgske og den lybske mønt af den samme værdi. Den hamborgske møntprægning havde et stort omfang, og den varede lige til 1914. Den har haft stor betydning i Danmark, ikke mindst i Jylland (jfr. den afbildede hulpenning, som er fra Kirial-fundet). Skønt man

ofte taler om lybsk mønt, var det dog i 13- og 1400-tallet nok så meget hamborgsk mønt, der kurserede. Også i senere tider har hamborgsk mønt spillet en rolle i pengeomløbet, således i første halvdel af 1800-tallet, hvor de danske pengeforhold efter Statsbankerotten var vanskelige. – Se O. C. & C. F. Gaedechens: *Hamburgische Münzen und Medaillen*, I-III, Hamburg 1850-76 og G. Hatz: *Die Anfänge des Münzwesens in Holstein*, Hamburg 1952.

Hamburger Beiträge zur Numismatik (HBN) er formentlig det nuværende tyske tidsskrift, der har størst betydning for nordiske numismatikere. Det er udkommet siden 1947 og har redaktion på Museum für Hamburgische Geschichte. Det har jævnlig artikler om nordtysk eller skandinavisk numismatik, samt en meget omfattende samling anmeldelser hvorigennem man kan følge med i hele den nord- og østeuropæiske numismatiske litteratur.

Hammerprægning er den gamle møntproduktionsmetode, som benyttes overalt indtil midten af 1500-tallet, hvor de første maskiner blev indført – mange steder blev metoden benyttet endnu i nogle århundreder. Man lagde blanketten mellem over- og understempel og prægede mønten ved et slag med hammeren på overstemplet. Se også Møntstempler. – Se *Wörterbuch* s. 252.

Handelsmønt er en betegnelse for mønter, der fortrinsvis er præget med henblik på handel i udlandet, f. eks hollandske løvedalere i 1600-tallet (se disse), USA's tradedollar (se Dollar), præget sidst i 1800-tallet, og Maria-Theresiadaleren fra Østrig (se denne), der er blevet præget siden 1780. – Se *Wörterbuch* s. 252-53.

Hanrejmønter. Betegnelse for en serie mønter, udgivet 1627

af Christian IV.s statholder i Wolffenbüttel i Nordtyskland, grev Philip Reinhard af Solms-Hohensolms, med titlen vikar for den dansk-norske konge. Folkeviddet blandede denne greve sammen med Rhingreven, greven af Salm, der »vikarierede« for kongen hos Kirstine Munk (jfr. indskrift på ill.). – Se H. Hede: *Danmarks og Norges mønter,* 1971, og *NNUM* 1939, s. 109-17.

Haraldsslåtten. Spottende navn for den senere del af den norske konge Harald Hårderådes udmøntning (konge 1047-66). Sølvindholdet i mønterne sank fra ca. 900 til 500 ‰, og møntbilledet barbariseredes. – Se *KL,* bd. 6, sp. 226-27 og K. Skaare: *Moneta Norwei,* 1966, s. 9.

Hauberg, Peter (1844-1928), dansk numismatiker og museumsmand. Oprindelig privat møntsamler og boghandler, 1885 ansat på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, fra 1898 til 1920 som leder. Hans værker om det danske møntvæsen i middelalderen er stadig standardværker, idet der ikke foreligger nyere oversigter. Det gælder specielt *Myntforhold ... indtil 1146,* 1900; *Danmarks Myntvæsen ... 1146-1241,* 1906 og *Danmarks Myntvæsen ... 1241-1377,* 1884. Bibliografi i *NFM* VII, s. 161-164. – Se *Dansk biografisk Leksikon* bd. IX og nekrolog i *NFM* XI, s. 145-147.

Hebræermønt. Betegnelse for Christian IV.s dukater og en underlødig serie af sølvmønter, slået 1644-46 på grund af Torstenssonskrigen. Indskriften genkalder kongens forargelse over fredsbruddet, idet han på bagsiden lod sætte med hebraiske bogstaver »Jehovah« og med latinske: »Den retfærdige dommer«. Den hebraiske indskrift gav for nylig en amerikansk forsker anledning til nogle besynderlige overvejelser, se *NNUM* 1974, s. 143-44. Den afbildede todukat er fra 1644. Se Justus etc.

Hede, Holger (f. 1894), dansk numismatiker og forsikringsmand. Formand for »Selskabet Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings Venner« siden starten 1945. Forfatter af standardværket *Danmarks og Norges Mønter 1541-1814-1963 (1970)*, 2. udg. 1971 (se *NNUM* 1964, s. 91-101). Æresmedlem af Dansk Numismatisk Forening 1964. – Se *NNUM* 1974, s. 1-4.

Hedeby. Man mener, at den ældste nordiske møntprægning i 8- og 900-tallet kan være sket i Hedeby ved Slien. Den bestod bl. a. i en efterligning af Karl den Stores mønter fra Dorestad (jfr. afbildningen). Af 1000-tallets danske mønter er der også nogle stykker, der henlægges til Hedeby, men kun en enkelt kan regnes for nogenlunde sikker, nemlig en fra Magnus den Gode (1042-47), der angiver møntstedet som EIDEBIINI. Man regner med at Hedeby er blevet ødelagt kort efter midten af 1000-tallet. – Se Brita Malmer: *Nordiska Mynt före år 1000*, Lund 1966, *KL*, bd. 1, sp. 588-94.

Heller. Lille syd- og mellemtysk sølvmønt, præget i Schwabisch Hall fra ca. 1200 (oprindelig finvægt 0.37 gr.). På forsiden var der en hånd (se afbildingen). Mønten blev hurtig meget udbredt som skillemønt, og den blev også præget adskillige andre steder. I Schwabisch Hall blev den præget til 1494, men andetsteds fortsatte man at benytte den, og den fik værdien ½ pfennig. – Se *Wörterbuch* s. 259-61.

Helsingør. Fra 1607 til 1610 eller 1611 var der en mønt i Helsingør, drevet med nederlænderen Hans Flemming som møntforpagter. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges mønter*, 1971, s. 161 og *NNUM* 1939, s. 227-29.

Hemmelige tegn. Ved små forskelle i møntindskrifternes bogstaver eller mønternes billeder (f. eks. halerne på det danske rigsvåbens løver), ved tilføjelse eller fravær af en kugle eller krusseduIle, kunne møntmesteren skelne de forskellige udmøntninger fra hinanden. Tegnene kaldes hemmelige, fordi offentligheden ikke skulle kende noget dertil, idet der undertiden kunne være væsentlig forskel på finheden i de forskellige udmøntninger.

Hildebrand, Bror Emil (1806-1884), svensk numismatiker og museumsmand. Fra 1833 ansat på Myntkabinettet i Stockholm, 1837 riksantikvarie; var på mange måder en dominerende skikkelse, der kan sammenlignes med hans samtidige og gode ven C. J. Thomsen. Ud over kataloger vedr. svenske medailler over privatpersoner (1860) og det svenske kongehus (1874-75) er hans hovedværk *Anglosachsiska mynt ... funna i Sveriges jord,* 1846, 2. øgede udgave 1881, et værk der stadig er en nyttig håndbog. – Se *Svenskt biografiskt Lexikon,* bd. 19.

Hildebrand, Hans Olof (1842-1913), svensk numismatiker og historiker, søn af ovennævnte B. E. Hildebrand, hvem han efterfulgte som riksantikvarie 1879. Hans afsnit om Sveriges middelalderlige mønter i hovedværket *Sveriges Medeltid,* 1887 er vigtig. Genudgivet med registre af L.-J. Jönson og B. Saxin, 1969. – Se *Svenskt biografiskt Lexikon,* bd. 19.

Hinkeben var sidst i 1600-tallet en dansk folkelig betegnelse for en rigsdaler, »som ei passerer for Spesie riksdaler« (iflg. Moths ordbog, Kgl. bibliotek). Det var med andre ord en underlødig eller undervægtig dalermønt, der fik dette malende navn.

Hjelm. Gennem en årrække har man på øen Hjelm ud for Djursland fundet rester af det møntværksted de fredløse mellem 1290 og 1306 havde på øen. Dels råmateriale i forskellige stadier (kobberskrot og kobberbarrer), dels møntblanketter og endelig færdigprægede mønter. Fundet er udstillet i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. – Se *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1928, s. 38-48, *NNUM* 1952, s. 126-27 og Kirsten Bendixen: *Danmarks Mønt,* 1967, s. 38-39.

Holland. Ligesom Belgien er Holland eller de nordlige Nederlande en samling af en række provinser, bispedømmer, grevskaber, rigsstæder m.m., og det kan være noget uoverskueligt at hitte rede deri. En oversigt over møntherrerne gennem tiderne indenfor det nuværende Hollands grænser er givet af H. Enno v.Gelder i *De Nederlandse munten,* Utrecht 1965 og senere. 16- og

1700-tallets så vidt udbredte guld- og sølvmønter er katalogiseret af A. Delmonte i *Le Benelux d'or* og *Le Benelux d'argent*, Amsterdam 1964 og 1967. Først efter den franske revolution forsvandt de gamle møntudstedende provinser, og fra 1806 fik Holland ét møntsted i Utrecht. Der findes flere kataloger over Hollands nyere mønter, ganske fortrinlig er J. Schulman: *Handboek van de Nederlandse Munten van 1795-1965*, Amsterdam 1966. Centrum for studiet af hollandsk numismatik er Koninklijk Penningkabinet, Zeestraat 71 B, Haag. Sammesteds er adressen på Kon.Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, der udgiver årbogen *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* samt kvartalsskriftet *De Geuzenpenning*.

Hollandsk dukat, se Dukat.

Holst, Hans (1891-1956), norsk numismatiker, bestyrer af Universitetets Myntkabinett fra 1926 til sin død. Hans arbejder omfatter især romersk numismatik og møntfund fra middelalderen i Norge. Bibliografi i *NNUM* 1951, s. 86-90. – Se nekrolog i *NNUM* 1956, s. 213-215 (med supplerende bibliografi).

Holsten-Gottorp. De gottorpske hertuger havde en ret omfattende møntprægningsvirksomhed især i 1600-tallet. De prægede mønt i Slesvig, Steinbeck ved Hamburg, Burg på Femern, Kiel og Tönning. Udmøntningen begyndte sidst i 1500-tallet og sluttede 1726. Hovedfremstillingen er Chr. Lange's *Sammlung von schleswig-holsteinischen Münzen und Medaillen*, bd. 1, Berlin 1908, der er et katalog over en stor privatsamling. Mærkelig nok synes emnet hidtil ikke i større omfang at have fristet nyere forskere.

Hon-skatten er et af de berømteste skandinaviske fund fra Vikingetiden. Fundet er gjort i Norge 1834 (gården Hon, Øvre Eiker, Buskerud fylke, ca 50 km sydvest for Oslo) og består af kostbare metalsager (hovedsagelig guld) med en samlet vægt af over 2.5 kg. Heraf 20 mønter, 16 af guld og fire forgyldte sølvmønter. Det formenes at være kommet til Norge som en samlet skat og at være nedlagt før 875. Se *HBN* vol. VI (20), 1966, s. 393-408.

Hulpenninge er små brakteater, der særlig blev præget i Nordtyskland i Senmiddelalderen (afbildet flere steder, bl. a. under Hamburg og Lübeck). De er en videreudvikling af brakteaterne (se disse), men er ret små, diameter ca. 1 cm og vægt under ½ gram. Deres store tid er før 1365, hvor de er enerådende ved møntprægningen i Lübeck, Hamburg og Mecklenburg. De nord-

tyske hulpenninge spillede en betydelig rolle i Danmark, og her er gjort det vistnok største samlede fund af hulpenninge (Kiri-al-fundet, nedlagt o. 1365, 78.721 hulpenninge, se *NNÅ* 1970). Der blev også præget hulpenninge andetsteds, f. eks. i Pommern, Prøjsen og Sverige, og det er stadig ikke helt klart, om en stor gruppe hulpenninge, der vistnok er udbredt over hele Norden, er præget i Mecklenburg eller i Sverige (se *NNUM* 1965, s. 173-78). Det er muligt, at de udenlandske hulpenninge har været i daglig brug som småmønt i Danmark lige til o. 1600. – Se *Wörterbuch* s. 269-73 og artikler i *NNÅ* 1971 og 1972.

Husum. Der har været præget mønt i Husum i Vestslesvig af Frederik I som hertug af Gottorp 1514-22. Særlig kendt er Husumdaleren 1522 med hertugens portræt i profil. Det er den ældste nordiske mønt, der har et herskerbillede, som kan formenes at have portrætlighed. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger*, 1972, s. 34-35.

Hvid. Sølvmønt præget i Lübeck fra o. 1365 (finvægt godt 1.1 gram) se billedet. Navnet kommer af ordet hvid, formentlig på

grund af sølvets hvide farve (samme forklaring for den latinske betegnelse: albus). Det tyske navn er witten. Mønten, der gjaldt for fire penninge eller en tredjedel skilling, blev snart udmøntet en række steder i Nordtyskland, og den blev grundlaget for det vendiske møntforbund. I Danmark blev den først udmøntet i Flensborg og i 1370'erne i Ribe. I Danmark havde den stor betydning i 1400-tallet, idet det var den eneste mønt Christiern I (1448-81) lod præge, og det var den mest udbredte af kong Hans' mønter (1481-1513), men de danske hvide var så ringholdige, at visse nordtyske fyrster så deres fordel i at efterligne dem. Se Korshvid. En norsk hvid prægedes både af konge og ærkebisp under kong Hans, den sidste hvid er møntet under Frederik II i Bergen 1575-77. I løbet af 1500-tallet og i 1600-tallet var hviden i Danmark blevet en lille skillemønt, og den udmøntedes sidste gang 1686. Dens ringe værdi afspejles i talemåden »ikke en hvid«

(også på svensk, se *Fornvännen*, årg. 42, 1947, s. 65-72). Tidspunktet for den første udmøntning af hvid har været omstridt, men de nyeste og formentlig definitive resultater er fremlagt af den tyske numismatiker Peter Berghaus i *Acta Visbyensia*, IV, 1973, s. 81-115. – Se også *KL*, bd. 7, sp. 176-82.

Hvidkogning. Betegnelse for en kemisk behandling af sølvmønter med ringe lødighed (kogning i en opløsning af kogsalt og vinsten), hvorved kobberet forsvandt fra overfladen, som fik et hvidt udseende. Fremgangsmåden var i ældre tid meget udbredt og har givetvis været benyttet f. eks. til de danske borgerkrigsmønter. – Se *Wörterbuch* s. 738.

Hybride mønter, se Mule.

Håkon Håkonsson. Indtil for nylig har man ikke med sikkerhed kunnet henføre nogen mønt til denne betydelige norske konge (1217-63). Det er nu imidlertid lykkedes for den norske numismatiker Kolbjørn Skaare at henføre en del mønter til ham, se *NNÅ* 1970, s. 5-36.

I

Imperial, russisk guldmønt. Betegnelse for 10-rubelstykke fra 1755, 5-rublen kaldtes halvimperial. Da guldrublen 1897 indførtes, blev imperialen sat til 15 rubler. Selve navnet imperial optræder dog kun på 10-rubler fra 1895–97. – Se *Wörterbuch*, s. 281.

Imperialis, norditaliensk sølvmønt. Præget første gang af kejser Frederik Barbarossa 1162 i Milano (finvægt godt ½ gram), senere flere andre steder i Norditalien. Mønten eksisterede til begyndelsen af 1400-tallet.

Inflation synes at være et generelt historisk fænomen. Numismatisk viser det sig ved at næsten alle møntenheder i tidens løb er blevet »slidt op«. De er startet med at repræsentere en forholdsvis betydelig værdi, og i løbet af et par hundrede år er mønterne gradvis forringet med hensyn til metalværdi, og de ender så ofte som ubetydelige skillemønter (f. eks. hvid og skilling). En af de få undtagelser er den venetianske guldmønt, dukaten (se denne).

Hvis man vil driste sig til at uddrage en mere almen konklusion af det numismatiske materiale, må det være, at ganske vist kan en møntherre eller møntudstedende myndighed på kortere sigt opretholde en mønts værdi, ja, i ganske enkelte tilfælde også forbedre den, men på længere sigt vil næsten alle mønter blive forringet i værdi, snart i hurtigere, snart i langsommere tempo. Det må tilføjes, at selv om denne proces isoleret set kan være beklagelig, er det ikke altid givet, at den for samfundet som helhed er ubetinget skadelig, og nogle vil utvivlsomt hævde, at den er gavnlig.

Interregnumsmønt er en betegnelse på mønter slåede i kongeløse tider. Særlig kendt er de fra Norden i Senmiddelalderen, hvor f. eks. det danske rigsråd lod slå mønt under tronledighed 1448 og 1533. Det markeredes her, at det var rigsrådet, der i en sådan periode havde retten til at slå mønt. Tilsvarende kendes interregnumsmønter fra Norge og især fra Sverige. – Se *KL*, bd. 7, sp. 451–54.

Irland. Det irske møntvæsen har i de senere år været studeret intensivt af nogle forskere, der iblandt Michael Dolley i Belfast. Han har publiceret sine resultater i flere sammenfattende fremstillinger. Især kan nævnes værket om Vikingetidens irske mønter *Hiberno-Norse Coins in the British Museum, Sylloge of Coins of the British Isles*, bd. 8, London 1966. Den engelske periode op til 1600-tallet er behandlet i *Medieval Anglo-Irish Coins*, London og Belfast 1972. Først med selvstændigheden 1922 fik Irland atter sit eget møntvæsen, og om irske mønter fra dette århundrede kan man læse hos A. Dowle og P. Finn: *Guide Book to the Coinage of Ireland*, London 1969 og P. Seaby: *Coins and Tokens of Ireland*, London 1970. Den irske samling på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, vil blive publiceret i et af de kommende bind af Sylloge of Coins of the British Isles (bind 22, 1974).

Isersnider er et almindeligt udtryk i 1500-tallet for stempelskærer. Ordet »iser« kommer af jern (jfr. tysk: Eisen), idet stemplerne blev skåret, graveret eller på anden måde (punse, se disse) fremstillet i jern, som derefter hærdedes. – Jfr. *KL*, bd. 7, sp. 471–72.

Island. Der findes flere små kataloger over Islands mønter fra dette århundrede. Udmøntningen af det selvstændige Islands mønter foregik 1922–1940 i København, men siden 2. verdens-

krig er den sket i England, og der redegøres årligt for den i *Royal Mint Report*. Møntenheden er króna (à 100 aurar), værdi ca. fem øre. I øvrigt kan der henvises til Sieg's *Møntkatalog* over *Norden* (udkommer årligt), Johan Chr. Holm: *Nordiske Mønter efter 1808*, 1969 samt *NNÅ* 1960, s. 98–120.

J

Jagtmønter. Især blandt de tyske fyrster i 16- og 1700-tallet var det populært at præge mønter med jagtmotiver, ofte som en slags erindringsmønter. – Se R. Hoechst og W. Grasser: *Jagdliche Darstellungen auf Münzen und Medaillen*, Hamburg & Berlin 1969.

Jakobsdaler. Man træffer undertiden i 1500-tallet dette navn i Danmark og Norge i stedet for Joachimsdaler (se denne). Forklaringen er nok, at man antog Joachimsdalerens billede af Joachim for at være Skt. Jakob den Ældre (af Compostella), se afbildningen under Daler.

Jefimok (flertal Jefimki), russisk navn for dalere, kommer fra Joachimsthaler (se denne). En særlig art jefimki er de vesteuropæiske dalere, der 1655 blev kontramarkeret i Moskva, bl. a. med årstal og som cirkulerede til 1659. Man har optalt henved 1400 eksemplarer i offentlige og private samlinger. De illustrerer ganske godt tilstrømningen af vesteuropæisk sølvmønt til Rusland, idet 315 kom fra Nederlandene (både de nordlige og de sydlige), ca. 700 fra Tyskland, Østrig, Ungarn og Böhmen, 33 er polske, 8 danske, 14 norske og 12 svenske. – Nyeste liste i *Numizmatika i Sfragistika*, bd. 4, s. 96-166, Kiev 1971.

Jern, se Stål.

Joachimsdaler. 1516 fandt man sølv i Joachimsthal (Jáchymov) i Böhmen. Ejerne, greverne af Schlick, begyndte 1519–20 udmøntning af en stor mønt af sølvgyldentype med finvægt 27.2 gram. Forsiden viste den böhmiske løve, mens bagsiden afbildede Skt. Joachim (gift med Anna, Jesu mormor). Mønten blev hurtigt meget udbredt og kaldtes ofte simpelthen daler (se denne). Mønten kom muligvis allerede 1519 til Skandinavien (Got-

land), og den blev udmøntet fra 1537 i Danmark (finvægt 26 gram), i Sverige fra 1534 og i Norge (som sølvgylden) 1546. Se Jakobsdaler. – Se *KL*, bd. 7, sp. 580–83. Joachimsdaleren er afbildet under Daler.

Jubilæumsmønter. Skikken med at præge mønter i anledning af jubilæer går tilbage til romertiden. Fra nyere tid kan blandt de ældste nævnes de sachsiske jubilæumsmønter i anledning af 100-året for Luthers teser og den augsborgske konfession (1617 og 1630, se afbildn. af sidstnævnte). De ældste nordiske jubilæumsmønter er vistnok de to svenske dalere, der 1721 og 1821 udgaves i anledning af henholdsvis to- og trehundredeåret for Gustav Vasas frihedsrejsning (se *NNÅ* 1956, s. 40–121 og 1942, s. 215–19). Den ældste danske jubilæumsmønt må være tokronen i anledning af Christian IX.s 25-års regeringsjubilæum 1888, den ældste norske er udsendt 1914 i anledning af 100-året for Eidsvollgrundloven. Det var nemlig i ældre tid nok så almindeligt at præge medailler (og ikke mønter) i anledning af jubilæer. Først i dette århundrede har skikken med at præge jubilæumsmønter taget et større opsving.

Junge, Reynhold var møntmester under Christian III 1534–40, og vi er velorienteret om hans omfattende virksomhed under Grevens Fejde på grund af hans *Møntmesterregnskaber* (udgivet 1934 af Georg Galster). Regnskaberne er bevarede, fordi han beskyldtes for omfattende bedragerier (mere end 100.000 mark), men han klarede sig ved at indgå forlig med kongen. Formentlig

betalte han med de store pengemidler han havde anbragt i Ditmarsken og hele Østersøområdet. Junge, der tidligere havde været møntmester i Lüneburg, blev 1546 atter møntmester for Christian III, denne gang i Flensborg, men han døde samme år. – Se også *NNUM* 1960, s. 97–99.

Justus Jehova Judex lyder indskriften på bagsiden af Christian IV.s såkaldte hebræermønter (se disse). Den latinsk-hebraiske indskrift betyder »Retfærdig som dommer er Gud«, og den er taget fra Det gamle Testamente, salme 7, vers 12. – Se *NNUM* 1952, s. 33–34.

K

Karat. Enhed til vejning af guld, $^{1}/_{24}$ af en mark. Hvis der regnes med en kölnsk mark er en karat ca. 9 ¾ gram. Betegnelsen 21 karat for en dansk kurantdukat betyder, at der af hver mark metal, der er benyttet til udmøntningen, har været 21 karat (eller $^{7}/_{8}$) guld.

Karolin. Svensk betegnelse for forskellige mønter, hvis prægning er begyndt under konger med navnet Karl (IX, XI og XV). 1) Guldmønt til værdi af 16 mark, præget 1606–24. 2) Betegnelse for sølvmønt på 2 mark fra ca. 1660 til 1754; svarende hertil brugtes en halv, dobbelt og firdobbelt karolin om 1, 4 og 8 mark. 3) Guldmønt af værdi 10 franske francs, præget 1868–72. – Se L. O. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös: *Mynt*, 1968, s. 258–59.

Karolingiske møntordning. Betegnelse for Pippin den Lilles og Karl den Stores reformation af møntvæsenet, hvorved der kom til at gå 240 denarer på det romerske pund. Pundet deltes i 20 skilling (à 12 denarer). Denne møntregning har haft stor betydning for Vesteuropa og svarede til det engelske møntsystem indtil decimaliseringen 1971. Karl den Store forøgede pundets og dermed også denarens vægt o. 790 til henholdsvis ca. 410 gram og ca. 1.70 gram. Karl den Stores mønter fra Dorestad blev forbillede for Hedeby-mønterne (se disse), men karolingiske mønter kom i øvrigt kun i forsvindende lille mængde til Dan-

mark, se *NNÅ* 1951, s. 28–40. Den afbildede mønt er fra Dorestad, Ludvig den Fromme (814–40). – Se også K. F. Morrison & H. Grunthal: *Carolingian Coinage*, New York 1967 (et værk, der på mange punkter er blevet hårdt kritiseret).

Kas. Ostindisk skillemønt, senere udbredt over hele Østasien. Der gik 80 kas på en fano (se denne). Mønten blev lige fra Christian IV.s tid præget i Trankebar (skrevet kas eller cas), først i bly (se afbildn.), men formentlig fra 1667 også i kobber. Oprindelig blev der kun præget enkelte kas, men fra Frederik IV blev der også præget 2,4 og 10 kas. – Se *Wörterbuch*, s. 290 og C. Funch-Rasmussen: *Beskrivelse af danske Mønter fra Trankebar*, 1948.

Kast, betegnelse for et vist lille antal, vel så meget som en håndfuld, normalt fire, undertiden fem stykker. Udtrykket anvendes hyppigt i middelalderlige møntordninger, se *NNUM* 1972, s. 82–86.

Kastemønt. Særlig ved kroningsceremonier og kongebegravelser har det været skik at udkaste specieltprægede mønter (senere også medailler) til folk, og det ældst kendte eksempel er fra en pavekroning 1143. Emnet er især studeret for Sveriges vedkommende. Kastepenninge brugtes første gang ved Gustav Vasas kroning 1528, sidste gang ved Karl XIV Johans begravelse 1844. Også i Danmark har man brugt kastemønt, således omtales fænomenet ved Christian IV.s og Frederik III.s kroninger. – Se *Congresso Internazionale di Numismatica*, 1961, vol. II, *Atti*, Roma 1965, s. 623–36, *KL*, bd. 8, sp. 330–31, *NNÅ* 1947, s. 116–52 og 1971, s. 127–48 samt *NNUM* 1957, s. 1–4.

Kildefund hører til den gruppe møntfund, der kaldes etnologiske, idet det i hvert fald i ældre tid har været en slags offer at kaste

mønter i kilder. Skikken kendes fra Oldtiden og har overlevet til vore dage – der er sikkert mange, der kaster en småmønt i Fontana di Trevi, før de forlader Rom! Fra Norge kendes flere fund af denne type (se *NNÅ* 1937, s. 25–38 og *NNUM* 1941, s. 109–13) og også i Danmark er skikken optegnet. Som et moderne kuriosum kan nævnes, at da Nationalmuseets springvand efteråret 1973 blev oprenset, fandt man 3 ½ kg diverse småmønt, som var nedkastet i løbet af sommeren!

Kipper- og Wippertiden. Betegnelse for inflationstiden i begyndelsen af 30-årskrigen, særlig 1621–22, hvor der i Tyskland og Østrig udmøntedes meget store mængder skillemønt af stadig ringere lødighed, idet den mere sølvholdige mønt forsvandt (opkøbtes bl. a. af spekulanter). Udtrykket Kipper og Wipper illustrerer dette, idet ordene vistnok betyder: udsøge, udvippe (den mere lødige mønt fra den mindre lødige mønt). – Se Fr. Redlich: *Die deutsche Inflation des frühen 17. Jahrhunderts in der zeitgenössischen Literatur. Die Kipper und Wipper*, Köln-Wien 1972. Se Dobbelskilling.

Kirial-fundet. Det største danske møntfund overhovedet blev gjort 1967 i Kirial på Djursland. Det bestod af 81.422 mønter, langt de fleste nordtyske hulpenninge. Skatten må være nedlagt c. 1365. En del er udstillet på Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. – Se *NNÅ* 1970, s. 37–168.

Kirkefund. Da de gamle danske kirker har været samlingssted for folk i ottehundrede år og mere, og man der ofte har skullet ofre til forskellige formål, er der ganske naturligt tabt en del i tidens løb. Ved Nationalmuseets undersøgelser og kirkerestaureringer er der i den sidste snes år kommet så store mængder for dagen, at man kan få et indtryk af dagligdagens mønter (der sjældent er de samme som skattefundenes). Ligeledes er der kommet mange hidtil ukendte middelaldermønter frem, se *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1960, s. 54–60 (statistisk undersøgelse af 3.600 mønter), *NNÅ* 1963, s. 50–59 og 1972, s. 49–70 (speciel undersøgelse af 80 mønter fra før 1241, udvalgt blandt mere end 3000 fundne). Også i Norge og Sverige har man fået vigtige resultater gennem kirkefundene.

Kirkeblokfund. En lille gruppe mønter, fundne i danske kirkeblokke fra tiden omkring 1600 eller 1600-tallet kan muligvis bevise, at senmiddelalderlig småmønt har kurseret længere end man umiddelbart skulle formode, se *NNÅ* 1972, s. 71–83.

Klippinge er mønter slåede på firkantede, undertiden uregelmæssige blanketter, og de er ofte prægede i krigstid eller under ekstraordinære forhold. De ældste danske klippinge er præget af Christiern II 1518–22 (se afbildn.), og Gustav Vasa lod derefter præge ganske tilsvarende mønter, som kun tilsyneladende var danske, men i virkeligheden altså svenske. Formentlig ville han undgå at lægge navn til en ringholdig mønt. Klippinge blev også præget under 1500-tallets øvrige krige, Grevens fejde samt Den nordiske syvårskrig, hvor både Danmark og Sverige lod dem præge. I 16- og 1700-tallet blev der undertiden i Tyskland præget klippinge specielt ved festlige lejligheder, et dansk eksempel er møntsættet ved Frederik III.s kroning 1648. – Se *KL*, bd. 8, sp. 494–503 og *NM* bd. 31, s. 61–71. Se Guldklippinge.

Klumpmønt, se Piedfort.

Kobbermønt. Ud over guld og sølv har kobber traditionelt været det mest benyttede møntmetal, om end det i ældre tid var ringeagtet som mindre lødigt. Vægtfylde 8.92, forkortelse Cu (af latin: Cyprium aes, bronze fra Cypern). De danske borgerkrigsmønter i begyndelsen af 1300-tallet var således af næsten rent kobber, og omkring 1422 lod Erik af Pommern præge en kobbersterling i et meget stort antal eksemplarer. Omtrent samtidig (1415) begyndte Portugal prægningen af ceitil (se denne). I 1600-tallet var der flere steder i Europa storstilede kobberudmøntninger, således i Spanien under en inflationsperiode. Sverige begyndte også en kobberudmøntning i stort omfang, fra 1624 i form af småmønt (fra 2 til ¼ öre), men fra 1644 i form af plåter, store kobberplader, hvis metalværdi skulle svare til deres pålydende. De tungeste, der nu er uhyre sjældne, vejede næsten 20 kg. Plåtmønter udmøntedes indtil 1768, og de er et egenartet bidrag til den europæiske mønthistorie. De blev efterlignet i Rusland i midten af 1720'erne og påtænktes indført i Danmark 1714 (et unikt prøvestykke er udstillet i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling). Siden Christian V.s halvskilling 1693 har dansk småskille-

mønt jævnlig været af kobber, fra 1856 af møntbronze. Den kendteste af disse er formentlig 1 skilling 1771, der vistnok er den almindeligste ældre danske mønt (over 54 millioner stykker). Traditionen vil formentlig blive fortsat trods kobberets dyrhed, idet dronning Margrethes 5-øre vil få et kobberagtigt overtræk. – Om de svenske kobbermønter, se Ulla S. Linder Welin: *Svensk koppar och kopparmyntning*, Göteborg 1965 og *NNUM* 1974, s. 193–195.

Kobbernikkel er et af de vigtigste møntmetaller i vore dage, da det er slidstærkt og vanskeligt at eftergøre. Det består af 75 % kobber og 25 % nikkel. Man fandt frem til legeringen i Belgien o. 1860, og man prægede med den fra 1861. I Danmark er kobbernikkel benyttet fra 1920 og i stor stil fra 1960; i Norge ligeledes fra 1920. – Se *NNUM* 1969, s. 238–39.

Kock, Jørgen. Mønt- og borgmester i Malmø (født 1487 eller 1488 i Westphalen, død 1556). Christiern II.s møntmester 1518–23 i Malmø; her forestod han betydelige udmøntninger af klippinge. Møntmester i Stockholm 1520–21. Atter møntmester for Frederik I 1524–28, hvor klippingene blev ommøntet, og endelig under Grevens fejde. Jørgen Kocks statelige hus er bevaret i Malmø, og man viser en sal, hvor møntprægningen skal være foregået. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger*, 1972, s. 27–33, *Malmö Fornminnesförenings Årsskrift*, 1956, s. 7–41 og *NM* bd. 31, s. 71–72.

Kongelige Mønt, Den. Det er et regale at slå mønt (jfr. Grundloven af 1953, § 26), og bortset fra en periode i anden halvdel af 1300-tallet har praktisk taget alle danske konger slået mønt. Indtil 1864 var der næsten altid flere møntsteder i funktion på samme tid, men siden freden i Wien har der kun været én kongelig mønt, Den kgl. Mønt i København. Siden 1873 har et hjerte været møntmærke for Den kgl. Mønt. Den hørte tidligere under Finansministeriet, men nu under Økonomi- og Budgetministeriet. Fra 1873 lå den i Holbergsgade, men 1924 flyttede den til Amager Boulevard 115, København S. På Mønten er der en gammel samling af stempler til mønt- og medailleprægning, som går tilbage til Frederik III.s tid, og hvormed der undertiden er foretaget nypræg (se dette). En fortegnelse er givet i *NFM*, I, s. 169–75, en komplet liste findes i Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings bibliotek (Håndskriftsamlingen). Om Den kgl. Mønts nuværende bygning kan man læse i *NFM*, VII, s. 142–46 og om

møntens historie i nyere tid i *NNUM* 1944, s. 1–5, 13–18. En tyveriaffære fra 1917 er beskrevet i *NNUM* 1963, s. 193–98. En beretning over de årlige udmøntninger offentliggøres (sammen med tilsvarende fortegnelser fra Norge, Sverige og Finland) hvert år i *NNUM*. Arbejdsgangen på Mønten er illustreret hos J. C. Holm: *De gamle Mønter*, 1969, s. 42–46.

Kongelige Mønt- og Medaillesamling, Den – se Mønt- og Medaillesamling, Den kongelige.

Kongsberg. Siden 1686/95 har det norske møntsted ligget på Kongsberg, en beliggenhed, der var betinget af sølvminernes nærhed. Møntstedet har været i funktion næsten uafbrudt. Møntmærket er korslagt hammer og bjergjern.

Konservering af mønter. En af de ting, der hyppigst spørges om, og som det er sværest at svare på, er hvorledes man renser og konserverer mønter. En tommelfingerregel er aftørring af sølvmønter med en spritklud og rensning af kobbermønter i petroleum, men sådanne husråd kan naturligvis kun bruges til »ukomplicerede tilfælde«. Der findes en dansk vejledning i *NNUM* 1950, s. 1–10 samt en beskrivelse af rensningen af Kirial-fundets mønter i *NNÅ* 1970, s. 157–58. Endelig findes en god tysk vejledning af G. Welter: *Die Reinigung und Erhaltung von Münzen und Medaillen*, seneste udgave Braunschweig 1970, amerikansk udgave, New York 1970. Se også *Wörterbuch*, s. 559–60.

Konserveringsgrad. Mønthandlerne og møntauktionsfirmaerne anvender i de forskellige lande forskellige betegnelser. En sammenligning, der er højst lærerig, er givet af Leo Hansen: *Lær at samle på Mønter*, 1971, s. 109. Den i Danmark almindelige er vistnok den af Dansk Numismatisk Forening indførte (se *NFM*, bd. XIV, s. 386–87). Blandt konserveringsgraderne kan nævnes 0 for ucirkuleret, 1 for et almindeligt, velbevaret eksemplar, mens 2–3 betegner et slidt, men bestemmeligt eksemplar. Der er mulighed for op til 10 gradueringer inden for systemet, men i øvrigt er betegnelserne for konserveringsgrader noget af det, der oftest optager sindene, idet det er svært at få en entydig betegnelse.

Kontramarkering, d.v.s. forsyning af en mønt med et lille indslået stempel, f.eks. et våben, har været en almindelig fremgangsmåde til at angive, at en given mønt kunne bruges inden for den kontramarkerende myndigheds område. Kontramarkering angav ofte samtidig, at mønten var af en bestemt lødighed. Kon-

tramarkeringer kendes især fra forskellige tyske groschen og rhinske gylden i 14- og 1500-tallet samt fra tysk småmønt under Kipper- og Wippertiden (se denne). Man kunne også ved kontramarkering ændre en mønts værdi. Det gjorde man f. eks. ved de spanske kobbermaravedisse i begyndelsen af 1600-tallet, som ofte er forsynet med flere stempler, hvorved deres værdi gradvis blev sat op i takt med inflationen. Det tilsvarende gjaldt i samme århundrede både portugisiske mønter og russiske jefimki (se disse). – Se *Wörterbuch*, s. 211–14 og K. Friederich: *Ein Beitrag zur Geschichte des Kontermarkenwesens*, ny udg., Münster 1970. Det afbildede stykke er en dollar fra USA, 1843, der 1849 er blevet kontramarkeret med Frederik VII.s monogram til brug i Dansk Vestindien.

Konventionsdaler. Ifølge møntkonvention mellem Østrig og Bayern 1753 skulle daleren veje 28.06 gram, men have en finhed på 833 ‰, d.v.s. en finvægt på ca. 23 1/3 gram, hvilket var noget under speciedaleren. Denne ret lette daler spillede en betydelig rolle i Sydtyskland og Østrig til midten af 1800-tallet, bl. a. er den berømte Maria-Theresiadaler (se denne) en konventionsdaler. – Se *Wörterbuch*, s. 316–17.

Kopek. Russisk mønt, indført 1534 som en sølvmønt, på hvis forside var en rytter med lanse (russisk: kop'je, og heraf kommer navnet; se også denning). Den var 1/100 af en rubel, der da var en regnemønt, og den vejede ca. 0.7 gram. På grund af udseendet kaldes den undertiden dråbekopek (se denne). De afbildede ko-

peker (for- og bagside hører til forskellige mønter) er slået i Moskva af tsar Michael Romanov (1613–1645). Efter at rublen er blevet indført som møntenhed, er kopeken blevet fastholdt som skillemønt. Fra Peter den Store udmøntedes den i kobber. – Se *Wörterbuch*, s. 317–18.

Kopernikus' lov, se Greshams lov.

Korn, gammelt udtryk for møntens finhed. »Af samme korn som x« betyder følgelig »af samme finhed som x«. (Se Finhed).

Kors på mønter. Korset var et meget populært motiv på middelalderlige mønter, men det er svært at sige, om det skyldes religiøse, ornamentale eller praktiske grunde. For den sidste forklaring taler, at korset gjorde det lettere at dele mønten i to eller fire dele. – Se *KL*, bd. 9, sp. 185–87.

Korshvid. Således kaldtes de danske hvide fra Christopher af Bajern (1440'erne) til Frederik III, der endnu lod dem udmønte 1651. Mønttypen var i denne periode forsynet med et stort kors over et efterhånden stiliseret skjold på bagsiden, og vi har her en glimrende illustration til møntvæsenets stærke traditionsbundethed. Det vides, at der i hvert fald senere også var overtro forbundet med korshvide, som ligefrem brugtes som amuletter (se *Aarbog for Historisk Samfund for Sorø amt*, 1929, s. 4). Den afbildede korshvid er fra kong Hans, Malmø.

Kreuzer. Østrigsk mønt, slået første gang i Tyrol 1271, oprindelig finvægt henved 1 ½ gram. Navnet kommer af bagsidens dobbelte kors. Mønten blev hurtig udbredt, også i Norditalien. Den afbildede kreuzer er fra Østrig, 1482. Fra 1500-tallet også i Tyskland, hvor den holdt sig til 1800-tallet, men kun som en skillemønt af ringe værdi. – Se *Wörterbuch*, s. 324–25.

Krisemøntmetaller. Under 1. og 2. verdenskrig har man undertiden benyttet stål og især zink til udmøntning. Sølvets dyrhed har siden midten af 1960'erne medført, at man næsten alle steder er gået bort fra dette metal. I det hele må det siges, at mange af de metaller, der i disse år anvendes eller påtænkes anvendt til møntprægning, er af en sådan art, at man i det mindste tidligere ville kalde dem krisemøntmetaller. (Se også Møntmetaller). – Se *NNUM* 1943, s. 111–15.

Krone på mønter. En oversigt over kroner på nordiske mønter i Middelalderen findes i *KL*, bd. 9, sp. 409–11.

Krone. I overensstemmelse med Den skandinaviske Møntunion og tilhørende konventioner 1873/75 fik Danmark, Norge og Sverige fælles møntenhed, kronen, delt i 100 øre, og denne møntenhed er stadig bevaret. I Danmark indførtes møntsystemet ved lov 1873, og det trådte endelig i kraft 1875. Mønterne var indbyrdes gangbare i de tre nordiske lande, og dette forhold varede ved til 1924. På dette tidspunkt var kursforskellen mellem dansk og svensk mønt blevet så stor, at man måtte ophæve den gensidige gyldighed. Den islandske krone fra 1925 knyttede sig navnemæssigt naturligt til de øvrige nordiske møntenheder.

Kronemønt. Betegnelse for et dansk møntsystem, der indførtes af Christian IV 1618–19, men dog ikke holdt længe. Der udmøntedes en serie i sølv; enkelt (se afbildn.), halv, kvart og ottendedel krone samt 8, 4, 2 og 1 kroneskilling. Kronens værdi var opr. fastsat til 1½ speciedaler, men blev i 1625 nedsat til $1\frac{1}{3}$. Samtidig ændredes betegnelsen, så den hidtidige krone nu blev kaldt dobbeltkrone, og halvkronen blev den fremtidige krone; den

blev nedsat til $^2/_3$ dlr. Udmøntningen af kroner fortsatte til 1771, men mønten havde særlig betydning i anden halvdel af 1600-tallet. Den kaldes i møntindskriften 4 mark, og i daglig tale kaldes den sletdaler. Kronens finvægt var under Christian IV 16 ¼ gram, derefter ca. 15 gram. – Se *NNUM*, 1957, s. 129–34 og H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter*, 1971, s. 165–67. Se også Guldkroner.

Kufiske mønter, se Arabiske mønter.

Kuna er et gammelrussisk navn fra 1000-tallet for en pengeenhed på ca. 2 gram sølv. Ordet kommer af betegnelsen for mårskind, og det skyldes at udenlandske købmænd betalte hvert skind med en sølvmønt af nævnte størrelse. – Se *Wörterbuch*, s. 333–34 og V. V. Zvarič: *Numizmatičnij slovnik*, Lwów 1972, s. 81–82.

Kungliga Myntkabinettet på Statens Historiska Museum i Stockholm er Sveriges ledende numismatiske institution. Her registreres praktisk taget alle møntfund, der gøres i Sverige, og der redegøres løbende herfor i udførlige årsberetninger, der publiceres i *NNÅ*. De er dog allerede siden 1891 blevet publiceret, først i forskellige svenske tidsskrifter, men siden 1937 i et særligt skrift *Tillväxt*, der udgives af Statens Hist. Museum og Kungl. Myntkabinettet. Samlingerne er opstillet i en række rum, således medaillesalen, den svenske møntsal samt de svenske besiddelsesmønter og den almene mønthistorie. Der foreligger gode vejledninger (*Medaljen genom tiderna*, 1942, *Sveriges Mynthistoria*, 3. udg. 1961 og *Svenska Besittningsmynt*, 1959). Her redigeres *Nordisk Numismatisk Årsskrift* (*NNÅ*). En oversigt over Kabinettets aktuelle arbejdsopgaver er givet i *Humanistisk Forskning* 2/1973 (udg. af Statens Humanistiska Forskningsråd). Blandt de vigtigste er udgivelsen af de store gotlandske møntfund fra Vikingetiden. – Se *NNÅ* 1937, s. 130–33, *NNUM* 1971, s. 27–31. Adresse: Statens Historiska Museum, Storgatan 41. Postadresse: Box 5405, S – 114 84 Stockholm.

Kunstkammer, Frederik III.s og Christian V.s. Grundlaget for Den kgl. Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet er 1600-tallets kongelige kunstkammer, idet ikke mindst Frederik III var en interesseret møntsamler (se Frederik III). Mønter og medailler optager en betydelig plads i de ældste trykte kunstkammerinventarer, H. Jacobæus: *Museum Regium*, 1696 og *Auctarium*, 1699 samt J. Laverentzens forøgede udgave af *Museum Regium*, 1710.

Kurant defineres således af Georg Galster i *Håndbog for danske lokalhistorikere*, 1952–56 (samt senere genoptryk), s. 329: »Fra Christian IV.s tid opstod en særlig regning med daler i (små)mønt af ringere værdi end daler in specie; fra Christian V.s tid blev denne regningsmønt efter Hamborgs forbillede almindelig og fortrængte efterhånden i 1700-årene speciedalere og kroner. 1 daler kurant = 4/5 speciedaler. De såkaldte parykotteskillinger fra Frederik IV og rigsörter fra Christian VI – Christian VII er typiske kurantmønter. Den såkaldte rejsedaler 1788 er den eneste udmøntede kurantdaler«. Tilsvarende kurant var almindelig forskellige steder i Tyskland fra 16- til 1800-tallet. – Se *Wörterbuch*, s. 336–37.

Kurantbanken var Danmarks første bank, grundlagt i København 1736. Fra 1737 udsendte den pengesedler, som fik stor udbredelse. Den havde 1759–65 sin egen mønt, hvor flere mønter blev slået parallelt med Den kgl. Mønts prægninger. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter*, 1971, s. 183.

Kurantdukat. Navn på dansk guldmønt, udmøntet under Frederik IV, 1714–16, og Frederik V, 1757–65. Kurantdukaterne havde en noget ringere lødighed end normale dukater, nemlig 21 karat mod 23 ½. Deres finvægt var henholdsvis ca. 2 ½ og ca. 2 ¾ gram mod normale dukaters finvægt på ca. 3.4 gram. De skulle gælde 12 mark eller 2 rigsdaler. Frederik V.s kurantdukat blev præget i stort antal, mere end 3 millioner, og den er forholdsvis almindelig (den afbildede kurantdukat er fra 1757). – Se *NM* bd. 30, s. 148–58.

Kvalitetsbetegnelse, se Konserveringsgrad.

Kvartpenninge. Norske småmønter fra slutningen af 12- og begyndelsen af 1300-tallet med finvægt på under 1/10 gram sølv. – Se *KL*, bd. 9, sp. 551.

Købekraft, mønternes. Et af de vanskeligste spørgsmål, der ofte stilles, er, hvor meget en mønt er værd på et givet tidspunkt, regnet i vore dages penge. Naturligvis kan man finde ud af, hvad et brød eller en tønde øl kostede, men både brøds og øls plads i

dagliglivet er helt anderledes end for 3–400 år siden. Og hvis en dagløn udtrykkes i penge, siger det ikke meget, hvis man ikke ved, hvad der er fulgt med, f. eks. kost, logi, tøj etc. – Om vanskelighederne ved at beregne pengenes købekraft gennem tiden, se *Statens Historiska Museums Vägledningar, Sveriges Mynthistoria*, 3. uppl., 1961, s. 47–54. Der er for nylig gjort et forsøg, se *NNUM* 1973, s. 159–64, 188–93 og 231.

København har været et møntsted siden kong Hans' tid (1481–1513). Flere af de gamle møntsmedjer har været i bygninger, som ejendommeligt nok endnu er (eller indtil for nylig har været) bevaret. Således havde Jørgen Kock sit møntsted 1524–28 i kong Hans' vingård i Vingårdstræde 6 (se *NNUM* 1936, s. 4–7, 45, og H.H. Engqvist: *Kong Hans' Vingaard*, Kbhvn. 1951). I begyndelsen af Den nordiske syvårskrig havde Frederik II mønt i ankersmedien på Holmen, opført 1562–63. Den udgør nu Holmens kirkes vestdel, korpartiet (se *Danmarks Kirker*, I, 2, s. 24). Endelig var der mønt i Borgergade 25 fra 1680 til 1749 (se *NNUM* 1951, s. 116–17). Huset blev først nedrevet 1942–44, men bygningsdelene blev opmagasineret med henblik på evt. senere genopførelse (se Kongelige Mønt). – Se *NNUM*, 1961, s. 72–77.

Kölnsk mark var siden sidst i 1200-tallet den almindelige enhed for vejning af mønt og ædelmetal i store dele af Europa, i Danmark fra 1300-tallet, i Norge blev den indført 1514 og 1541. Dens vægt har været mellem 230 og 234 gram, 1821 blev den i Berlin fastsat til 233.855 gram. – Se *KL*, bd. 11, sp. 433.

L

Ladegårdsspecie. Betegnelse på pengetegn, som lemmerne på Ladegården (Københavns fattiganstalt), der lå nær det nuværende Forum og Radiohus, fik udleveret bl.a. i forbindelse med deres fejearbejde. Den gjaldt egentlig kun på selve Ladegården, men blev snart af værtshusholdere taget for den mønt, den mest lignede, en tøre. Inddraget sidst i 1800-tallet. – Se *NNUM* 1969, s. 49–50.

Laholmforfalskningerne. Betegnelse på svenske sølvtokroner, der i 1930'erne af to brødre i Laholm (Halland) havde fået fjernet en del af sølvindholdet, i stedet var det erstattet med bly. Den arbejdskrævende proces gav ingen fortjeneste, men skyldtes irritation på myndighederne, og den »belønnedes« med fængsel. – Se *NNUM* 1971, s. 107.

Landskrona. Der blev slået mønt i Landskrona af Frederik I i 1524–25 samt i 1525 af Christiern II.s tro mand, Søren Norby, der blev belejret i fæstningen. Efter Landskrona var blevet svensk, blev der 1675–76 under Den skånske krig slået mønt her. Nogle møntstempler, der erobredes af danskerne 1676, er udstillet i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet; de er afbildet under Møntstempler(formindsket størrelse).

Landskrona museum har en møntudstilling, der respekterer, at det er en skånsk by. Følgelig vises de svenske mønter først fra tiden efter 1658, mens det for den tidligere periode er danske mønter. – Se *NNUM* 1968, s. 191–192.

Lappiske offerpladsfund. På fire lappiske offerpladser i Nordsverige er der fundet i alt 624 mønter, hvoraf mere end halvdelen er mønter fra før 1100. De er skandinaviske, angelsachsiske, tyske og arabiske m.m., og næsten alle er gennemhullede. De udgør en interessant del af den nordiske numismatik. Udførlig gengivelse af resultaterne i den svenske publikation i *NNUM* 1956, s. 122–123 og 167–69.

Latinske møntunion. Møntforening mellem Frankrig, Belgien, Italien og Schweiz 1865, hvortil kom Grækenland 1869. Den regulerede guld- og sølvudmøntningen i deltagerlandene, hvis mønter indbyrdes frit kunne bruges. Senere sluttede en række andre lande, bl.a. Finland sig til unionen (der dog aldrig selv brugte ovennævnte navn). Unionen overlevede 1. verdenskrig, men gik i opløsning i 1920'erne. – Se *Wörterbuch*, s. 343–45.

Laubthaler. Tysk navn for franske sølvécus, præget 1726–90; på møntens bagside er det franske liljeskjold i laurbærkrans (heraf navnet). Indtil 1760 var det den vigtigste handelsmønt af sølv i Vest- og Sydvesttyskland. – Se *Wörterbuch*, s. 345–46. Den afbildede mønt er slået under Ludvig XV i Perpignan, 1774.

Lauerske møntimitationer. En slags spillepenge, fremstillet af det kendte jeton- og regnepenningfirma L.Chr. Lauer i Nürnberg 1888 som formindskede udgaver af samtidens svenske mønter (guldmønterne i messing, sølvmønterne i zink). Imitationerne, der var på grænsen til falskmønteri, forårsagede forvirring i flere år. – Se *NNUM* 1951, s. 118–20.

Lebards lybska. Svensk navn (1453) for Erik af Pommerns hulpenning, slået 1424 efter lybsk møntfod og forestillende en leopard (løve med modvendt ansigt) i strålerand, se afbildn. – Se *KL*, bd. 10, sp. 390.

Lejrskillinge kaldes de skillinge, som Frederik I lod præge under belejringen af København 1523–24. Udmøntningen kan være sket i Roskilde, eller muligvis i den nu forsvundne landsby Serridslev uden for København. Navnet lejrskilling kendes fra 1540. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger*, 1972, s. 29 og *NNUM* 1958, s. 167–170.

Lek. Albansk møntenhed, indført 1925, à 100 quintar. Navnet kommer af *Alek*sander den Store, hvis portræt sås på de første Lek. Kursværdi ca. 1.50 kr.

Leu, flertal: lei. Rumænsk møntenhed, indført 1868, à 100 bani. Ligesom den bulgarske møntenhed lev kommer ordet af den hollandske løvedaler (se nærmere under Lev). Kursværdi ca. 1.35 kr.

Lev, flertal: leva. Bulgarsk møntenhed, indført 1880, à 100 stotinki. Ordet kommer af den slaviske betegnelse på de hollandske løvedalere (lev: løve), der i 16- og 1700-tallet kurserede i stor stil i Østeuropa, mens stotinki ligesom centime betyder en hundrededel. Kursværdi 7 kr. – Se *A Survey of Numismatic Research 1960–65*, III, Kbhvn. 1967, s. 66–67.

Lire. Italiens møntenhed, hvis kursværdi nu er ca. 1 øre. Navnet kommer af Karl den Stores pund (latin: libra). Den tidligste sølvmønt med navnet lire er fra Venezia 1472, finvægt ca. 6 gram. 1859 blev den nuværende italienske lire indført, og den svarede til en fransk franc. – Lirens historie er skrevet (på italiensk) af C. M. Cipolla: *Le avventure della Lira*, Milano 1958.

Loheskatten. En kæmpemæssig sølvskat, fundet 1937 i et hus i Stockholm, Lilla Nygatan 5, som tilhørte familien Lohe. Skatten er gemt af vejen 1741. Der var 18.217 mønter samt sølvtøj, samlet vægt over 200 kg. Skatten er udstillet i Stockholms Stadsmuseum. – Se *NNUM* 1939, s. 37–45, B. Thordeman: *Dolda Skatters Hemligheter*, 1941 og *The Numismatic Chronicle*, London 1948, s. 188–204.

London. Der har været et møntsted i London fra Romertiden og til vore dage. Royal Mint har således ærværdige traditioner, og der redegøres for virksomheden i den årlige rapport, der udgives siden 1870. I nyere tid har Mønten også udført prægninger for talrige andre lande, ofte medlemmer af Commonwealth. I 1972 flyttede den engelske mønt til en hypermoderne fabriksbygning i Llantrisant, Wales, men der vil i fremtiden være et møntmuseum på Tower Hill i en af de gamle bygninger. – Se J. Craig: *The Mint. A History of London Mint from A.D. 287 to 1948*, Cambridge 1953 og *Møntsamlernyt*, 5. årg. 1974, s. 168–170.

Londonmønter, norske. De mønter, der blev præget af den norske eksilregering i London under 2. verdenskrig, kaldes Londonmønterne. Kun et begrænset antal er nu bevaret, de fleste er

nedsmeltet. – Se B. Rønning: *Norges Mynter og Pengesedler etter1874*, 1972, s. 28–29 og *NNUM* 1962, s. 25–29.

Louisdor. Fransk guldmønt, slået efter mønster af den spanske pistol af Ludvig 13. til Ludvig 16., fra 1640 til 1793. Mønten havde altid på forsiden kongens billede, mens bagsidemotiverne vekslede. Finvægten svingede mellem ca. 6 og op imod 7.5 gram. Det afbildede stykke er fra 1659. – Se *Wörterbuch*, s. 361.

Loye, se Eligius.

Lübeck. Der har formentlig allerede været møntprægning i det slaviske Alt-Lübeck, men i hvert fald er der præget mønt i Lübeck efter at Henrik Løve overtog byen 1159. Man hævder ofte, at motivet på 12- og 1300-tallets brakteater og hulpenninge, et kronet kongehoved, stammer fra den danske tid, 1201–26, men sikkerhed er der ikke herfor. Som den første tyske by fik Lübeck møntret 1226, og i de næste 140 år udmøntedes der kun hulpenninge. Den afbildede hulpenning er fra Kirial-fundet, nedlagt o. 1365. 1255 sluttedes en aftale med Hamburg om fælles møntfod. Aftalen, der vel kan betegnes som indledningen til den lybske møntregnings store udbredelse, viser handelsbyernes store interesse i en stabil mønt. Fra o. 1365 gik man over til at slå hvid, senere også større møntenheder som skilling 1432, dobbeltskilling 1468 og fra 1506 mark. Fra 1340 havde Lübeck møntet en guldmønt, florinen, efter et kejserligt privilegium. Lybsk møntvæsen havde fra 1300-tallet stor indflydelse i Danmark, mange beløb opgaves i lybsk mønt, selv om det ofte rent faktisk var hamborgske mønter, der kurserede. Den lybske møntreg-

nings betydning vises også derved, at Slesvig-Holstens mønt iflg. privilegiet 1460 skulle være gængs og gæv som den i Lübeck og Hamburg. Der udviklede sig efterhånden et fast forhold mellem dansk og lybsk mønt, siden 1625 svarede to mark dansk til én mark lybsk. Lübeck lod slå mønt til 1914. – Se *Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*, bd. 40, 1960, s. 5–36.

Lund var i Middelalderen et af Danmarks hovedmøntsteder. Siden byen blev grundlagt under Knud den Store (1018–35) har der været en næsten uafbrudt udmøntning til 1377, hvor den gamle danske udmøntning sluttede. Ærkebispen havde andel i møntretten, formentlig siden ca. 1140. Udmøntningerne i Lund genoptoges under Erik af Pommern og Christopher af Bajern, men i 1440'erne flyttedes det skånske møntsted til Malmø.

Lykkedalere. Således kalder man undertiden en række dalere med billede af Fortuna, Lykkens gudinde, bl.a. Christian IV.s Glückstadtdaler, udmøntet 1623–48. Den afbildede daler er fra 1641.

Lüster, Christian (1822–1871), dansk medaillør. Indblandet i falskmønteraffære 1849 og idømt otte års strafarbejde, men benådet 1852. Udvandrede til Brasilien og ansat på den kejserlige mønt i Rio de Janeiro, hvor han udførte en række medailler. – Se *NNÅ* 1948, s. 131–142.

Læderpenge. Beretninger om brug af læderpenge kendes flere steder fra, både i Norden, Mellem- og Østeuropa, særlig i Middelalderen. Hyppigt tilføjes det, at læderpengene var gen-

nemboret med en sølvnagle. I øvrigt er der endnu i vore dage i Thy fortalt om brug af læderpenge. Nogle af beretningerne kan måske afvises som vandresagn og læderpengene som fantasimønt – de er næsten aldrig bevaret – men det kan vel tænkes, at der især i økonomiske krisetider har været brugt læderpenge som en slags nødmønter. – Se *KL*, bd. 11, sp. 73–74 samt *Fortid og Nutid*, bd. 16, s. 35–58.

Lødemark. Betegnelse for mark sølv (f.eks. ca. 233 gram i kølnsk vægt) og altså ikke det samme som en mark i mønt.

Lødighed, se Finhed.

Lödöse. Der er præget mønt i Lödöse i Götaland fra slutningen af 1100-tallet til slutningen af 1300-tallet. Man har fundet rester fra møntværkstedet, bl.a. prægningsunderlag af læder og bly, hvorved man med sikkerhed kan stedfæste en række indskriftsløse brakteater. – Se *NNÅ* 1971, s. 60–86.

Løje, se Eligius.

Løsfund, se Møntfund.

Løvedaler. Navn på de nederlandske dalere (Leeuwendaalder), der på bagsiden havde en stor løve, præget 1576–1713. Det blev en international handelsmønt, bl.a. i Østeuropa (se Leu og Lev) og i Levanten, skønt finvægten kun var godt 20 gram, og således mindre end speciedalerens. En dansk løvedaler blev slået i ganske ringe antal 1607. Den afbildede daler er fra Utrecht 1629 og er fundet i Sønder-Vissing (mellem Horsens og Silkeborg), 1899.

M

Malmø. Det skånske møntsted flyttedes i 1440'erne til Malmø fra Lund, og der prægedes mønt her til Grevens Fejde. Byens kendteste møntmester var Jørgen Kock (se denne).

Malmøhus. Den ret betydelige møntsamling i Malmø museum er grundlagt 1851 og den er fremlagt i en moderne udstilling. – Se *NNÅ* 1937, s. 139–40 og *Skandinavisk Numismatik* 6/1973.

Mancus. Europæisk navn på den arabiske gulddinar, der var lig 30 sølvdinarer. Nævnes fra sidst i 700-tallet til sidst i 1000-tallet i Italien, ligeledes Spanien(se Dinar). I England kendes der en mancus, præget af Offa (757–96). – Se *Wörterbuch,* s. 366–67.

Mansfeld-Bûllner, H.W. (1842–1900), dansk møntsamler og forretningsmand (Brahma-livselixir!). Han huskes især på grund af sin bog *Afbildninger af ... danske Mønter 1241–1377,* 1887, der har opnået stor popularitet, fordi Haubergs tilsvarende, men noget udførligere og mere solide værk er dårligt illustreret. *Afbildninger* er derfor genudsendt i revideret udgave med et nyttigt register af J. Chr. Holm, 1954 (og senere). En meget nyttig konkordans mellem de to værker er endelig lavet af Gert Hatz i *HBN,* bd, III (9/10), 1956, s. 171–192. – Se *NFM* VII, s. 198–199 og *NNUM* 1954, s. 248–249.

Maravedi. Spansk mønt hvis navn kommer af morabeti, en efterligning af den spansk-arabiske gulddinar, der fra 1087 blev slået af det almoravidiske dynasti (heraf navnet) i Spanien, og som i 1100-tallet blev efterlignet af de kristne konger der. Mønten gik midt i 1200-tallet over til at være en spansk billonmønt, og den blev efterhånden en regnemønt. Under inflationen i begyndelsen af 1600-tallet blev der præget kobbermønt med værdi 2,4 og 8 maravedis. – Se *Wörterbuch,* s. 367–68. Den afbildede mønt er 8 maravedis, 1624, hvis pålydende 1641 ved kontramarkering er forøget til 12 maravedis.

Maria-Theresiadaleren er en såkaldt konventionsmønt (se denne), udmøntet siden 1753 og med en finvægt på ca. 23 1/3 gram. Den blev så populær som handelsmønt i Den nære Orient, Etiopien m.v., at den siden kejserindens død 1780 er blevet præget uforandret med dette årstal (se afbildn.). I perioden omkring 2. verdenskrig er den også blevet præget i London, Rom og Bombay, idet der var et kolossalt behov for mønten, men nu præges den udelukkende i Wien. Nu er der næppe noget land, hvor den bruges officielt, men i Oman blev den endnu brugt til 1970, og her skal man stadig betale retslige bøder efter manddrab (f.eks. trafikulykker) med Maria-Theresiadalere. – Se *Møntsamlernyt*, 4. årg., 1973, s. 143 med litteraturliste.

Mariengroschen. Mønt, der fra 1503 præges forskellige steder i Harzen. På bagsiden ses Maria med Barnet. Møntens vægt var 1514 2¾ gram, finhed 500 ‰. Efterhånden kom mariengroschen til at gælde 1/36 rigsdaler. Mariengroschen blev udmøntet under Frederik V i Oldenburg 1761–63.

Mark (oprindelig: mærke eller tegn) har flere betydninger. 1: vægtangivelse for ædelmetal og mønt samt andre varer. 2: jordvurderingsenhed. 3: regnemønt i Middelalderen og 4: mønt. Her er det betydning 1 og 4, der har størst interesse. Man har ment, at ordet mark er et nordisk ord, der er kommet til England, og derfra i 1000-tallet bredte sig over det øvrige Europa, hvorfra det dog i 1300-tallet atter forsvandt (bortset fra Nordtyskland). 1 mark deltes i 8 ører à 3 ørtug. En mark som vægtenhed synes i Vikingetidens Norden at have været mellem ca. 190 og ca. 210 gram, mens Kölner-marken (se denne), som vandt frem fra

1200-tallet, var ca. 230 gram. Det er blevet antaget, at forholdet mellem mark sølv og mark penge (d.v.s. 240 penninge) var ca. 1:1 i begyndelsen af 1000-tallet. Sidst i 1100-tallet var forholdet mellem mark sølv og mark penge i Danmark 1:3, idet både møntternes vægt og deres finhed var blevet forringet. Som mønt blev marken første gang præget i Nordtyskland i begyndelsen af 1500-tallet (finvægt 1515: ca. $17^{2}/_{3}$ gram), og den blev i Norden første gang præget i Husum i Slesvig af Frederik (I) 1514. I Danmark udmøntedes marken siden Frederik I. Ved Christian III.s møntordninger 1541 (jfr. afbildningen) og 1544 fik marken stor betydning. Den sattes til $^{1}/_{3}$ daler. Forholdet mellem mark og daler ændredes gradvis, idet markens værdi faldt, og fra 1625 gik der 6 mark på en speciedaler, mens der altid gik 16 skilling på hver mark. Marken spillede en stor rolle i pengecirkulationen næsten uafbrudt til Christian IX. Den tyske mark, der blev indført 1871, har fået sit navn fra Hamburgs og Lübecks mark. – En udførlig redegørelse for mange af de indviklede middelalderlige forhold er givet af N. L. Rasmusson i *KL*, bd. 11, sp. 420–41.

Mark lødig. Udtrykket synes indtil 1100-tallet at have betegnet den maksimalt opnåelige sølvlødighed, derefter at have betegnet den almindelige norm, d.v.s. ofte 15-lødigt eller 937 ‰. I Middelalderens slutning betød det blot metalvægt eller bruttovægt. – Se *KL*, bd. 11, sp. 433–35.

Matapan er navnet på den venetianske gros, slået fra 1202 til midt i 1300-tallet. Finvægt ca. 2.1 gram. Møntens forside viser dogen,

der modtager en fane fra Skt. Markus. Den afbildede matapan er fra Giovanni Gradenigo, doge 1355–1356. Det var oprindelig denne mønt, der kaldtes dukat. Mønten blev meget udbredt i det østlige Middelhavsområde. – Se *Wörterbuch*, s. 378.

Maundy money. Mønter, der hvert år uddeles skærtorsdag af den engelske konge eller dronning til de fattige. Traditionen er ældgammel, og kendes i hvert fald fra 1200-tallet. Uddelingen består af en pung med et antal sølvmønter af pålydende værdi 4, 3, 2 og 1 pence. Siden 1660 er disse mønter specielt prægede. Den afbildede 4 pence er fra Georg V, 1911. – Se *Møntsamlernyt* 5. årg., 1974, s. 108–10.

Mecklenburg. På grund af landets nærhed til Danmark har dets møntvæsen i ikke ringe grad haft indflydelse på vort. Det gælder dels i 13- og 1400-tallet, hvor mange af de hulpenninge, der var i brug, kom fra Mecklenburg. Således var omkr. $^1/_6$ af Kirialfundets 78.640 hulpenninge fra Mecklenburg. Det antages, at de mecklenburgske hulpenninge efterlignedes i Skandinavien (se Oksehovedbrakteater). Mecklenburgs småmønter spillede en ikke ubetydelig rolle i møntomløbet i Danmark i 1500- og atter sidst i 1700- og begyndelsen af 1800-tallet. – Se R. Gaettens: *Beiträge zur Münzkunde und Geschichte von Mecklenburg*, bd. 2, 1932, O. Oertzen: *Die mecklenburgischen Münzen*, I-II, 1900–02 og K. Jaeger: *Mecklenburg. (Die Münzprägungen der deutschen Staaten vor Einführung der Reichswährung*, bd. 4), Basel 1971.

Medaillører. Efter at medaillen i løbet af 14- og 1500-tallet bliver udbredt i hele Europa, smitter medaillens fornemme udførelse også af på mønterne, og mange medaillører udfører også mønter. Standardværket over medaillører er L. Forrer: *Biographical Dictionary of Medallists*, bd. 1–8, London 1904–30 (genoptrykt). Om danske medaillører kan man læse i en række artikler af G. Galster i *Weilbachs Kunstnerleksikon*, bd. 1–3, Kbhvn. 1947–52.

Meissner-groschen. Gros, (se også dette ord), finvægt $3^2/_3$ gram, præget af markgreverne af Meissen fra 1338, men efterhånden nedsat i værdi. I hvert fald i begyndelsen af 1500-tallet

kom Meissner groschen i et fast forhold til den rhinske gylden, nemlig $^1/_{21}$. – Se *Wörterbuch*, s. 384–85 og *Numismatický Sbornik*, bd. 12, s. 239–243.

Messing, der er en legering af kobber og zink, bruges kun sjældent til møntprægning. Derimod blev det i form af nysølv (kobber, nikkel og zink) anvendt i midten af 1800-tallet i Schweiz, hvor det desuden var tilsat sølv. Senere er nysølv anvendt i Sydamerika og Østasien, undertiden som en nikkelfattig legering. – Se *NNUM* 1969, s. 238.

Metalliske varepenge kan man kalde alle slags varer og brugsgenstande, som i nogen grad opnår at blive almindelig anerkendt som betalingsmiddel. Eksempelvis kan nævnes brudsølv i Vikingetiden og sølvskeer i Middelalderen og 1600-tallet. Fra Sverige kan nævnes osmundsjern, der også udgjorde et møntsurrogat. – Se *KL*, bd. 11, sp. 580–81 og bd. 13, sp. 45–48.

Metrologi, numismatisk. Numismatiske vægtproblemer er ofte ganske indviklede. Man ved på den ene side, at der var mange, der var interesserede i møntens vægt og metalindhold, idet både møntherre, møntmester og møntbruger hver for sig havde forståelige interesser. Men på den anden side er der ofte store vanskeligheder ved at få et alment acceptabelt resultat (især for Vikingetid og ældre middelalder), da mange forskellige faktorer spiller ind. – En kortfattet oversigt over visse problemer i denne forbindelse er givet i *KL*, bd. 12, sp. 382–84.

Milreis. Portugisisk ord for 1000 reis (flertal af real, se dette). Milreis var portugisisk møntenhed fra 1854 til 1910. Forkortelsen var $ som dollar. Milreis var også møntenhed i Brasilien fra 1833 til 1942.

Ministereksemplarer. Betegnelse for danske jubilæumsmønter hvor værdiangivelsen er fjernet, og prægningen er særlig smukt udført (medaillepræg). De er beregnet til uddeling bl.a. til ministre. Sædvanen kendes siden 1903 og har eksisteret uafbrudt siden 1923.

Moneta er det latinske ord for mønt. Udtrykket bruges både om et pengestykke og et møntsted. – Se *KL*, bd. 11, sp. 675.

Moneta Norwei er bagsideindskriften på nogle norske hvide fra kong Hans, hvor norsk møntprægning efter en hundredeårig pause siden 1380'erne igen begyndte. Det er også titlen på K. Skaares bog om norsk mønt i 1000 år (Oslo 1966 og senere), idet indskriften betyder Norges mønt.

Moneta nova (latin for: ny mønt) står der ofte på senmiddelalderlige mønter fra Nordeuropa. Oprindelig kan det have betydet, at der var indført en ny møntværdi eller en ny møntordning, men senere blev udtrykket rent konventionelt og havde ikke nogen særlig betydning. – Se *KL*, bd. 11, sp. 676–77.

Monogrammer. Fra 1600-tallet og fremover træffer man ofte monogrammer på mønter. Især opløsningen af de mange tyske småfyrsters navnetræk kan volde vanskeligheder, men der foreligger nu en god hjælp i O. Flämigs bog *Monogramme auf Münzen, Medaillen etc.*, 2. stærkt forøgede udgave, Braunschweig 1968. Den afbildede dukat fra Christian V, 1696, viser kongens tredobbelte monogram.

Mule, Hans (1605–69), dansk numismatiker og embedsmand. Mule var en af de første, der for alvor interesserede sig for gamle danske mønter og hans samling, der ødelagdes 1728 ved Københavns brand, er udgivet under titlen *Numismata Danorum* ... 1670. – Se *Dansk biografisk Leksikon*, bd. XVI.

»**Mule-mønter**« er en populær betegnelse for mønter, der blev præget i Oslo 1523–24 af Hans Mule, slotsherre på Akershus og udvalgt biskop til Oslo. Mønterne er underlødige. – Se *KL*, bd. 12, sp. 4–5.

Mule er en teknisk betegnelse for brug af for- og bagsidestempler, der ikke oprindelig har hørt sammen. Det er oprindelig et engelsk ord (muldyr, krydsning mellem æsel og hest). Sådanne mønter, mules, er vigtige ved moderne møntforskning, idet man ved hjælp af dem kan forbinde forskellige serier og således få en kronologi i møntrækkerne. Andre udtryk for dette fænomen er hybride mønter, stempelkobling og zwittermünzen (tysk). Se *KL*, bd, 17, sp. 387–88.

Multipler er en højere værdi af eller større pålydende på en mønt end møntenheden. Som eksempel kan nævnes en fem-krone, der er en multipel af en én-krone. – Om nordiske senmiddelalderlige multipler, se *KL*, bd. 12, sp. 8–9.

Møns Museum har en møntsamling, der er under nyopstilling (påbegyndt ca. 1972). I udstillingen ses dele af flere senmiddelalderlige møntfund fra Møn (deponeret fra Nationalmuseet) samt flere andre interessante sager, bl.a. indholdet i en portemonnæ, der har tilhørt en soldat, som faldt i 1864. – Se også Kirsten Bendixen: *Møntfund fra Møn*, Stege 1967. Adresse: Storegade 73–75, 4780 Stege.

Mønt. *Ordbog over det danske Sprog* definerer en mønt som »et med præg forsynet metalstykke, der kan anvendes som omsætnings- og betalingsmiddel« eller som et »pengestykke«. Definitionen må anses som dækkende, dog at man nu også kan forestille sig kunststoffer anvendt som møntmateriale.

Møntauktioner. Det er en århundredgammel tradition, at en væsentlig del af mønthandelen foregår på auktion. Mange af de internationale auktionsfirmaer er gamle og har rødder tilbage i 1800-tallet, enkelte i 1700-tallet. Auktionskatalogerne er et vigtigt hjælpemiddel ved meget numismatisk arbejde, og de findes samlet i de store offentlige møntsamlinger, i Danmark Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. De svenske møntauktionskataloger er fortegnet af E. Nathorst-Böös: *Myntkatalogen i tvåhundra år. En bibliografi ... till o. 1900*, [c. 1966].

Møntbeklipning. Det har været almindeligt at beklippe eller file i mønter af guld og sølv for således ulovligt at få en fortjeneste. Det var naturligvis strengt forbudt, men hvor udbredt det var ses af mange jordfundne mønter, ligesom der findes talrige beretninger derom, f.eks. fra England sidst i 1600-tallet. – Se *NNUM* 1960, s. 100–102.

Møntbillede. De motiver, der vælges til at udsmykke en mønts for- og bagside er aldrig ligegyldige. En mønt var og er stadig en så vigtig ting både som manifestation og som propaganda, der når ud til alle, selv i de fjerneste afkroge af et land, at man roligt kan gå ud fra, at motivvalg og møntbillede ikke skyldes tilfældigheder. – Om middelalderens møntbilleder, se *KL*, bd. 12, sp. 38–46.

Møntblanket, se Blindmønt.

Møntefterligning. Hvis en speciel mønttype i ældre tid blev populær, blev den ofte efterlignet i omliggende lande. Det gælder f.eks. angelsaksiske mønter i 1000-tallet, der efterlignedes i Skandinavien, den engelske sterling i 12- og 1300-tallet, der efterlignedes i Tyskland, Frankrig og Nederlandene, den mecklenburgske hulpenning o. 1400, der (formentlig) efterlignedes i

Sverige og Norge og mange flere mønter i både middelalder og nyere tid. Nogle gange efterlignedes blot motivvalg, men andre gange gik man så tæt også på indskrifterne, at det grænser til falskmønteri – også fordi både lødighed og vægt normalt var ringere end forbilledet. Afbildningen viser en engelsk sterling fra begyndelsen af 1300-tallet (Edward II, Canterbury) og tilsvarende efterligning fra Luxembourg, Johan den Blinde. Studiet af efterligninger (engelsk: imitations) kan muligvis vise sig at blive af største betydning i de kommende år, og et internationalt kollokvium om emnet vides at være under forberedelse. – Se *Wörterbuch* s. 448–451 og *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1957, s. 15–24 og 1959, s. 109–22, samt *KL*. bd. 3, sp. 519–20.

Møntesport. Både i Middelalderen og i nyere tid er der ofte foregået en storstilet møntesport. Man kan blot nævne de arabiske, angelsachsiske og tyske mønter, der kom til Norden i Vikingetiden, de tyske og hollandske dalere, der kom til Østersøområdet i 15- og 1600-tallet samt den europæiske ædelmetaleksport til Indien i 1700-tallet – ofte bestående af spanske ottereal-stykker, der var udmøntet f.eks. i Mexico. – Se for Middelalderens vedkommende *KL*, bd. 12, sp. 46–49.

Møntepigrafik. Bogstavformernes og tallenes variation i møntindskrifterne er et ganske interessant studie, hvor der formentlig stadig kan hentes en del ny viden. Eksempler på bogstavstyper i svenske middelalderlige mønter er aftegnet af L. Lagerqvist i *Svenska mynt*, 1970, s. 40 og s. 163–64. I lidt ældre numismatiske værker, såsom Galsters udgave af Bruuns samling og gave (se Bruun) og Schous møntværk (se Schou) er der forsøgt en korrekt gengivelse af indskrifterne ved en forfinet typografisk teknik, men noget sådant er nu, oftest af økonomiske grunde, nærmest umuligt. – Se *KL*, bd. 12, sp. 49–51.

Møntfod. De af møntherren eller staten fastsatte bestemmelser, der skal følges ved møntprægning med hensyn til vægt og lødighed. Ofte er der i ældre tid brugt specielle udtryk, der

i vor tid kræver omregning for at man kan blive klar over møntens bruttovægt, lødighed og endelig finvægt, d.v.s. det ædle metals vægt. – Se *KL*, bd. 12, sp. 51.

Møntforfalskninger. Man har gennem flere århundreder kendt til møntforfalskninger, fordi møntsamlerne gerne ville have sjældne mønter i deres samlinger. Blandt tidlige forfalskninger må nævnes Paduanerne fra 1500-tallet (efterligninger af romerske mønter) og de Seeländerske brakteatforfalskninger fra o. 1740. Problemet har taget stadig større dimensioner, og det er åbenbart, at der er betydelige økonomiske interesser forbundet med fremstilling af møntforfalskninger, selv om man i og for sig må betragte vor tids forfalskninger som et ganske interessant biprodukt af den omsiggribende tendens til at investere i »værdifaste« ting. For et par år siden var der en større forfalskningssag i Danmark, men politiets undersøgelser førte ikke til, at der rejstes tiltale, se *NNUM* 1971, s. 208–209 og J. Sømod: *Danmarks Mønter. Vurderingspriser,* 1973, s. 73–78. I Sverige er der en »Kommitté mot myntförfalskningar« med adresse på Kungl. Myntkabinettet, Stockholm, jfr. *NNUM* 1970, s. 173–75. Endelig kan det nævnes, at der 1965 i Paris holdtes en første international kongres (hovedsagelig af mønthandlere) vedr. møntforfalskningerne, jfr. *NNUM* 1967, s. 264–65.

Møntforringelse. Det har været almindeligt at forringe mønterne, særlig under krigsforhold, for at møntherren ved iblanding af ringere metal (normalt kobber) kunne tilvende sig en gevinst. Fænomenet har været så udbredt, at det nærmest har været regelen, kun få mønttyper, så som daleren og dukaten, har i det store og hele undgået denne form for inflation. Det bør understreges, at møntforringelse ikke i sig selv er en dårlig ting, den kan være forårsaget af overordnede politiske hensyn. – Se også *KL*, bd. 12, sp. 54–56 og *Wörterbuch* s. 443.

Møntfremstilling. Møntfremstillingen var længe et traditionelt håndværk, der fulgte helt faste retningslinier. Det centrale punkt var, at møntblanketten, et tilklippet stykke metal i passende vægt og størrelse, blev lagt på et understempel, hvorefter et overstempel blev stillet på blanketten, og mønten prægedes ved et hammerslag på dette overstempel (se Møntstempel). Først midt i 1500-tallet opfandtes valseværksprægning, hvortil senere kom andre maskiner, men bl.a. på grund af møntmestrenes modstand var maskinel fremstilling af mønter forholdsvis længe

om at slå igennem. – Om moderne møntproduktion, se f.eks. Leo Hansen: *Lær at samle på mønter,* 1971, s. 32 f. og J. C. Holm: *De gamle Mønter,* 1969, s. 42–47.

Møntfund. De fleste gamle mønter, som i dag findes i samlinger, stammer fra møntfund. Det er kun ganske få mønter, der er ældre end ca. 1600, som ikke har været gemt i jorden eller andetsteds. Møntfund er en umådelig vigtig kilde til forståelse af ældre tiders møntforhold og i det hele taget den økonomiske historie. De deles i samlede fund (også kaldet skattefund) og løsfund. Skattefundene, hvis nedlægningstidspunkt på grund af den seneste mønt, kaldet slutmønten, ofte kan bestemmes ret præcist, har stor betydning for vor viden om møntvæsenet på det givne nedlægningstidspunkt. Løsfundene kan deles i ophobningsfund (f.eks. under kirkegulve), etnografiske fund (f.eks. offerpladsfund og charonsmønter, se disse) samt enkelte løst tabte mønter. Set i en større sammenhæng kan også disse typer af møntfund fortælle meget om andre aspekter af møntvæsenet end skattefundene, idet de ofte består af småmønter. Skattefundene består derimod normalt af de værdifuldeste mønter, som var i omløb. Alle danske møntfund er danefæ (se dette). – Se *KL,* bd. 12, sp. 51–54 med der anført litteratur.

Møntfundsbestemmelser. Hvert land har sine traditionsbestemte regler vedr. møntfund. Mønter, der findes i Danmarks jord, er således danefæ (se dette). Mønter, der findes i danske farvande og er mere end 150 år gamle, er omfattet af loven om historiske skibsvrag. De skal indsendes til Skibshistorisk Laboratorium, Vikingeskibshallen, Roskilde. I Norge tilhører møntfund fra Oldtid og Middelalder (til 1550) staten, og tilsvarende regler findes i Sverige. – Om reglerne i Norge, se *NNÅ* 1936, s. 27–33.

Møntgravør, se Stempelskærer.

Møntimport. Når nogle lande har en mønteksport (se denne), må andre naturnødvendigt have en tilsvarende import, og det gælder naturligvis særlig lande, der ikke selv har metalforekomster, såsom Danmark, delvis også de øvrige nordiske lande. I de første århundreder efter Christus er der importeret romerske denarer, ca. 450–550 er senromerske og byzantinske guldmønter (solidi) kommet hertil. Vikingetiden bragte arabiske, senere også angelsachsiske og tyske mønter. I 12- og 1300-tallet kom engelske, franske og tyske sølvmønter, 1400-tallet så en import af tyske , engelske og nederlandske guldmønter, mens 15- og 1600-tallet

prægedes af en storstilet tilstrømning af vest- og mellemeuropæiske dalere. – Se Kirsten Bendixen: *Danmarks Mønt*, 1967; K. Skaare: *Moneta Norwei*, 1966.

Møntinddragning. Det var under det feudale møntsystem (se Feudalmønt) i Middelalderen almindeligt at inddrage mønterne med visse mellemrum, f.eks. hvert år, og således tvinge indbyggerne i landet til at tilveksle sig det nye års mønter. Hvis man oven i købet gav disse mønter en tvangskurs, f.eks. to nye for tre gamle (som i Danmark i begyndelsen af 1300-tallet) havde man en nydelig fortjeneste for møntherren. Fænomenet kendes mangestedsfra i Europa, men i Norden vistnok særlig i Danmark. – Se *KL*, bd. 12, sp. 56–58.

Møntindskrifter. En møntindskrift angiver normalt hvem der har slået mønten, d.v.s. møntherrens og hans områdes navn, normalt i ældre tid også møntsted, og i den tidligere middelalder også møntmester. På moderne mønter venter man også at finde møntværdien og årstal, men det har ikke altid været en selvfølge. I Danmark optræder møntværdien således først regelmæssigt fra 1541 og årstallet siden 1496 – en dansk mønt med årstallet 1234 er europæisk set helt enestående. Ofte har ældre mønter deres indskrifter på latin og kun med forkortelser. Hvis man vil finde ud af disse, kan man med fordel benytte F. W. A. Schlickeysen & R. Pallmann: *Münzabkürzungen*, seneste udg. 1896, nytryk Graz 1961, evt. W. Holtz: *Abkürzungen auf Münzen*, 1972, – Se også *KL*, bd. 12, sp. 58–62.

Møntkurs. Hvis møntherren forringer indholdet af ædelmetal i sine mønter, vil der snart opstå en kursforskel mellem disse og fuldgode mønter. Et klassisk eksempel er de danske mønter fra 12- og 1300-tallet, hvoraf der efterhånden gik 10 mark penge på 1 mark sølv, men fænomenet kendes også fra Kipper- opg Wippertiden i Tyskland (se denne) og f.eks. fra dansk-norske skillemønter i 16- og 1700-tallet. – Se *KL*, bd, 12, sp. 54–56.

Møntlove. Møntvæsenet er og har altid været reguleret ved forskellige møntlove. Det kan være svært for den møntinteresserede at hitte rede i disse, men det kan eksempelvis nævnes, at danske forordninger vedr. pengepolitik 1661–1849 er samlet i *Dansk Pengehistorie*, bd. 3, 1968, s. 159–264, danske love m.v. fra perioden 1873–1954 er samlet i *NNÅ* 1954, s. 115–132. Andre nyere danske møntlove genoptrykkes jævnlig i bladet *Møntsamlernyt*. Tyske møntlove fra tiden efter 1871 er udgivet af K.-D.

Seidel *Die deutsche Geldgesetzgebung* 1973, mens en utrolig rigdom af forordninger m.v. fra tiden 1551–1625 er udgivet og kommenteret af M. Bahrfeldt i *Niedersächsisches Münzarchiv*, bd. 1–4, 1927–30.

Møntmester. Den ledende møntembedsmand kaldtes møntmester. Ofte var det et erhverv, som bevaredes i samme slægt generation efter generation, og man vågede over fagets hemmeligheder. Det havde den gode grund, at der ofte var mulighed for ret store ulovlige indtægter, og det kom undertiden til at koste hele standen dyrt, således i England 1125 hvor 94 møntmestre lemlæstedes som straf. En af de kendteste møntmestre i nordisk senmiddelalder var Christiern II.s tro mand, Jørgen Kock i Malmø. En anden var Reynold Junge, hvem Christian III 1540 beskyldte for at have tilvendt sig 100.000 gylden. Der var af mange grunde beslægtethed mellem møntmestererhvervet og guldsmede. Et af de mærkeligste minder om en nordisk middelalderlig møntme-

ster er et bæltespænde af sølv, vel fra o. 1300, fundet på Bornholm 1823 og udstillet på Nationalmuseet (2. afdeling). Dets latinske indskrift fortæller, at det tilhørte Thedricus, møntmesterens broder, og det afbilder desuden otte stykker møntmesterværktøj (to understempler, overstempel, to hamre, to tænger samt glødehage), se illustration i ca. dobbelt størrelse. Se *KL*, bd, 12, sp. 62–67.

Møntmetaller. Det var oprindelig de ædle metaller, specielt guld og sølv, der var grundlaget for al udmøntning. Men også kobber kan kaldes et klassisk møntmetal, anvendt f.eks. i Danmark i 13- og 1400-tallet, men kun til skillemønt. Derimod blev kobber anvendt i Sverige i 16- og 1700-tallet til de såkaldte plåtmønter (se disse), der repræsenterede en betydelig metalværdi. I moderne tid er nikkel og nikkellegeringer (især kobbernikkel) samt aluminium nok de mest anvendte metaller til møntfremstilling. Zink er blevet brugt til småskillemønt i krigstider, og Danmark var vistnok det eneste land i verden, der så sent som 1972 udmøntede zinkmønter. – Se *NNUM* 1969, s. 237–242.

Møntmærker. Det har været almindeligt, at mønter med små mærker angav, hvor de blev præget. Fra Danmark kendes møntmærker fra Næstved og Randers (ca. 1422), og under Christian VIII blev skikken genindført her hjemme. Siden 1873 har Københavns møntmærke været et hjerte. Kongsbergs møntmærke har siden møntstedets oprettelse 1687 været hammer og bjergjern korslagt, mens Stockholms møntmærke siden 1873 har været et lille Skt. Erikshoved. De tyske møntmærker er bogstaver (se Møntsted). – Se *NNUM* 1938, s. 161–168.

Møntohm var i 1700-tallet betegnelsen for fuldmægtigen på Den kgl. Mønt i København. Ordet menes at være beslægtet med ordet onkel (jfr. tysk: Oheim).

Møntordninger. Den ældste danske møntordning, der er bevaret, er fra 1424, de følgende er fra 1513 og 1514, de ældste svenske er fra 1449, hvortil kommer endnu tre fra 1478, 1480 og 1497, medens den ældste norske er fra 1514. Møntordningerne giver møntmesteren direktiv for møntens finhed og vægt samt forskellige tekniske specifikationer. Se også Møntlove. – Se *KL*, bd. 12, sp. 67–68 og W. Jesse: *Quellenbuch zur Münz- und Geldgeschichte des Mittelalters*, 1924.

Møntpolitik. Ved møntpolitik forstås den måde, staten håndhæver møntregalet, f.eks. ved som i Danmark-Norge i 16- og 1700-tallet

oftest at foretrække udmøntning af sølvmønt i mindre værdier, hvorved statens fortjeneste blev større, idet skillemønt normalt var mindre lødig. Møntpolitikken hang naturligt sammen med statens øvrige forhold, bl.a. dens adgang til ædle metaller. – Se også *KL*, bd. 12, sp. 68–69.

Møntregale. Ifølge den danske grundlov af 1953, § 26 har kongen ret til at lade slå mønt i henhold til loven. Dette møntregale er en del af den suveræne stats ret til at bestemme over samfundet, og det giver sig i de nordvesteuropæiske kongeriger udtryk i at kongens portræt, navn eller monogram praktisk taget altid findes på mønterne. Af samme grund er der ret snævre grænser for møntens andre udsmykningsmuligheder. I Middelalderen kunne møntregalet delegeres til andre magthavere, i Norden normalt bisper, men undertiden også lensmænd. I Tyskland, Frankrig, Nederlandene og Italien var der derimod et sandt virvar af møntberettigede stæder, der normalt kunne påberåbe sig deres møntret ud fra en kejserlig eller kongelig bevilling. – Se *KL*, bd. 12, sp. 69–76.

Møntregning. Enhver mønt er slået til en eller anden værdi, ligegyldigt om det direkte fremgår af indskrift og talangivelse eller ej. I Danmark var næsten alle mønter indtil beg. af 1300-tallet slået til værdien 1 penning, det var først senere, at der kom forskellige møntværdier (nominaler). Et klassisk eksempel findes i den danske møntordning af 1541, hvorefter der skal udmøntes mark (à 16 skilling), 8,4 og 1 skilling samt hvid (= $^1/_3$ sk.) og penning (= $^1/_{12}$ sk.). Kort efter indførtes daleren à 3 mark. Som eksempel på forskellig møntregning kan nævnes, at der i Danmark i 16- og 1700-tallet ikke sjældent anvendtes mark lybsk svarende til to mark dansk.

Møntsamlernyt. Dansk tidsskrift for møntsamlere, udgivet siden 1970 (10 numre årligt) under redaktion af Børge Rønne, postbox 56, 2830 Virum. Tidsskriftet lægger vægt på at bringe oplysende og underholdende stof samt at omtale alle de mange arrangementer, som lokale numismatiske foreninger foranstalter.

Møntsamlinger. Man har givetvis samlet på mønter i den klassiske oldtid. Blandt de ældste middelalderlige møntsamlere nævnes den italienske digter Petrarca (1304–74). En af de ældst kendte nordeuropæiske møntsamlere er Stefan v. Heideburg, biskop af Kulm (i polsk Prøjsen) 1480–95. I 1500-tallet tager møntsamleriet

et større opsving, især blandt fyrster og statsmænd. Flere af de nu eksisterende store statslige samlinger fører deres aner tilbage til 1600-tallet. I øvrigt har næsten alle private samlinger haft den skæbne at blive opløst, men undertiden har man sørget for at bevare mønternes proveniens (d.v.s. hvorfra de kommer). Særdeles smukke eksempler på dette kendes fra England, hvor man ofte kan følge en mønts vandring fra samling til samling gennem et par hundrede år. En fortegnelse over offentlige samlinger i Norden findes i *NNÅ* 1937, s. 117–46. – Se også *Wörterbuch*, s. 435–37.

Møntsted. Både i Middelalderen og nyere tid har der indenfor et enkelt land af samme møntherre ofte været præget på flere steder, i Danmark under Erik af Pommern i 1420'erne således både i Lund, Næstved, Odense og Randers. Men der har i øvrigt været præget i over 30 forskellige steder i det middelalderlige Danmark (dog ikke på samme tid!). Som et andet eksempel kan nævnes England, hvor der i begyndelsen af 1000-tallet er ca. 75 møntsteder, og ca. 1300 10 byer, hvor der præges mønt. En af grundene til, at der var flere møntsteder, var lokale magthaveres (f.eks. bispers) andel i møntretten og dermed også overskuddet ved at præge mønt, en anden var, at man på den måde hurtigt kunne få spredt de nye mønter over hele landet. En rest af disse traditioner er det, at man endnu i dag (1974) i Forbundsrepubliken Tyskland har fire møntsteder. De vesttyske mønter er kendetegnet med bogstaverne D, F, G og J for henholdsvis München, Stuttgart, Karlsruhe og Hamburg. mens DDRs mønter har A for Berlin. – For Norden i Middelalderen se *KL*, bd. 12, sp. 79–85, om Sverige se *NM* I-II.

Møntstempler. Ved fremstilling af mønter brugte man i Middelalderen og langt op i nyere tid møntstempler, et fast understempel, der var anbragt i en ambolt eller en træblok, og et løst overstempel, hvorpå der blev slået med en hammer. I stempelfladerne var møntbilledet enten indgraveret eller indslået med punse eller patricer. Mellem de to stempler anbragtes møntblanketten, og møntbilledet fremkom efter hammerslag. Der er bevaret nogle danske middelalderlige møntstempler, fundet i Lund (udstillet på Kulturen i Lund, kopier udstillet i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling). Sidstnævnte sted er der også udstillet nogle sønderjyske og svenske møntstempler fra 1600-tallet, se formindsket

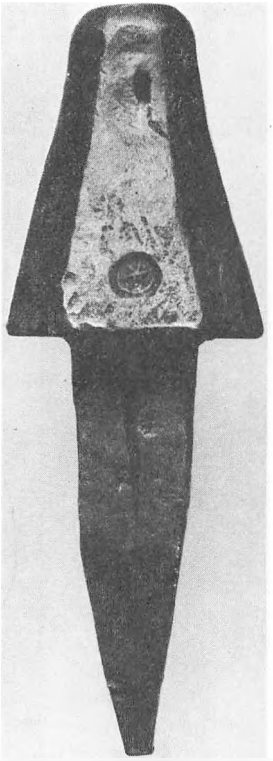

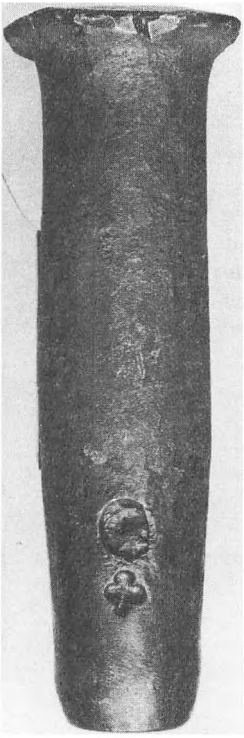

ill. af Landskrona-stemplerne (understempel til venstre, overstempel til højre). – Se *KL*, bd. 12, sp. 76–78, *Wörterbuch*, s. 659 og *Kulturen. En årsbok*, Lund 1935, s. 75–102.

Møntunion. Særlig i 1300-tallet opstod der overenskomster mellem fyrster eller byer i større områder om en ensartet udmøntning, således at de ofte forvirrende møntforskelle kunne undgås. Kendte er den vendiske møntforening i Nordtyskland og det rhinske møntforbund, begge fra 1300-tallet. 1424 var der et forsøg på at tilknytte Danmark til den vendiske forening. Særlig i Tyskland med de mange småstater havde sådanne møntunioner deres mission, og en kendt nordtysk aftale sluttedes 1667 i Zinna. I sidste del af 1800-tallet opstod der flere møntunioner, grupperet omkring guldmøntfoden, særlig den skandinaviske og den latinske kan nævnes. – Se *KL*, bd. 12, sp. 78–79.

Møntvægte. Særligt til at veje de værdifulde guldmønter var det nødvendigt med nøjagtige vægte. Man havde normalt vægtlodder, der svarede til de forskellige gængse guldmønter. Temmelig mange af disse vægtlodder er bevaret, ikke sjældent som jordfund. Der er også bevaret en del etuier med vægte og tilhørende lodder, især hollandske fra 16- og 1700-tallet, formentlig fremstillet fordi Amsterdam dengang var centrum for handelen med ædelmetaller. Se også Seiger. – Se *NNUM* 1972, s. 207–12.

Møntværksted. Vi har en del fund med rester fra middelalderlige møntværksteder i Skandinavien. Fra Danmark kendes de fredløses møntværksted på Hjelm ca. 1300; her er der fundet rester af kobberbarrer, møntblanketter og selve mønterne. Fra Lund kendes møntstempler fra samme periode, og endelig er der i Lödöse fundet affald fra det møntsted, der var i byen i 12- og 1300-tallet. Der findes et berømt billede af kejser Maximilians besøg i et møntværksted ca. 1500, hvor de forskellige arbejdsprocesser vises. Det er hyppigt afbildet og kommenteret, se *NFM* XIV, s. 43–45, G. Galster *Flensborg mønt,* 1967, s. 41–43 og sammes *Unionstidens Udmøntninger,* 1972, s. 92. – Se også *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1928, s. 38–48 og *NNÅ* 1971, s. 60–86.

Møntvæsen, se Numismatik.

Mønt- og Medaillesamling, Den kongelige. Danmarks offentlige hovedsamling kan føre sine aner direkte tilbage til Frederik III.s kunstkammer (se dette), og i Samlingen indgår mønter, der må have hørt til kongefamiliens klenodier i 1500-tallet. En mere selvstændig tilværelse fik Møntkabinettet fra 1780, hvor samlingen opstilledes på Rosenborg i de endnu benyttede skabe, tegnet af Johs. Wiedewelt, og der udgaves 1791 et pragtværk i to bind (*Beskrivelse*) over samlingen. Under enevælden hørte Møntkabinettet under kongen, men derefter overgik det til staten. 1867 flyttedes samlingen (der da fik sit nuværende navn) til Prinsens palæ, hvor den siden har været, og 1892 indgik Møntsamlingen som en del af Nationalmuseet (6. afdeling). Den videnskabelige stab består for tiden af en overinspektør og tre inspektører. For samlingens virksomhed og de ansattes forskning m.v. redegøres i årsberetninger, som trykkes i *NNÅ*; desuden i *Fortid og Nutid.* Adresse: Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12. 1220 København K. Telefon: (01) 13 44 11. Der findes kataloger over dele af samlingen, således de græske mønter fra Oldtiden,

Sylloge Nummorum Graecorum, mere end 40 bind siden 1942. De tidligmiddelalderlige engelske er udgivet i *Sylloge of Anglo-Saxon Coins*, 6 bind, London 1964–72, mens et tilsvarende irsk bind er under forberedelse. De nærorientalske mønter er af J. Østrup udgivet i *Catalogue des Monnaies arabes*, 1938. Meget andet materiale er fremlagt i diverse danske og udenlandske publikationer. Siden 1940 redigeres *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (NNUM)* her. – Samlingens historie er endnu ikke skrevet, men en summarisk historik findes i *NNÅ* 1937, s. 121–23 og i indledning til *Vejledninger*, seneste udgave 1950 og 1952. En række artikler af Georg Galster om Samlingens historie er fortegnet i hans bibliografi, se *NNUM* 1974, s. 128–29, nr. 176–85.

N

Napoleondor. Betegnelse på tyvefrancstykke af guld, præget af Napoleon I, 1803-15 og Napoleon III, 1853-70. Det afbildede stykke er fra 1861.

Nationalmuseet. Nationalmuseets numismatiske afdeling er Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (se denne). Man kan dog se en del mønter udstillet i andre af museets afdelinger, særlig i 1. afdeling (møntfund fra romersk jernalder og vikingetiden) og 2. afdeling (en hel del middelalderlige skattefund samt Svenskekrigsfund fra 1600-tallet). Adresse: Frederiksholms kanal 12, 1220 København K. Telefon (01) 13 44 11.

Nederlandene, se Holland og Belgien.

Nikkel er et ret udbredt møntmetal, der første gang blev brugt i ren form i Schweiz 1881. En dansk-vestindisk mønt, 25 bit, blev præget i nikkel 1905, men i øvrigt er metallet i Danmark kun brugt i legeringen kobbernikkel. – Se *NNUM* 1969, s. 239 og H. G. Stride: *Nickel for Coinage*, London 1963.

Nobel. Engelsk guldmønt præget fra 1344. På forsiden ses kongen

bevæbnet med sværd og skjold stående i et skib (måske til minde om søsejren over franskmændene ved Sluys 1340?). Mønten var af næsten rent guld og vejede ca. 7.8 gram. Den afbildede nobel er fra Edward III, 1350'erne, og fundet på øen Sild. Den blev fra 1464 præget som rosenobel (se denne). Noblen opnåede en ret betydelig udbredelse, bl. a. i Skandinavien, og den blev efterlignet i Flandern. Øresundstolden, indført 1429, beregnedes som en nobel pr. skib. Kong Hans' nobel fra 1496 og 1502 og Christian II.s fra 1516-18 (1518 afbildet) er præget som nederlandske guldrealer, men kaldtes i samtiden nobel. Også fra Frederik I foreligger der nobler. – Se *KL*, bd. 12, sp. 325-27 og G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger*, 1972, s. 24,26 og 30.

Nominalværdi er møntens pålydende. På mange ældre mønter er den ikke direkte angivet i præget, men er så kendt på anden måde, f. eks. sædvane. Hviden i Danmark havde således indtil 1651 et tydeligt kors over den ene side. Nominalværdien svarede ikke altid til den værdi, mønterne havde i handel og vandet, idet man i 15-, 16- og 1700-tallets Danmark jævnlig var ude for at

mønternes værdi nedsattes fra deres nominalværdi til en værdi, der var nærmere deres metalværdi.

Norby, Søren (død 1530) er en af de meget få personer i Norden, der uden at være konge eller bisp, har slået mønt. Han gjorde det dels på Gotland, hvor han var lensmand, i årene 1524-25, idet Visby i disse år blev belejret af henholdsvis svenskerne og lybeckerne. Søren Norby anbragte både sit navn og sit våben på den ene af møntens sider. Det samme gentog sig i Landskrona, hvor han 1525 blev belejret af Frederik I, og de to udmøntninger kan for så vidt falde ind under kategorien belejringsmønter (se disse). Endelig slog han også mønt i Rønneby i Blekinge, hvor han var lensmand for Frederik I. Her nøjedes han dog med at anbringe sit våbenskjold i møntomskriften. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger,* 1972, s. 37 og *NNUM* 1961, s. 87-96.

Nordisk Numismatisk Union blev dannet 1936. Det er en sammenslutning af seks nordiske numismatiske foreninger. Dansk Numismatisk Forening, Norsk Numismatisk Forening, Numismatiska Föreningen i Åbo, Skånes Numismatiska Förening, Numismatiska Föreningen i Finland samt Svenska Numismatiska Föreningen. Selvskrevne medlemmer af styret er møntkabinetterne i Helsingfors, København, Oslo og Stockholm. Unionens hovedformål er at udgive et medlemsblad (NNUM) og et årsskrift (NNÅ). – Se *NNUM* 1936, s. 1-2, 11-15.

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (forkortelse NNUM) udgives 10 gange om året og er siden 1940 blevet redigeret på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i København med formanden for Dansk Numismatisk Forening som ansvarshavende redaktør. Bladet, der indeholder artikler, nekrologer, anmeldelser og aktuelle meddelelser, har desuden en del foreningsstof, så som auktionslister. Af denne grund kan man desværre hverken abonnere på bladet eller købe det i løssalg. Det sendes udelukkende til medlemmerne af de foreninger, der er tilsluttet Nordisk Numismatisk Union (se denne). Bladet er dog offentlig tilgængeligt gennem kommunebibliotekerne, idet mange biblioteker er medlemmer af en af foreningerne.

Nordisk Numismatisk Årsskrift (forkortelse NNÅ) udgives af Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm i samarbejde med Nordisk Numismatisk Union. Redaktionen for årsskriftet er på Kungl. Myntkabinettet i Stockholm.

Årsskriftet indeholder større afhandlinger, undertiden på engelsk eller tysk, og altid med resumé på et hovedsprog, idet publikationen anses for skandinavisk numismatiks ansigt udadtil. Desuden er der årsberetninger fra møntkabinetterne, normalt med udførlige fundfortegnelser. Årsskriftet købes til særpris af de foreninger, der er tilsluttet Nordisk Numismatisk Union (se denne), men det kan også erhverves i boghandelen, idet det distribueres af Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Norge. En lille moderne sammenfatning over Norges mønthistorie er givet af Kolbjørn Skaare i *Moneta Norwei. Norsk Mynt i Tusen År*, 1966 og senere. Standardværket over de norske middelaldermønter er stadig C. J. Schive: *Norges Mynter i Middelalderen*, 1865. En nyere oversigt over norske middelaldermønter er givet af H. Holst i *Nordisk Kultur*, bd. 30, 1936, s. 93-138. Tiden fra genoptagelsen af udmøntningen under Christian IV og til 1814 er behandlet af H. Hede i *Danmarks og Norges Mønter 1541-1814-1970*, 1971, mens Bjørn Rønnings bøger dækker tiden fra Christian IV til i dag med *Norges Mynter 1628-1873*, 1971 og *Norges Mynter og Pengesedler etter 1874*, 1972. Centrum for studiet af norsk numismatik er Universitetets Myntkabinett (se dette). Tavlerne fra Schives bog genoptr., Ålborg 1974.

Norsk Numismatisk Forening er grundlagt 1927. Foreningen har sæde i Oslo (adresser, se *NNUM* 1973, s. 157). Foreningens historie er skrevet af P. Hansen: *Norsk Numismatisk Forenings Historie 1927-1967*, Oslo 1967 (stencileret).

Numismatik er et ord af græsk oprindelse, og det betyder møntvidenskab. Ordene numismatik og numismatiker har meget brede betydninger. De går fra det strengt videnskabelige og seriøse som det dyrkes ved visse museer og universiteter samt af enkelte private til almindelig samlen på mønter. Mange foreninger bruger netop ordet numismatisk til at betegne deres virksomhed. Til illustration af ordet kan også nævnes, at en del mønthandlere i forskellige lande er medlemmer af den internationale sammenslutning af professionelle numismatikere. Numismatik er iøvrigt en videnskab, som ofte med stort held er dyrket af mennesker, der ellers måske står fjernt fra det man undertiden kalder det videnskabelige milieu. – Se E. E. Clain-Stefanelli: *Numismatics an ancient Science*, Washington 1965 og *Wörterbuch*, s. 421-23. Om Numismatik som fag ved Oslo universitet, se *NNUM* 1973, s. 76-79.

Numismatiska Föreningen i Finland er grundlagt 1914, og den har sæde i Helsinki (foreningsadresser, se *NNUM* 1974, s. 104). Om foreningens historie, se *NNUM* 1964, s. 87-91.

Nypræg. Således kalder man de afslag, der jævnlig tages på forskellige møntsteder med gamle stempler. Skikken er meget udbredt, særlig de steder, hvor man har store gamle stempelsamlinger. Den kgl. Mønt har jævnlig ladet lave nypræg (normalt efter ønske fra samlere), og de er mærket med N [for nypræg] i kanten. Siden 1971 er denne omdiskuterede sædvane ophørt. – Se *NFM*, I, s. 201-02, og *Møntsamlernyt* 3. årg, 1972, s. 28-29. En liste over udenlandske nypræg af guldmønter er givet i *Møntsamlernyt*, 1. årg. nr. 2, 1970, s. 8-9.

Nysølv, se Messing.

Næstved. Der blev præget mønt i Næstved under Erik af Pommern i begyndelsen af 1400-tallet. Møntstedet lå i Møntergade. – Se G. Galster: *Næstved Mønt*, 1966.

Nødmønter. Særlig i krigstider har det været almindelig at udgive nødmønt, d. v. s. penge, hvis metalværdi er langt under den pålydende værdi (se Görtzens guder) eller penge, der er meget primitivt udført, således frimærkemønter (se disse).

O

Obol, se Skærv.

Odense. Odense Bys Museer har den største danske off. møntsamling uden for København og Nordsjælland. Samlingen er for tiden under omordning med henblik på nyopstilling. Adresse: Overgade 48-50, 5000 Odense. – Se *NNÅ* 1937, s. 125.

Offermark. Navn på sølvmønt til en værdi af 1/6 rigsdaler, udmøn-

tet 1808, delvis af sølv der var givet til den ny flåde efter nederlaget til englænderne 1807. Navnet kommer af bagsideindskriften, der hentyder til sølvets herkomst: Frivilligt offer til Fædrenelandet (se afbildn.) Mønten er ikke særlig sjælden, og den har ejendommelig nok ofte været brugt til håndgreb på nøgler til lommeure.

Offerpladsfund, lappiske, se Lappiske offerpladsfund.

Okkupationsmønter, norske. De mønter, der 1941-45 var udsendt i Norge under den tyske okkupation, blev efter krigen omsmeltet. Det berettes, at zinkmønterne endte som zinkhvidt, mens jernmønterne endte som søm. – Se *NNUM* 1949, s. 190.

Oksehovedbrakteater. De meklenborgske brakteater og hulpenninge fra Middelalderen har som motiv et oksehoved, se afbildningen. Det stammer fra det meklenborgske våben. De var meget almindelige i Norden, og man har ment at visse grupper kan være slået i Norden, måske i Sverige under meklenborgernes herredømme i sidste del af 1300-tallet. – Se *NNUM* 1965, s. 173-78 og L. Lagerqvist: *Svenska Mynt under Vikingatid og Medeltid,* 1970, s. 96.

Ort er navnet på fjerdedelen af en gylden og, især, på fjerdedelen af en daler. Den var 1700-tallets vigtigste større sølvmønt i det almindelige møntomløb i Danmark og Norge (præget første gang 1731), og den cirkulerede i hvert fald til 1855 i Danmark. Den afbildede ort er fra Norge, Christian VII, 1767. – Se *KL,* bd. 13, sp. 29 og H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter,* 1971, s. 182.

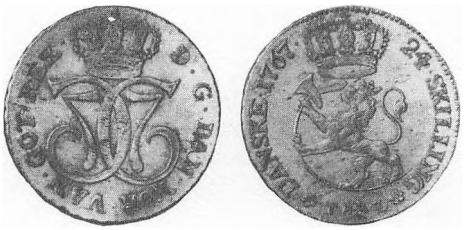

Ortsdaler er det samme som ort, se denne.

Otto-Adelheidmønter. En af Vikingetidens mest udbredte tyske mønter (udgør 20 % af de tyske mønter i de svenske vikingetidsskattefund). Mønterne har indskrift både for en kong Otto og en Adelheid, og man har tidligere ment, at det var Otto I og hans dronning Adelheid. Nu mener man dog, at det snarere er Otto III og hans bedstemor, samme Adelheid, og at mønterne følgelig er slået fra 990'erne. Den afbildede mønt stammer fra Vaalse-fundet (Falster), nedlagt kort før 1000. Under alle omstændigheder fortsatte udmøntningen med uændret præg også efter Otto III.s død 1002. – Se *KL* bd. 13, sp. 54-57, og *Wörterbuch* s. 475-77.

Overprægning er betegnelsen, når mønter er benyttet til prægning af nye mønter, uden at være omsmeltet men blot er blevet omprægget. Man kan i sådanne tilfælde hyppigt se spor af det gamle præg under det nye præg. I Danmark er fremgangsmåden benyttet under inflationsperioden under krigen mod England, da Christian VII.s enskilling fra 1771 i 1812 blev overprægget til en 12-skilling for Frederik VI.

P

Pagament eller pagiment var i Middelalderen betegnelse for betalingsmidler i almindelighed, men synes senere at have skiftet betydning, så det stod for metal, der skulle udmøntes, eller mønter, der skulle indsmeltes. – Se *KL*, bd. 13, sp. 78 og *Wörterbuch*, s. 478.

Pagode. Sydindisk guldmønt, vægt ca. 3.37 gram. Der blev præget pagoder i Trankebar under Christian VII i 1789. På forsiden var kongens kronede navnetræk, på bagsiden gudinden Lakchmi (se afbildn.) – Se *Wörterbuch*, s. 478-79, og *NFM*, VII, s. 303-08.

Parykotteskilling. Frederik IV.s otteskillinge, hvis forside viser kongen med stor allongeparyk, blev præget i meget stort antal i begyndelsen af kongens regeringstid, 1700-1715. Den afbildede mønt er fra 1700. De blev siden jævnlig brugt som veste- eller jakkeknapper i bondedragter.

Patagon, se Albertusdaler.

Patricer, se under Punse.

Paykulls dukat. Svensk guldmønt eller rettere guldmedaille med Karl XII.s portræt, men præget efter kongens død 1718. Bagsideindskriften angiver, at guldet er fremstillet alkymistisk (se dette ord) af O. A. Paykull 1706 i Stockholm. Paykull (c. 1662-1707) var militærperson og alkymist og henrettedes under Karl XII for landsforræderi. Der forekommer en senere efterligning af stykket fra ca. 1790. – Se *NNUM* 1967, s. 179-84 og 1968, s. 41-44.

Pengepunge kendes allerede fra Oldtiden og har været almindelig anvendt fra Vikingetiden og fremover. Et af de vist nok ældste danske fund er indholdet af en pengepung, 15 mønter, der omkring 1050 blev tabt i en mose på det nuværende Næsbyholm gods i Sydsjælland. – Se *KL* bd. 13, sp. 186-94, *NNÅ* 1963, s. 42-49 og E. Nathorst-Böös: *Börs och bössa*, 1970, s. 48-58.

Penning. Betegnelse for grund- og hovedenheden i det middelalderlige møntsystem. I Danmark gik der 10 penninge på én ørtug og 30 penninge på én øre, begge var regnemønter, mens pennin-

gen var en reel mønt. Man regner med, at stort set alle danske mønter indtil midten af 1300-tallet var udmøntet som penninge. Den afbildede penning er fra Valdemar den Store (Hauberg nr. 61) og har en korsfane på bagsiden, måske en forløber for Dannebrog. Penningen var oprindelig en sølvmønt af høj lødighed og med vægt omkring 1 gram, men den blev i Danmark sidste gang udmøntet 1602 som en kobbermønt på godt ½ gram. Ved forkortelser i regnskaber m.v. røbede penningen altid sin oprindelse fra denaren, idet forkortelsen var d. Halvpenningen kaldes også obol eller skærv (se denne), 2-penningen kaldes blaffert (se denne), 3-penningen dreiling (se denne), 4-penningen hvid (se denne), 6-penningen søsling (se denne) og 9 penningen gros (se denne). – Se *KL*, bd. 13, sp. 177-84, og *Nordisk Kultur*, bd. 30, 1936, s. 206-07.

Penninger blå. Mønter med dette navn omtales i en svensk 1100-tals kilde, og det har nu vist sig, at navnet ikke gik på farven. Derimod var det mønter, prægede af greverne af Blois i Frankrig. – Se *KL*, bd. 13, sp. 184-85.

Penny er det engelske navn for penning. Den er præget siden kong Offa af Mercia (757-96) og kaldtes siden 1000-tallet sterling. Det var en sølvmønt, der efterhånden prægedes ganske lidt, og i stedet prægedes sidst i 16- og i 1700-tallet store mængder private pengetegn i kobber. Fra 1672 prægedes halfpenny og farthing i kobber og fra 1797 selve pennyen. Indtil decimalreformen 1971 gik der, som der altid havde gjort, 240 pence på et pund (se også Karolingiske møntsystem), nu går der 100 new pence på pundet.

Peseta, spansk møntenhed. Diminutiv af peso (se denne). Oprindelig var en peseta lig ¼ peso eller 2 realer. Da Spanien 1868 tilsluttede sig Den latinske møntunion blev peseta hovedmøntenhed med finvægt som franc, c. 4.16 gram sølv. Kursværdi ca. 11 øre. – Se *Wörterbuch* s. 502-03.

Peso eller peso de a ocho. Betegnelse for den spanske hovedsølvmønt, udmøntet fra 1497, og fra Karl den 5.s tid som en spansk sølvmønt til 8 realer. Navnet kommer af peso, spansk for: vægt. Mønten prægedes i Spanien og i talrige latinamerikanske mønt-

steder, hvoraf de vigtigste var Mexico (hvor der fra 1537 til 1888 skal være præget 3 milliarder stykker) og Potosi i Bolivia (fra o. 1574). Særlig kendt er den latinamerikanske type fra 1700-tallet (ill. Mexico 1733) på hvis bagside var Herkules' søjler (et symbolsk udtryk for bjergene på hver side af Gibraltar-strædet), som indrammede de to halvdele af jordkloden. Omskriften var Utraque unum, det hentydede til den spanske konges herredømme over de to halvdele af jordkloden, mens der på søjlerne stod Plus ultra (Karl den 5.s og andre spanske kongers valgsprog, der betød: ud over dette). På grund af søjlerne kaldtes mønten i samtiden Colonnato eller pilar. En ældre type var den meget grove skibspeso, der fik navnet, fordi man troede de var præget under sejladsen over Atlanterhavet. De var råstof til mange europæiske udmøntninger i 16- og 1700-tallet. Møntens finvægt var godt 25½ gram, senere gradvis nedsat. – Mønten kaldtes i Europa også piaster eller på hollandsk stuck van achten. Den blev efterlignet i Danmark og Norge af Det asiatiske kompagni 1771-77, der havde brug for en handelsmønt (se afbildn.). – Se *Wörterbuch* s. 503-04 og *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1959, s. 112.

Peterspenge. Middelalderlig afgift til Pavestolen, der ydedes fra England, de nordiske lande, Polen samt en overgang også fra den tyske ordensstat. Det er altså ikke nogen speciel mønt. – Se *KL*, bd. 13, sp. 249–53.

Pfennig eller **pfenning** er det tyske navn for penning, og den havde tilsvarende funktion i Middelalderen. Den endte som en kobbermønt, og den blev 1871 indført som skillemønt (1/100) i det tyske møntsystem, der havde marken som møntenhed.

Piaster var en almindelig betegnelse for den spanske peso (se denne). En dansk piaster prægedes 1624 i et antal af næsten 20.000 til brug for handelen på Ostindien. – Se *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1959, s. 110–12.

Piedfort. Ordet er af fransk oprindelse og betyder afslag på tykke, ofte også større møntblanketter. Formålet med disse stykker er ikke helt klart, ofte har det været prøvestykker. En af de kendteste danske piedforts er guldafslaget af Erik af Pommerns sterling fra Lund. Se Afslag. – Se *NNÅ* 1955, s. 78.

Pistol. Almindelig betegnelse for den dobbelte spanske escudo af guld fra Karl V og fremefter; måske er navnet et diminutiv af piaster. Man har også foreslået, at det kom af pièce d'or (fransk for: guldmønt). Finvægt omkring 6 gram. Fra 1641 prægedes den franske louisdor, der senere efterlignedes mange steder i Tyskland. Alle disse mønter kaldtes også pistoler. – Se *Wörterbuch*, s. 519, *NNÅ* 1946, s. 119.

Pilar, se Peso.

Plademø**nt,** se Plåtmynt.

Platerede mønter. Betegnelse for en moderne fabrikationsproces, hvor mønterne har en kerne af stål, men er forsynet med et tyndt overtræk af messing, kobber el.lign. Processen bruges bl.a. i Danmark, Sverige og BRD.

Platin er et metal, der kun sjældent er anvendt til udmøntning. Kendtest er nok de russiske 3-, 6 og 12 rubler i platin, der blev slået 1828–46. – Se *Geldgeschichtliche Nachrichten*, 4. Jahrgang, 1969, Sonderheft.

Plåtmynt er navnet på de store svenske kobbermønter, der prægedes fra 1644 til 1768 (1768 er sidste årstal, men prægningen fortsatte til 1776). Den ældste og tungeste var 10 daler sølvmønt fra 1644, som vejede 19.7 kg, mens 1 daler vejede 1.97 kg., 1715 nedsat til 0.76 kg. Plåtmynt udmøntedes i værdier fra 10 til ½ daler, men de mindre værdier er de almindeligste. Næsten alle er

præget på Avesta (se dette). Se også Kobbermønt. Den afbildede 8-daler fra 1662 er gengivet i stærkt reduceret størrelse.

Pojköre (svensk for: drengens öre). Betegnelsen går på en sagnagtig beretning, der forklarer at en svensk 1 öre fra 1772 findes på en møntblanket af større vægt. Den skal være lavet af en fattig smedelærling som derigennem fik penge til brød. Han opdagedes og dødsdømtes, men benådedes af kongen, som fandt hans hjemmegjorte mønter smukkere end kronens. I stedet blev smededrengen ansat ved mønten i Avesta. Det er et vandresagn, oprindeligt fortalt om tilsvarende mønt fra 1746. – Se L. O. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös: *Mynt*, 1968, s. 176 og *NM* bd. 15, s. 41.

Poletter benyttes i Danmark hovedsagelig til betaling ved transport, og en fortegnelse ved J. Sømod over danske *Busmærker & Sporvognspoletter 1863–1972* (udg. 1972) omfatter 411 numre. Fænomenet er udbredt både i Europa og USA (jfr. R.C.Atwood: *Catalogue of United States and Canadian Transportation Tokens*, 3. udg. Boston 1970, 731 sider). I Sverige bruges ordet også om allehånde privatmønter, der i ældre tid udgaves i bjergværksområderne i Dalarne, Västmanland og Uppland. Hovedværket er A. W. Stiernstedt: *Beskrifvning öfver svenska kopparmynt och polletter*, I-II, 1871–72 med tillæg i *NM*, bd. 4, s. 1–75 og bd. 12, s. 1–190. Et indtryk af omfanget af den svenske poletudstedelse fås gennem den Bernströmska samling (i Nordiska Museet). Den omfatter 5.578 stk.

Póltoraki, se Dreipölker.

Poluška. Russisk navn for ½ denga eller ¼ kopek. Udmøntet som sølvmønt til ind i 1600-tallet, i 1700-tallet som en kobbermønt. Navnet betyder en halv.

Portugaløser. Portugisisk guldmønt (portuguēz) slået 1499–1557 med en vægt af næsten 40 gram og forherligende de portugisiske rejser i Det indiske ocean. På bagsiden var Christusordenens kors. Den afbildede mønt er fra Johannes III (1521–1557). En tilsvarende mønt blev præget i Hamburg fra 1560. I Danmark blev den bl.a. præget i Haderslev 1591–93 i Christian IV.s navn af enkedronning Sophie til en vægt af ca. 35 gram (se Haderslev). Desuden lod Christian IV i begyndelsen af 1600-tallet slå en serie guldmønter, der kaldes portugaløsere, fordi deres vægt svarer hertil. Derimod minder de ikke om denne mønttype i præget. Efterhånden blev portugaløser betegnelse for guldstykker til 10 dukater, ofte var det egentlig guldafslag slået med speciedalerstempler. – Se *Wörterbuch,* s. 526–27, *Håndbog for danske lokalhistorikere,* s. 394 og *NNUM* 1957, s. 69–73.

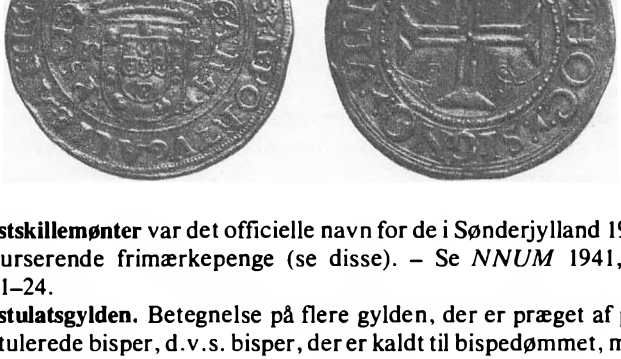

Postskillemønter var det officielle navn for de i Sønderjylland 1921 kurserende frimærkepenge (se disse). – Se *NNUM* 1941, s. 21–24.

Postulatsgylden. Betegnelse på flere gylden, der er præget af postulerede bisper, d.v.s. bisper, der er kaldt til bispedømmet, men endnu ikke indsat af paven. Kendtest er de postulatsgylden, der er slået af bispen af Utrecht, Rudolf af Diepholz som postulatus (1426–31). De var af meget ringe lødighed. – Se *Wörterbuch* s. 527.

Pragergroschen, se Gros.

Privatmønter af forskellig art er kendt fra alle mulige dele af verden. Mønterne er ofte blevet udstedt i lukkede samfund (se Haciendatokens), og de har under alle omstændigheder givet udstederen en form for billigt lån, idet der jo er visse fordele forbundet med at kunne lave sine »egne penge«. Fra gammelt dansk område kendes de fra Færøerne, Island, Grønland og Dansk Vestindien. Se også Token. – Se Leo Hansen: *Lær at samle på mønter,* 1971, s. 55–57.

Probermærker er mærker på mønter enten i kanten eller i møntens overflade, ofte udført med en kniv eller et andet spidst instrument. De er særlig almindelige i Vikingetiden, og man har hidtil tolket dem som et forsøg på at prøve, om møntens metal var af normal lødighed. – Se *KL,* bd. 13, sp. 467–70.

Propagandamønter. Det var særlig sidst i 1800-tallet almindeligt at kontramarkere danske, svenske og norske bronzeskillemønter med reklamer for forretningsdrivende. – Se *NNUM* 1951, s. 17–23, 1972, s. 125–126.

Proveniens betyder herkomst. Det er ofte uhyre vigtigt at kende til en given mønts proveniens. I hvilken samling var den tidligere? Var det måske netop dette stykke, der blev beskrevet eller afbildet i den artikel, man har foran sig? Særlig ved sjældne mønter kan der være en helt kontant interesse i at kende møntens proveniens, da det er afgørende for, om antallet af kendte eksemplarer nu er forøget, eller om det er et allerede kendt stykke, der har skiftet ejermand. De fleste museer med numismatisk sagkyndig ledelse har normalt hold på proveniensen af mønterne, i hvert fald dem der er indgået i de senere menneskealdre. I Den kgl. Mønt- og Medaillesamling vil man normalt kende proveniensen af mønter, der er erhvervet indenfor de sidste halvandethundrede år. Den angives altid i de trykte kataloger, de såkaldte Sylloger. I øvrigt synes det særlig at være engelske samlere, der med flid har bevaret oplysninger om deres sjældnere mønters proveniens og vandringer fra samling til samling.

Pund. Pundets rolle i møntvæsenet går tilbage til Karolingiske møntordning (se denne). Længst har pundet holdt sig i Storbritanien, hvor det indtil 1971 beholdt den traditionelle inddeling i 240 pence, forkortet d for denar. Navnet pund sterling kommer af, at der gik 240 sterling (se denne) på pundet, mens forkortelsen £ gik på den latinske betegnelse for pundet, libra. Det bør næv-

nes, at en række lande omkring Middelhavet har beholdt navnet pund som møntenhed. Det gælder Cypern, Israel, Libanon, Malta, Sudan, Syrien, Tyrkiet og Ægypten – i de fleste tilfælde skyldes det formentlig Storbritanniens tidligere dominerende indflydelse.

Pundpendinge. Udtrykket brugtes i Danmark omkr. 1621 om småmønt, der ved betaling regnedes efter vægt. Et pund 4- eller 2-skillinge gjaldt således 13 slette daler. – Se J. Wilcke: *Christian IV.s møntpolitik 1588–1625*, 1919, s. 195 og H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter 1541–1814–1970*, 1971, s. 166.

Punse er navnet på værktøj, der kan bruges til fremstilling af ensartede møntstempler. De består af dele af møntbilledet eller indskriften, ofte kun dele af bogstaver eller dele af portrættet. De indslås i møntstemplet, og herved dannes der efterhånden et komplet møntbillede. De vides anvendt både i Middelalderen (England i 1200-tallet) og i nyere tid. Det næste skridt til at opnå ensartethed er brug af patricer, hvor hele møntbilledet er fremstillet, og dermed kan også stemplet fremstilles som en helhed.

Pyx, trial of, se Farebøsse.

R

Ramus & Devegge. Den almindelige betegnelse på et stort anlagt, men aldrig fuldendt korpusværk over danske middelaldermønter, grundlagt af Chr. Ramus (død 1832) og Ole Devegge (død 1847), men aldrig afsluttet. Den færdigtrykte del blev 1867 udsendt til en række store biblioteker m.v., mens resten af oplaget tilintetgjordes! – Se *NM* bd. 30 s. 57–59.

Randers. Der er slået mønter i Randers i den tidlige Middelalder, i hvert fald i perioden fra Knud den Hellige til Svend Grathe (1080-erne til 1150-erne). Formentlig har der også senere været slået mønt i byen, men det er først fra Erik af Pommern, vi igen har mønter (kobbersterling, ca. 1422), der med sikkerhed vides at være slået i byen.

Randers. Kulturhistorisk Museum (adresse: Stemannsgade 2, 8900 Randers) har en ret omfattende møntsamling. Ud over en del mønter fra Oldtiden er der en ret betydelig dansk Middelaldersamling og nogle mønter fra Gotland. Mønterne er ikke udstillet. – Se *NNÅ* 1937, s. 125.

Randskrifter. For at hindre affiling af sølv eller guld fra mønternes rand kunne man forsyne dem med forskellig form for dekoration (i moderne tid bruger man rifling) eller indskrifter. Af kuriøs interesse er en række norske indskrifter fra 1690-erne, hvoraf kan nævnes: »Saadan Nordens Skat Gud Giemte til Kong Christian dend Femte« [om sølvet i Kongsbergs mine]. På tronskiftekronen fra Frederik IV.s tronbestigelse står »Et Nordens Lys gik ud. Et andet tændte Gud«. Disse randindskrifter er udtænkte af præsten i Kongsberg, Jørgen Nielsen Kongsberg. – Se *NNUM* 1951, s. 157–59.

Rappen. Sydtysk og schweizisk småmønt, hvis finvægt i 1400-tallet var mellem ¼ og 1/5 gram. 1403 blev der oprettet et rappenmøntforbund mellem en række parter i Alsace, Sydtyskland og Schweiz. Det bestod til 1584 og havde oprindelig en fastsat årlig udmøntning af ensartet småmønt. Rappen er stadig, jævnsides med centime, navnet på den laveste møntenhed i Schweiz. – Se *Wörterbuch*, s. 546–48.

Raritetsangivelser. Man kan angive mønters sjældenhed på mange måder, og hvert land har næsten sin tradition. Holger Hede bruger Unik, når kun ét eksemplar er kendt, RRR for 2–3 kendte stykker, RR for 4–6, mens endelig R angiver, at 7–10 stykker er kendte. Eksempel på anden angivelse findes hos Leo Hansen: *Lær at samle på mønter*, 1971, s. 109. Man bør i øvrigt huske på, at mønter kan være bevaret i ikke helt få eksemplarer, men være ganske umulige at erhverve, da de alle findes på museer. Som eksempel kan nævnes den danske Anno Domini-mønt fra 1234 (se denne). – Se *NFM*, bd. 10, s. 210–15.

Rasmusson, Niels Ludvig (1904–1973), svensk numismatiker, ansat ved Kungl. Myntkabinettet i Stockholm 1931–1970, fra 1946 som chef. Rasmusson udøvede en betydelig indflydelse ikke blot i Sverige, men i hele Skandinavien, bl.a. som redaktør af *Nordisk Numismatisk Årsskrift* og numismatisk hovedbidragyder i *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder*, og han tog initiativet til et vigtigt samarbejde med tyske og engelske fagfæller for at få publiceret de store svenske møntfund fra vikingeti-

den. Hans omfattende litterære produktion er fortegnet i *NNUM* 1973, s. 269–357. – Se nekrologer i *NNUM* 1974, s. 33–36 og *Spink's Numismatic Circular*, London 1974, s. 103–05.

Real er navnet på forskellige mønter fra middelalder og nyere tid, hvoraf især den spanske og portugisiske er kendt. Ordet skal komme af »regalis« [moneta], den kgl. mønt. Flertal: reis. Den spanske real går tilbage til midten af 1300-tallet og var en sølvmønt, finvægt ca. 3¼ gram. Da pesoen indførtes blev realen den mindste skillemønt af sølv og fik en værdi af $^1/_8$ peso. Den senest prægede real (lov af 1864) havde en finvægt på godt 1 gram. I øvrigt havde hver spansk provins sin specielle real som traditionel regnemønt. Den portugisiske blev oprindelig (sidst i 1300-tallet) kaldt tornez (af tournois, se denne) og havde en finvægt på mellem 2.6 og 3.1 gram, men den blev gradvis nedsat i værdi. Den afbildede er fra Ferdinand I (1367–1383). Fra 1543 blev realen præget i kobber, men mønten fortsatte som en hyppig anvendt regnemønt (jfr. Milreis). En sølvmønt med værdiangivelse 400 reis, der blev slået efter Portugals selvstændighed 1640 (kontramarkeret 1663 til 500 reis) kan sammenlignes med en daler, se Cruzado de prata. – En nederlandsk sølvreal blev under Maximillian I slået i 1487–88, finvægt 6½ gram. Se også Guldreal. – Se *Wörterbuch*, s. 550–51.

Real de a ocho er det samme som peso de a ocho (se denne).

Regnebræt eller abacus er et bord eller bræt med vandrette og lodrette linier, hvorved der fremkommer felter, som dels markerer underafdelinger i talsystemet (enere, tiere, hundreder etc.), dels muliggør flytning af de regnepenninge, der benyttedes under regningen, og som anbragtes i felterne. Man har ment, at et stort stenbord i Christian den Fjerdes vinterstue på Rosenborg er beregnet til en slags regne- eller snarere tællebræt – Se *KL*, bd. 14, sp. 586–87, *NNÅ* 1936, s. 95–98, *Wörterbuch*, s. 551–553 og J.M.Pulan: *The History of the Abacus*, London 1968.

Regnemønt er en betegnelse for en pengeenhed, der ikke rent faktisk foreligger som en håndgribelig mønt. Som eksempel kan nævnes marken i dansk middelalder (guld, sølv, penge); marken blev først præget som mønt under Frederik I. Et andet eksempel er Pund sterling (£) i Middelalderen. Fra helt moderne tid kan nævnes Regningsenheden (kaldet RE) som bruges indenfor EF; den blev fastsat til en værdi, der svarede til USAs dollar før devalueringen 1971, d.v.s. 7.50 kr.

Regnepenninge. Til brug ved regning og tælling på regnebrædter havde man regnepenninge. De kendes fra Frankrig siden midten af 1200-tallet og fra Nürnberg fra begyndelsen af 1400-tallet. De har efter antallet af jordfund at dømme været umådelig udbredte, og det er vel tænkeligt, at de lejlighedsvis også har været benyttet i stedet for småmønt. Nürnbergregnepenningene benyttedes i 17- og 1800-tallet jævnlig som spillepenge. De problemer, der er knyttede til regnepenningene, deres fremstilling og brug, må i øvrigt siges at falde uden for denne bogs rammer, jfr. dog Regnebræt. – Se *KL*, bd. 14, sp. 587 og *Wörterbuch* s. 551–53 samt G. Holst: *Räknepenningar och spelpenningar*, Göteborg 1971. Katalog (ikke komplet) over regnepenninge fra Nürnberg findes i *The Numismatist*, vol. 39, 1926 og fortegnelse over mestrene, der fremstillede dem i *Mitteilungen der bayerischen Numismatischen Gesellschaft*, bd. 35, 1917. Om franske regnepenninge, se bl.a. A. Blanchet: *Manuel de Numismatique Française*, bd. 3, 1930. Det afbildede stykke, der viser en mand siddende ved sit regnebræt, er fremstillet af Hans Krauwinckel, mester i Nürnberg fra 1586, død 1635.

Regningsdaler kaldtes i 1621 en daler regnet til 64 skilling i småmønt, men udtrykket sletdaler er almindeligere (se Sletdaler). – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter*, 1971, s. 167.

Reichsthaler er den tyske betegnelse for daleren. Den blev legaliseret ved rigsmøntordning 1524 og atter 1551, men den tyske reichsthalers store tid begynder først efter 1566.

Reis, se Real.

Rejsedalere er navnet på en række danske mønter, præget til kongernes Norgesrejse 1704 (afbildet), 1732–33, 1749 og 1788 (kronprins Frederik). Bortset fra den sidstnævnte er rejsedalerne alle præget som kronerigsdalere, finvægt ca. 22.5 gram, mens den yngste rejsedaler er præget som kurantdaler, finvægt godt 20½ gram. Rejsedaleren har på bagsiden den norske løve (hvad der ellers kendetegner mønter, der er slået i Norge), men de er slået i København. – Se *NNUM* 1937, s. 325–28, 1949, s. 77–79.

Remedium er den officielt tilladte afvigelse opad og nedad fra den for udmøntningen fastsatte grov- og finvægt. Remediet er fastsat af tekniske grunde, idet det både i tidligere tid og i nutiden er praktisk umuligt at opnå fuldstændig præcision, og det er i øvrigt størst for småmønter. Normalt var det kun nogle få promille, men praksis var undertiden anderledes. Således for Frederik III.s toskillinge 1648, hvor den gennemsnitlige afvigelse var 98 ‰. Hvis man vil beregne remediet for ældre mønter, kan man kun bruge helt friske stykker, da selve møntcirkulationen giver et betydeligt slid og dermed vægttab. – Se *KL*, bd. 14, sp. 60–61, *NNÅ* 1969, s. 105–113 og *NNUM* 1972, s. 207–12.

Rendsborg var møntsted i sidste tredjedel af 1300-tallet, da der prægedes witten. Der kom atter et møntsted her, da Frederik IV havde erobret den gottorpske del af Slesvig, idet mønten flyttedes fra Tønning hertil, den var virksom i årene 1716–20. – Se

H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter 1541–1814–1970,* 1971, s. 78 og 180.

Rensning af mønter, se Konservering.

Retrograd er betegnelsen for den skrift, der skal læses baglæns, fra højre til venstre (i modsætning til normalt, hvor det er fra venstre til højre). Fænomenet træffes ikke helt sjældent på middelalderlige mønter, og forklaringen er vel, at stempelskærerne ikke altid var skriftkyndige.

Revers, se Bagside.

Rhinsk gylden, se Guldgylden.

Ribe er et af Danmarks gamle møntsteder. Det er antaget, om end ikke sikkert bevist, at der har været slået mønt her i 1000-tallet, og der er grund til at mene, at der har været en uafbrudt udmøntning her indtil 1330-erne. Ribebispen havde andel i mønten, bortset fra perioden 1234–80. Da Valdemar II Sejr generhvervede mønten 1234 lod han her præge en meget udbredt mønttype (Hauberg 42 b, afbildet), der tyder på anvendelse af avanceret prægeteknik. Under Frederik I og Christian III var der atter en mønt i Ribe, som endelig lukkedes 1538. – Se G. Galster i Trap's *Danmark,* 5. udg. bd. IX, 2, s. 671.

Rigsbankdaler. Efter den såkaldte statsbankerot 1813 reorganiseredes pengevæsenet, og der sloges en rigsbankdaler, med værdi ½ speciedaler, Denne rigsbankdaler var hovedmøntenheden i Danmark. Den sloges til og med Frederik VII, fra 1854 dog med navnet rigsdaler (se afbildning). 1873 sattes den til to kroner.

Rigsbanktegn på 16 (afbildet), 12, 6, 4, 3 og 2 rigsbankskilling blev slået i kobber i årene 1813–15 af Rigsbanken, Nationalbankens forgænger. De ansås som banktegn og ikke som egentlig mønt, men i praksis regnes de dog med blandt Danmarks mønter. Rigsbanktegnene indkaldes i flere omgange fra 1818 til 1843. – Se *NNÅ* 1957–58, s. 172–78.

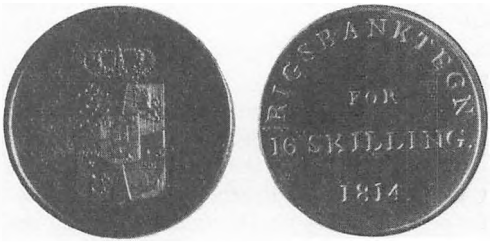

Rigsdaler er det almindelige danske navn for daler (se denne), og det kommer fra tysk Reichsthaler. Navnet brugtes officielt både i 16- og 1700-tallet, men det var først under Christian VII, at det sattes på mønten med indskriften »1 Rigsdaler Species« (afbildet). Frederik VII.s rigsdaler indførtes 1854. Det var den gamle rigsbankdaler, der skiftede navn, og faktisk svarede den kun til ½ rigsdaler. Den blev 1873 sat til 2 kroner.

Rigsort, se Ort.

Riksdaler var fra 1604 den svenske betegnelse for daleren, men først fra 1776 blev den det officielle grundlag for det svenske møntsystem. I 1873 blev 1 riksdaler specie sat til 4 kroner, mens

1 riksdaler riksmynt var lig 1 krone. – Se L. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös: *Mynt*, 1968, s. 274–75.

Rosenobel, også kaldet ryal, er navnet på den engelske nobel (se denne), der fra 1464 prægedes med en rose på skibets side. Den afbildede rosenobel er fra Edward IV, ca. 1470. Finvægt næsten 7¾ gram. Mønten blev endnu præget under dronning Elizabeth I. Ældre udmøntninger af rosenoblen blev efterlignet i Nederlandene, bl.a. fordi den brugtes til betaling af Øresundstolden (se Nobel). Under Kalmarkrigen lod Christian IV slå en guldmønt, kaldet guldridder, formentlig på grund af bagsidens elefant med personer. Den var noget tungere end rosenoblen, men mindre lødig, således at finvægten var 7½ gram, nogenlunde svarende til rosenoblen. – Se *Wörterbuch*, s. 573–74 og *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1959, s. 116. Se Guldridder (ill.).

Roskilde er et af Danmarks ældste og vigtigste møntsteder. Der er slået mønt her fra Knud den Store (1018–35) og uafbrudt frem til udmøntningens ophør under Christopher II i 1330'erne. Desuden en overgang under Valdemar Atterdag samt atter under Grevens fejde, hvor Christian III lod slå mønt i byen 1535–36. – Se *Fra Københavns Amt* 1929, s. 409–38.

Royalin var en sølvmønt (finvægt godt 1½ gram), der benyttedes i Trankebar, især i anden halvdel af 1700-tallet. Der findes både 2 og 1 royalin. – Se Chr. Funch-Rasmussen: *Beskrivelse af danske mønter fra Trankebar*, 1948 og *NFM* VI.

Rubel, russisk møntenhed (opr. betydning: klods). Det var oprindelig en sølvbarre, men blev senere en regnemønt. Fra Peter den Store var det en russisk møntenhed, der svarede til daler, men

1718 nedsat til 20¾ gram finvægt og 1764 til 18 gram. Kursværdi for Sovjetunionens rubel er godt 8 kr. – Se *Wörterbuch*, s. 575–77.

Rundstycke er et svensk navn for sølvmønten 1 öre, som blev præget fra 1522. I 1700-tallet brugtes navnet om 1 öre kobbermønt, og indtil første tredjedel af 1800-tallet om skillemønten $^1/_{12}$ skilling.

Runemønter. Mønter med indskrift i runer kendes fra Danmark fra o. 1065–74 og fra Norge o. 1065–80. Det afbildede stykke er præget i Slagelse (Hauberg nr. 52). Det må antages, at benyttelsen af runer skyldes et udslag af nationalisme, men brugen af runer på mønter er dog ikke særlig mærkelig, da runeskriften endnu på dette tidspunkt har været meget udbredt. Enkelte svenske runemønter kendes fra 1220–30. – Se *KL*, bd. 14. sp. 466–71.

Ryal, se Rosenobel.

Rytterpenninge er en af betegnelserne for Christian IV.s og nogle slesvig-holstenske hertugers 2 og 4 skillinge i rigsdalersølv. De er med hensyn til motivvalg inspireret af russ. dengi (se også Denning og Dråbekopek). De er slået i årene omkring 1620. Mønterne har også i de senere år været genstand for interesse, og der foreligger en omfattende litteratur. Senest i *NNÅ* 1969, s. 94–104, hvor Christian IV.s rytterpenninge behandles, og det vises, at kongen i hånden har en stridskølle, formentlig af tyrkisk oprindelse, kaldet busdugan. De sønderborgske er senest omtalt af J. Steen Jensen: *Hertug Hans den Yngre*, 1971, s. 70 og s. 100ff.

S

Sachsenpfennige. Navn på en gruppe mønter fra 900- og 1000-tallet med høj udhamret kant og mangel på forståelig indskrift. Bagsiden har altid et kors, men udformningen er i øvrig varierende. Mens man tidligere mente, de var præget i Polen, anses de nu for præget i Sachsen, bl.a. i Magdeburg. De er meget almindelige i området mellem Elben og Wisla og træffes jævnlig i nordiske fund fra Vikingetiden. – Se *KL*, bd. 14, sp. 629–33. Den afbildede mønt stammer fra Vaalsefundet (Falster), som er nedlagt kort før 1000.

Saint Barthélemy er en ø i Vestindien, som var svensk besiddelse fra 1784 til 1878. Øen havde ikke egne mønter, men benyttede diverse fremmede mønter, som kontramarkeredes. Disse kontramarkeringer er undersøgt af F.Olrog, senest i *NM*, bd. 31, s. 157–210.

Salvatordaler er navnet på en svensk dalertype slået fra Gustav Vasa, 1542, til dronning Christina, 1652. På bagsiden er en fremstilling af Kristus, der fremviser sine vunder, samt en anråbelse på latin til Verdens frelser (Salvator mundi).

Samfundet Kungl. Myntkabinettets Vänner er stiftet 1948 og har til formål at støtte Kungl. Myntkabinettet i Stockholm med indkøb af genstande, som ikke på anden måde kan erhverves.

Sancta Colonia mønt. Kölns mønter fra 900- og beg. af 1000-tallet har på bagsiden en forkortet indskrift i tre linier for Sancta Colonia Agrippina (se afbildning). Møntenes vægt og finhed var så god, at de blev spredt vidt omkring, og typen blev derfor efterlignet i Tyskland og Nederlandene lige til ind i 1200-tallet. Se også Agrippinere. – Se *KL*, bd. 15, sp. 27–30.

Sanctus Ericus Rex er indskriften på en del svenske mønter fra 14- og 1500-tallet. Indskriften går på Erik den Hellige (død ca. 1160), og benyttelsen af hans navn og billede skyldes, at han efter Erik af Pommerns afsættelse fremtrådte som Sveriges symbolske konge. Den afbildede mønt er en örtug fra Stockholm med årstallet 1478. Tilsvarende findes norske senmiddelalderlige mønter med mere eller mindre fuldstændig indskrift for hellig Olav, Sanctus Olavus Rex Norvegie. – Se *KL*, bd, 15, sp. 35–37, 59–60.

Sceatta er navnet på de tidlige angelsachsiske og frisiske mønter fra 600- og 700-tallet. Den afbildede sceatta er angelsachsisk. Deres billeder er inspireret af romerske og mèrovingiske mønter, og de er benyttet i store dele af Vesteuropa. I Danmark er de i det sidste par år fundet ved udgravninger i Sydvestjylland. Ordet er beslægtet med tysk »Schatz«, skat. – Se C. H. V. Sutherland: *English Coinage 600-1900*, 1973, s. 5–7, *NNUM* 1974, s. 133–137 og *Skalk* 2/1974, s. 14.

Schilde, se Ecu d'or.

Schive, Claudius Jacob (1792–1878), norsk numismatiker og embedsmand. Hans hovedværk er det store folioværk *Norges Mynter i Middelalderen*, 1865. Skønt nu delvis forældet har det ikke fundet nogen afløser, og det har derfor stadig betydelig værdi. – Se *Norsk biografisk Leksikon*, bd. XII og *NNUM* 1954, s. 241–248, 1965, s. 69–74. Tavler m. m. genoptr., Ålborg 1974.

Schou, Hans Henrik (1858–1932), dansk numismatiker, personalhistoriker og ingeniør. Schou, der selv havde en betydelig møntsamling, indsamlede i en lang årrække aftryk af danske mønter efter 1448 fra en række offentlige og private samlinger. Dette

materiale, kaldet Schous aftrykssamling, er af væsentlig betydning for studiet af dansk numismatik, og det opbevares nu på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Hans resultater er publiceret i et stort værk over danske mønttyper og indskriftsvarianter *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448–1923*, 1926. – Se nekrolog i *NFM* XIII, s. 89–91.

Schreckenberger kaldes nogle saksiske groschen, slået fra 1498 af sølv fra Schreckenberg (fra 1501 kaldet St. Annaberg). Finvægt 4.2 gram, 1558 forøget til 4.5 gram. På forsiden var der en engel, som holdt kurfyrstendømmets våben, heraf også navnet Engelgroschen. Mønten blev præget til 1571. Under Kipper- og Wipper-tiden prægedes den på ny, men da kun med en finvægt af ca. 2 gram. – Se *Wörterbuch*, s. 607.

Scudo d'argento er navnet på den italienske mønt, der nærmest svarer til daleren, ofte dog lidt tungere. Navnet kommer af scudo (italiensk: skjold, jfr. écu, escudo). En af de stater, der prægede scudo var Milano, hvor mønten kaldes ducatone (se denne), en anden var Venezia, hvor scudo della croce blev præget fra begyndelsen af 1600-tallet til 1797, finvægt ca. 30 gram.

Seeländer, Nicolai (død 1744) lod fremstille flere hundrede teknisk set fremragende middelalderbrakteater efter nye stempler. De fleste af dem publicerede han selv i *Zehen Schriften von Teutschen Müntzen Mitlerer Zeiten*, Hannover 1743.

Seiger er betegnelse på en lille vægt, hvormed man kan udvippe

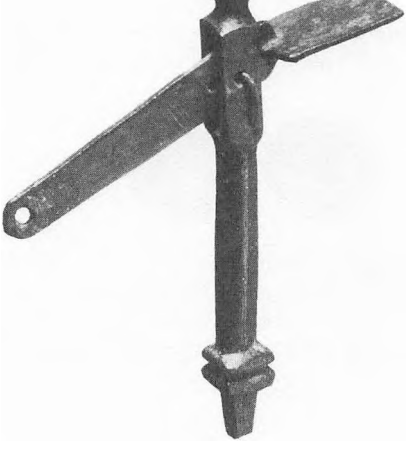

overvægtige mønter. Sådanne mønter kunne let slippe igennem, da man på Mønten justerede al marco (d.v.s. at et bestemt antal mønter i gennemsnit skulle holde vægten), hvorved der både blev over- og undervægtige mønter. Det var i almindelighed forbudt at benytte en seiger, da mønternes værdi i omløbet jo ad denne vej i praksis formindskedes, men de har sikkert været forholdsvis almindelige. Kun ganske få er dog bevarede til vor tid. Fra Danmark kendes to eksemplarer, det ene udstillet i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet (se afbildningen), det andet, som er fundet i Aalborg, er udstillet i Aalborg historiske Museum. – Se *Kuml, Årbog for jysk arkæologisk Selskab* 1961, s. 116–24.

Seigneuriage, se Slagskat.

Selskabet Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings Venner er stiftet 1945 med Holger Hede som initiativtager. Dets formål er at støtte Møntsamlingen, bl.a. med gaver. Kapital ca. 1/4 million kroner (1973). Regnskabet offentliggøres årligt i *NNUM*. – Se *NNUM* 1946, s. 13–16.

Shilling var oprindelig en engelsk regnemønt (12 pence), og den blev først præget fra 1504, finvægt ca. $8^2/_3$ gram sølv. Den kaldtes ofte Testoon (se Testone). I perioden 1816–1920 var finvægten ca. 5¼ gram. Mønten spillede en betydelig rolle som mellemste møntenhed i det gamle £ system. Siden decimalreformen 1971 svarer den til 5 new pence.

Sigtuna ved Mälaren er det ældste svenske møntsted. Det angives i indskrifterne for mønter fra Olof Skötkonung og frem til ca. 1040. – Se L. O. Lagerqvist: *Sveriges Mynt*, s. 16–40 og *KL*, bd. 15, sp. 173–74.

Sildeflas er den populære betegnelse for Frederik VI.s norske enskilling fra 1812 af kobber (se afbildn.). Se også Degnelus.

Skandinaviske møntunion blev oprettet 1873–75 mellem Danmark, Sverige og Norge. Landene gik over til guldmøntfod, og deres respektive mønter (fra 1 øre til 20 kr.) kunne indbyrdes frit anvendes. Det samme gjaldt en overgang for pengesedlerne. På

grund af den forskellige udvikling i de tre lande under og efter 1. verdenskrig opstod der kursforskelle, og unionen blev 1924 i praksis ophævet, idet særskillemønten indførtes (se denne).

Skattefund, se Møntfund.

Skefpenningr er en norsk betegnelse fra midten af 1300-tallet på skærv (se denne). – Se *KL,* bd. 15, sp. 458–59.

Skillemønt er betegnelsen for den eller de møntsorter, hvori hovedmønten deles. Skillemønten er ofte af ringere metalværdi end hovedmønten, idet der her er større prægeomkostninger, regnet i forhold til hovedmøntenheden. I hvert fald i nyere tid er der fastsat begrænsninger for, hvor store beløb man er pligtig til at modtage i skillemønt. Ofte blev skillemønten i ældre tid gjort ringere for ad den vej at få en fortjeneste til møntherren. Således var tilfældet f.eks. i Danmark-Norge i 16- og 1700-tallet. Det er et spørgsmål om den hyppigt givne forklaring på ordet skillemønts oprindelse – at køber og sælger gennem skillemønten kan skilles fra hinanden uden at være hinanden noget skyldig – er en korrekt forklaring og ikke blot en såkaldt folkeetymologi. –Se *Wörterbuch,* s. 591–94.

Skilling var lig 12 penninge og det var oprindelig en regnemønt (latin: solidus). Den blev i 2. halvdel af 1300-tallet præget i Livland, Lübeck og Prøjsen, men i Lübeck blev den først præget i større omfang fra 1432–33 (finvægt ca. 1.6 gram). I Danmark blev den præget fra Kristoffer af Bajern, 1440-erne (se afbildn.), og i Norge fra Christiern II.s tid. Skillingen fik i mere end 400 år stor betydning i Danmark, men siden Christian III kun som småmønt. Der gik 16 skilling på en mark, og fra 1624 96 skilling på en daler. Da krone- og øre-mønten indførtes 1873, omregnedes skilling til 2 øre. I Sverige blev skilling først en møntenhed 1777, og den prægedes fra 1802 til 1855. Af de mange forskellige tyske skillinge var det den lybske og den hamborgske, der i nyere tid spillede størst rolle i Danmark. I 1500-tallet var der mange

skillinge fra Rostock og Stralsund i omløb. Deres værdi var kun det halve af den lybske, og de gjaldt derfor i praksis for en søsling. I 15-1700-tallet blev der i Polen slået en skilling, szelag (se også Boratinki). Endelig kan det nævnes, at den nuværende østrigske møntenhed, schilling, blev indført 1924 (kursværdi ca. 35 øre). Se også Shilling. – Se *Wörterbuch*, s. 597–602 og *KL*, bd. 15, sp. 503–05.

Skilling grot er en betegnelse for tolv grot (regnemønt).

Skotland. Der har været præget mønter i Skotland fra begyndelsen af 1100-tallet. I type lagde de skotske mønter sig ofte tæt opad de engelske, men deres kurs var betydelig lavere, i begyndelsen af 1600-tallet svarede en skotsk shilling således kun til $^{1}/_{12}$ af tilsvarende engelsk mønt, d.v.s. en penny. Særlig smukke er en række fransk inspirerede guldmønter fra sidst i 1400- og begyndelsen af 1500-tallet. Skotske mønter fra sidst i 12- og begyndelsen af 1300-tallet træffes ikke sjældent i danske fund. – Se I. H. Stewart: *The Scottish Coinage*, 2. udg., 1967.

Skrot er betegnelsen for mønters rå- eller grovvægt; det tilsvarende verbum hedder at skrode. Det kan også bruges i betydningen at udhugge møntblanketter fra tenen, den lille metalbarre, der er tildannet med en diameter der svarer nogenlunde til møntens.

Skrot og korn er et udtryk for møntens grovvægt (skrot) og finvægt (korn).

Skruedalere var især moderne i 16- og 1700-tallet. Man udsavede en daler, så der fremkom et hulrum, hvorom dalerens over- og underside kunne skrues. I hulrummet kunne der så lægges miniaturemalerier eller tegninger, undertiden i hele serier. De blev særlig fremstillet i Augsburg i Sydtyskland. – Se *Wörterbuch*, s. 607, *NNUM* 1969, s. 148–52 og *NNÅ* 1971, s. 94–105.

Skuemønter er et ældre udtryk for særlig smukt prægede erindringsmønter.

Skyttedalere er erindringsmønter, der præges i anledning af skyttestævner. I ældre tid var det særlig i Tyskland, men i 18- og 1900-tallet er traditionen holdt ved lige i Schweiz, hvor de udmøntes som femfranc-stykker.

Skærv. Gammelt navn for halvpenning eller obol. Skærve udmøntedes temmelig sjældent, i Danmark vistnok kun én gang, nemlig under Erik af Pommern, og denne mønt blev først opdaget 1955! Man klarede sig både i Vikingetiden og senere ved simpelthen at halvere mønterne. Således er der i Kirialfundet (nedlagt o. 1365)

4840 halverede hulpenninge, hvilket er 6½ % af antallet af hele hulpenninge. – Se *NNUM* 1971, s. 222–25 og *KL*, bd. 12, sp. 488–89.

Skånes Numismatiska Förening er grundlagt 1931 og har sæde i Malmø. Foreningsadresser, se *NNUM* 1973, s. 158.

Slagskat eller seigneuriage er forskellen mellem en mønts pålydende og dens metalværdi med fradrag af udmøntningsomkostningerne. I England, Frankrig og Lübeck var slagskatten i 12- til 1400-tallet mellem ca. 3½ og 10 %, men mange andre steder kan slagskatten have været højere, om ikke andet så gennem møntinddragning (se denne). Slagskatten er møntherrens indtægt ved udøvelsen af sin møntret. – Se *KL*, bd. 16, sp. 167–69.

Slangbetegnelser for mønter. Der findes et kortfattet sammendrag om danske møntnavne hos K. Bom: *Slangordbogen*, 1957, s. 108–11. En ret udførlig svensk undersøgelse findes i *NNÅ* 1946, s. 116–135.

Slant, svensk betegnelse for 1 øre sølvmønt, udmøntet i kobber fra slutningen af 1600- til slutningen af 1700-tallet. Udtrykket bruges også på dansk om småmønt, f.eks. kobberslanter.

Sletdaler. Ordet bruges som betegnelse for den danske sølvkrone eller firemark i anden halvdel af 1600-tallet (se Kronemønt), værdi $^2/_3$ speciedaler, men vistnok især for fire mark i småmønt. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter*, 1971, s. 166–67.

Soldo, se Sou.

Solidus er det latinske ord for skilling. Det er oprindelig en senromersk og byzantinsk guldmønt. Lejlighedsvis optræder ordet solidus i møntindskrifter for senere tiders skilling, således Christian IV.s 8 og 4 solidi præget i anledningen af hyldningen i Hamburg 1603 og Rigas småmønter i 15- og 1600-tallet, se også Suceava-forfalskningerne.

Sophie. Dronning Sophies gavesæt, se Gavesæt

Sou (oprindelig sol, af solidus, se dette ord) betød oprindelig $^1/_{20}$ pund eller 12 penning. Første gang præget som mønt i form af gros tournois 1266 (se Gros). Den blev efterhånden kraftig reduceret og endte under den store franske revolution som en mønt af klokkemetal. Udtrykket er siden brugt om 5 centimes, forment-

lig fordi det er $^1/_{20}$ franc. Tilsvarende udviklede den italienske soldo sig. – Se *Wörterbuch*, s. 641.

Sovereign. Engelsk guldmønt indført 1489, finvægt ca. 15½ gram (det dobbelte af rosenobel). Forsiden havde en fremstilling af den tronende konge (heraf formentlig navnet). Det afbildede stykke er fra Henrik VII, præget 1504–1507. Mønten blev gradvis reduceret, 1601 havde den en finvægt på lidt over 10 gram. 1816 blev mønten Englands hovedguldmønt med finvægt $7^1/_3$ gram. På bagsiden fik den motivet Skt. Jørgen og dragen. Mønten præges stadig (sidste årstal 1968), især af hensyn til folk, der vil anlægge deres kapital i guldmønt. Der foreligger en del efterligninger af moderne sovereigns, vistnok fra værksteder i Mellemøsten.

Sparebøsser er en af de kulturhistorisk interessante ting, hvis funktion hører sammen med eksistensen af mønter. Der findes et par danske bøger om emnet, V. Hermansen: *Sparebøssen*, 1943 samt P. Friis & Sv. Thomsen: *Sparebøsser*, 1969 og en svensk af E. Nathorst-Böös: *Börs och bössa*, 1970.

Specie bruges om en daler eller rigsdaler i form af et præget fuldgyldigt pengestykke, en speciedaler. Den indeholdt normalt mellem 25 og 26 gram sølv. En gennemgang af variationerne i udmøntningsformlerne til den dansk-norske (og slesvig-holstenske) speciedaler i perioden 1541–1872 er foretaget i *NNÅ* 1962, s. 98–107.

Spillemønter er en fortsættelse af regnepenningene. Man ved, at regnepenninge fra 1480 brugtes som spillemønter, og efterhånden som brugen af regnepenninge ophørte, blev tilsvarende ty-

per fortsat fremstillet som spillemønter. – Se G. Holst: *Räknepenninger och spelpenninger*, 1971.

Stempel, se Møntstempler.

Stempelglans er et udtryk, der undertiden af samlere bruges om mønter, der aldrig har cirkuleret, og som derfor stråler med en særlig glans.

Stempelkobling, se Mule.

Stempelridser, også kaldet stempelspring, gør det ofte forholdsvis nemt at foretage stempelsammenligninger, idet en ridse, der går igen i flere mønter, kan være den afgørende faktor ved bestemmelsen af, hvorvidt to mønter er slået med samme stempel.

Stempelskæreren er den håndværker, der graverer de møntstempler, som efter hærdning benyttes til møntprægning. Man har i Middelalderen eksempler på, at der er benyttet punse, d.v.s. stempler i form af bogstaver, dele af bogstaver eller billeder. Disse punse indslås i stemplet, hvis man vil have en ensartet serie af stempler, således i England. – Om Sverige i 1500-tallet se *KL*, bd. 7, sp. 471–72. Se også Isersnider.

Stempelspring er småfejl, revner etc., opstået i møntstemplerne under prægningen. Se Stempelridser.

Sterling er navnet på den engelske penny. Ordet kendes siden slutningen af 1000-tallet og betyder muligvis stærk. Sterlingen blev i Middelalderen udmøntet som en sølvmønt af 925 ‰ finhed (heraf navnet sterlingsølv), og den vejede fra sidst i 1100-tallet til midt i 1300-tallet ca. 1.40 gram. Mønten blev meget anvendt også udenfor England, i Danmark således fra o. 1250 til sidst i 1300-tallet. Den afbildede sterling fra Edward I, 1280'erne er fra Kirial-fundet (se dette). Den blev efterlignet mange steder både i Vesttyskland, Nederlandene og Nordfrankrig, og disse sterlingefterligninger kurserede også i Skandinavien (se ill. under Møntefterligninger). Som eksempel kan nævnes Kirial-fundet (nedlagt ca. 1365), hvor der var 2.190 engelske sterlinge, 42 skotske, 21 irske, 101 fra Luxembourg, 33 fra Toul i Lorraine samt

diverse andre, i alt 2674 sterlinge. Erik af Pommern lod i begyndelsen af 1400-tallet præge en sterling-mønt, først i sølv (til en værdi af tre penninge) og omkring 1422 også i kobber. Den sidste mønt blev præget i et meget stort antal. Disse mønter har dog egentlig intet at gøre med de engelske sterlinge. – Se *KL*, bd, 17, sp. 167–72.

Stockholm har været et møntsted siden Senmiddelalderen, muligvis fra Albreckt af Mecklenburg og i hvert fald siden Erik af Pommern, ca. 1400. Siden 1873 har møntmærket været et lille Skt. Erikshoved. Den svenske mønt er 1974 udflyttet til Eskilstuna, men møntmærket bevares foreløbig.

Stotinki, se Lev.

Stregprøve er en ældre metode til at prøve mønternes finhed. Man tegner en fin streg med møntens kant på en speciel sten (Lapis Lydius) og sammenligner dernæst med stregen fra nåle, hvis finhed kendes. Ved guldmønter indgår også benyttelse af fortyndet salpetersyre, så man kan se i hvor stor eller lille grad guldlegeringen bliver angrebet. – Se *Wörterbuch*, s. 667.

Stræbekat var sidst i 1600-tallet en dansk folkelig betegnelse for en svensk toskilling (iflg. Moths ordbog, Kgl. bibliotek). Formentlig tænktes der på $^1/_6$ öre, en kobbermønt på hvis bagside der var en opretstående løve (se afbildning fra 1677). Det var den pfalziske løve, som kom ind i billedet med Karl X Gustav, der var greve af Pfalz-Zweibrücken.

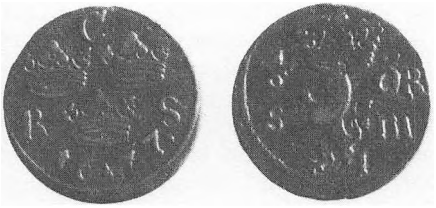

Stuck van achten, se Peso.

Stumme mønter er mønter uden indskrift. Mange danske mønter er således uden indskrifter, det gælder både Hedeby-mønterne og en mængde af Valdemarstidens mønter. Ligeledes de såkaldte Borgerkrigsmønter, især de senere, der henføres til Erik Menved og Christopher II. Det samme gælder Vikingetidens Sachsenpfennige (se disse) og de nordtyske hulpenninge fra Middel-

alderen. Det er indlysende, at fravær af indskrift på mønter forøger vanskelighederne ved at bestemme deres oprindelse og datere deres prægetid. – Se *KL*, bd. 17, sp. 349–50.

Styver (stuiver, stüber) er en nederlandsk småmønt, præget fra sidst i 1400-tallet efter flandersk forbillede. I de nordlige Nederlande blev styveren især slået fra sidst i 1500-tallet (finvægt $^2/_3$ gram sølv). Den afbildede styver er fra 1736. Fra 1682 gik der 20 styver på en gylden; fra 1816 svarede hver styver til 5 cents. Styvere blev også fra anden halvdel af 1500-tallet møntet i Ostfriesland og i store mængder i hertugdømmet Jülich-Cleve ved Rhinen. – Se *Wörterbuch*, s. 667–68.

Stædermark er navnet på mønt udmøntet i de nordtyske hansestæder efter lybsk møntregning.

Stål er i nyere tid lejlighedsvis anvendt som møntmateriale i skillemønt, særlig i krigs- og efterkrigstider. For at hindre sådanne mønter i at ruste undergår de en proces med tørforzinkning. Stål bliver nu anvendt til kernen i de nye danske kobberplatterede femører (udmøntningsårstal fra 1973). – Se *NNUM* 1969, s. 240.

Suceava-forfalskningerne er navnet på en stor serie forfalskninger fra 1660'erne af schillinge (solidi) fra Riga, hvor byens mønter fra 1630'erne og fremover blev efterlignet. Produktionen var så omfattende, at den faktisk underminerede Rigas møntvæsen. Den ansvarlige var formentlig Boratini (se denne). I 1895 fandt man rester af et møntværksted i kældrene under slottet i Suceava (Suczawa) i Bukovina (i det nuværende Rumænien), men der har sikkert været andre værksteder. – Se *NM*, bd. 23, s. 95–117 og A. Platbarzdis: *Die königlich schwedische Münze in Livland*, Stockholm 1968, s. 273–313. Den afbildede solidus giver sig ud for at være slået af dronning Christina 1660 – seks år efter dronningens abdikation!

Svend Tveskæg (død 1014) er den første danske konge, der har udstedet en mønt med indskrift. Han kalder sig Svend, Danmarks konge (Zven Rex ad Dener, se afbildn). Møntmesteren var angelsachser og hed Godwine. Man har nylig foreslået, at han har slået sin mønt under besøg i Sverige – Se *NNUM* 1973, s. 250–254.

Svenska Numismatiska Föreningen er Nordens ældste numismatiske forening, grundlagt 1873, og den udgiver det ligeledes ældste numismatiske tidsskrift i Norden, *Numismatiska Meddelanden (NM)*, der dog nu kun udkommer lejlighedsvis (bd. 29, 1937, bd. 30, 1965, bd. 31, 1973). Foreningen har sæde i Stockholm (adresser se *NNUM* 1973, s. 158). Om foreningens historie, se *NM* bd. 20, s. 1–63, bd. 23, s. 1–43 og bd. 27, s. 1–34).

Svensson, Carl Napoleon, svensk falskmøntner (født 1850, dødsår ubekendt). Svensson, der boede i Trollhättan og var urmager, var en stor begavelse, der lavede teknisk set fremragende forfalskninger af 1 kroner, 50- og 25-ører fra årene 1875–1881. Han idømtes fem års strafarbejde og emigrerede derefter til USA. – Se *NNUM* 1956, s. 120–21 og 1959, s. 3–6.

Svensson, Sven (1855–1928), svensk møntsamler og tobakshandler. Hans samling skal have været den største og kostbareste svenske private samling. Den blev testamenteret til Svenska Numismatiska Föreningen, og en del er nu indgået i Kungl. Myntkabinettet, mens andet er solgt, og denne kapital er grundlaget for Svenssons stiftelse (se denne). – Se *NNUM* 1964, s. 3–4.

Svenssons stiftelse för numismatik. Stiftelsen, hvis pengemidler ultimo 1971 opgjordes til 3¼ million sv. kr., er Skandinaviens største numismatiske legat. Kapitalen stammer fra Sven Svenssons testamentariske gaver (se denne) og stiftelsen støtter indkøb af genstande til Kungl. Myntkabinettet, andre institutioner samt privat numismatisk forskning. Årsberetninger trykkes i *NNUM*. – Se *NM* XXV, s. 77–80 og *NNUM* 1965, s. 97–98.

Sverige. Hvis man vil orientere sig i Sveriges mønthistorie, er man velhjulpen med nogle moderne oversigtsværker. De middelalderlige mønter er behandlet i katalogform af L. O. Lagerqvist: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid,* 1970, mens perioden fra Gustav Vasa og fremefter er dækket af B. Tingström: *Svensk Numismatisk Uppslagsbok 1521–1972,* 1972. De såkaldte besiddelsesmønter er behandlet af B. Ahlström: *Sveriges besittningsmynt,* 1967 og af N. L. Rasmusson: *Svenska besittningsmynt, Statens Historiska Museums Vägledningar,* 1959. Besiddelsesmønterne stammer fra de steder i Østersølandene og Tyskland, som Sverige (især i Stormagtstiden i 1600-tallet) havde herredømmet over, og hvor det lod slå mønt.

Særskillemønt er navnet på den skillemønt, der i Danmark blev udmøntet efter den skandinaviske møntkonventions ophør 1924. På grund af kursforskelle måtte den ikke kunne forveksles med den tilsvarende norske og svenske skillemønt, og man indførte derfor brug af en ny legering, aluminiumsbronze, til større mønter, mens de mindre værdier forsynedes med hul. I Norge ændredes præget tilsvarende på skillemønt til en værdi af 10 øre og derover, mens Sverige beholdt de hidtidige mønttyper.

Søjlepiaster er navnet på en spansk pesotype fra 1700-tallet, se Peso.

Sølv er nok det metal, der gennem tiden har været mest anvendt til møntfremstilling. Vægtfylde 10.5, forkortelse Ar (af latin: argentum). I Vikingetiden kom en del sølv til Norden i form af arabiske mønter, der stammede fra gruber i Afghanistan og Uzbekistan, men de vigtigste sølvminer i Europa lå i Harzen (Rammelsberg, fra 980-erne). Desuden var der sølv i Erzgebirge. I løbet af Middelalderen fandt man andre sølvminer i Europa, således i Böhmen i 1290-erne (Kutna Hora), Freiberg i Sachsen, ca. 1470, og Jáchymov (Joachimsthal) i Böhmen, ca. 1510. I Sverige fandt man i 1300-tallets første halvdel sølv i Silverberget i Dalarne, hvortil omkring 1505 kom Sala. Man har beregnet den europæiske årlige totale sølvproduktion omkr. 1500 til et halvt hundrede tons. Med opdagelsen af de amerikanske sølvminer steg den for Europa disponible sølvmængde voldsomt, og de europæiske miners betydning aftog efterhånden. I midten af 1500-tallet var verdensproduktionen over 300 tons, og $^5/_6$ kom fra Amerika. I begyndelsen af 1600-tallet var sølvproduktionen ca. 425 tons, heraf 390 tons fra Amerika, mens den centraleuropæiske pro-

duktion kun var godt 20 tons. Af stor betydning for Danmark-Norge blev på dette tidspunkt opdagelsen af sølvet ved Kongsberg 1623. I perioden 1624–1805 blev der her i alt produceret godt 550 tons. I anden halvdel af 1800-tallet steg verdensproduktionen af sølv voldsomt, ikke mindst fordi man fandt nye sølvminer i USA. Den årlige produktion var i 1840'erne 780 tons, i 1860'erne 1000 tons, 1875 var den 2000 tons, 1893 5000 tons og 1912 næsten 7000 tons. I 1971 var verdensproduktionen godt 9000 tons, heraf ca. 1400 fra Canada, ca. 1300 fra USA, ca. 1200 fra Sovjetunionen, ca. 1200 fra Peru, ca. 1150 fra Mexico og ca. 700 fra Australien. Det må dog tilføjes, at sølv på grund af de høje priser i stadig ringere grad anvendes til almindeligt kurserende mønter. Denne udvikling er især mærkbar i de senere år. – Se *Wörterbuch*, s. 635–36, *KL*, bd. 15, sp. 264–76 og E. Arup i Hages *Håndbog i Handelsvidenskab*, 4. udg., 1918, s. 402 og 419. UN *Statistical yearbook*, 1971.

Sølvbarrer, se Barrer.

Sølvets renhed angives i form af lødighed, hvor holdigheden 16 lødig er det højeste, svarende til 1000 ‰ (jfr. finhed). Sterlinge er 15 lødige (925 ‰), danske speciedalere var midt i 1500-tallet 906 ‰, men midt i 1800-tallet 875 ‰, vor tids danske jubilæumsmønter er 800 ‰. Mange ældre småmønter af sølv var kun nogle få hundrede promille, og således egentlig billonmønter (se Billon). Sølvets lødighed angives altid – så vidt det kendes – hos H. Hede: *Danmarks og Norges mønter 1541–1814–1970*. – Jfr. Leo Hansen: *Lær at samle på mønter*, 1971, s. 108.

Sølvgylden. Udnyttelsen af ret betydelige nyfundne sølvforekomster i Mellemeuropa sidst i 14- og begyndelsen af 1500-tallet førte til udmøntning af en stor sølvmønt, sølvgylden eller gylden-

groschen. Den udmøntedes første gang i Tyrol af ærkehertug Sigismund 1484–86 (finvægt ca. 30 gram). Brugen af denne sølvmønt spredtes ret hurtigt, og blandt de vigtigste efterligninger var joachimsdaleren i Böhmen (se denne). De ældste danske sølvgylden er fra Christiern II, 1516–23, idet de såkaldte kong Hans' sølvgylden er forfalskninger af langt senere oprindelse. Den afbildede sølvgylden er præget af Christian III i Flensborg, 1545. Ordet sølvgylden erstattedes i løbet af 1500-tallet af ordet daler. – Se *KL*, bd. 5, sp. 612–14 og *NNUM* 1947, s. 49–56.

Sølvkrone, se Kronemønt.

Sønderborg. Der blev præget mønt i Sønderborg under hertug Hans den Yngre og hans søn Alexander 1604 og 1622–27. – Se J. Steen Jensen: *Hertug Hans den Yngre*, 1971, s. 94 og 105–13.

Søsling eller sechsling var en sekspenning eller halvskilling, præget som sølvmønt i Lübeck og andre nordtyske byer fra 1388/92 med en finvægt på godt 1½ gram. I Danmark blev den første gang præget 1424. Denne søsling var af finhed som den hanseatiske, der da var ca. 1 gram, og den kaldes dronning Filippas søsling, efter Erik af Pommerns dronning (se afbildn). Søslingen spillede især under Frederik I en betydelig rolle i Danmark. Den blev sidste gang slået som en kobbermønt under Frederik III 1651 men fortsatte for så vidt som halvskilling (se denne). – Se *KL*, bd. 15, sp. 64–65.

T

Testone, italiensk sølvmønt med fyrsteportræt (navnet kommer af testa: hoved). Den første teston blev præget i Venezia 1472, finvægt godt 6 gram. Snart blev den præget andre steder i Norditalien, ofte i kunstnerisk smuk udførelse, (den afbildede testone

er fra Milano, Galeazzo Maria Sforza, 1468–76), og desuden blev den efterlignet i Portugal (tostao), Frankrig (teston), England (testoon) og Skotland. Den franske teston havde oprindelig en finvægt på 9 gram, fra 1541 nedsat til godt 8½ gram sølv. Den gjaldt mellem 10 og 11 sous. Under Frans I blev der slået tre- og firdobbelte testons som de første franske dalermønter. Den engelske testoon fra Henrik VII (beg. af 1500-tallet) svarer til den senere mønt en shilling. Den afbildede testoon er fra Henrik

VIII, 1544–1547. De schweiziske og sydtyske testoner kaldes »Dicken« (se disse). – Se *Wörterbuch,* s. 687–88.

Thomsen, Christian Jürgensen (1788–1865), dansk numismatiker og museumsmand. Oprindelig købmand og fra 1816 sekretær i

Oldsagskommissionen. Gjorde en epokegørende indsats i dansk museumsverden og forenede talrige embeder, således fra 1832 inspektør og fra 1842 direktør for Kgl. Mønt- og Medaillesamling. Havde gode internationale kontakter og var en højt anset numismatiker, men hyldede princippet »Først sagerne, så skrifterne«, hans numismatiske produktion er følgelig ikke så omfattende (bibliografi i *NNUM* 1938, s. 243–244). Efter hans død katalogiseredes hans store private møntsamling, der var samlet gennem et langt liv; vigtigst er Kr. Erslevs udgave af 12.683 middelaldermønter, *Déscription des monnaies du moyen-âge de C.J.Thomsen*, bd. I-III, Kbhvn. 1873–76. En del af disse mønter blev købt af en gruppe godsejere og skænket til Møntsamlingen, hvor de udgør en væsentlig del af den ikke-skandinaviske middelaldersamling. – Se *Dansk biografisk Leksikon*, bd. XXIII.

Token. I 16- og 1700-tallet var der stor mangel på engelske småmønter (fra penny og nedefter), som kun i begrænset omfang blev slået af staten. I stedet blev der af private slået store mængder, såkaldte tokens. De er normalt af kobber og messing. Der findes flere kataloger samt et lille oversigtskatalog af P. Seaby & M. Bussel: *British Tokens and Their Values*, 1966. Det afbildede stykke er udstedt af væve- og blegefirmaet Jackson & Lister i Barnsley, Yorkshire, 1811–1819.

Tornez, se Real.

Trankebar. Der har været præget mønt i den danske koloni Trankebar i Indien siden den under Christian IV kom i dansk besiddelse, og indtil den blev solgt i 1845. De ældste mønter var blykas (se Kas), senere også fano, royalin og pagode (se disse). Det vigtigste katalog fra nyere tid er foreløbig C. Funck-Rasmussen:

Beskrivelse af danske mønter fra Trankebar 1620–1845, 1948. Bogen kan suppleres med *NFM* bd. 11, passim, *NNUM* 1949, s. 233–240, 1950, s. 11, 1966, s. 1–3, 1971, s. 145–152 og 1973, s. 185–187, jfr. V. Nielsen: *Lidt om Trankebar og Trankebarmønter*, 1929, genoptr. 1974.

Transporttegn, se Poletter.

Triens eller tremissis (af latin: en tredjedel) var 1/3 af en romersk guldsolidus og prægedes fra omkr. 300 e.Chr. og fremefter. I Folkevandringstiden bliver den efterlignet af talrige germanske folkeslag, og den spiller ikke mindst som merovingisk hovedmønt en vigtig rolle. Den afbildede triens er fra Paris, møntmester Vitalis. Der er fundet et par triens i Danmark. – Se *Wörterbuch*, s. 702–04, *NNÅ* 1951, s. 28–29 og *NNUM* 1974, s. 133–37.

Trojak, se Dreigröscher.

Trolddom. Man har lige fra Senmiddelalderen til nutiden undertiden troet, at skatte kunne fremmanes fra jorden ved hjælp af besværgelser, amuletter o. lign., i vor tid har man forsøgt med pilekviste. Der er givet en oversigt over fænomenet i *NNUM* 1943, s. 116–18.

Trollhättan-forfalskeren, se Svensson, Carl Napoleon.

Tronskiftemønter. Det er en speciel dansk tradition ved et tronskifte at præge erindringsmønter med den nye regents billede på forsiden, mens den afdøde monarks portræt er på bagsiden. Det er sket ved de fleste tronskifter siden 1670. Den afbildede tre-

krone fra tronskiftet 1699 har Frederik IV på forsiden og Christian V på bagsiden. Skikken har været brugt i Sverige ved Erik XIV.s kroning 1561 og kendes også i romersk møntvæsen. – Se *NNUM* 1972, s. 229–237.

Turnos er en hyppigt anvendt betegnelse for gros tournois (se Gros).

Tysklands numismatik er svær at overskue på grund af landets historiske opdeling i større og mindre stater. Der findes nogle oversigtsværker, hvoraf der for Middelalderen kan nævnes A. Suhle: *Deutsche Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis zum 15. Jahrhundert*, jævnlig genudgivet, sidst Berlin 1969. Et oversigtsværk over hele det tyske møntvæsen er udgivet af W. D. Craig: *Germanic Coinages (Charlemagne through Wilhelm II)*, 1954 og der findes også et par kataloger af J. S. Davenport: *German Church and City Talers 1600-1700*, Galesburg, Ill., 1967 samt *German Talers 1700-1800*, 1958. Fra nyere tid må nævnes K. Jaegers tolvbindsværk om *Die Münzprägungen der deutschen Staaten vor Einführung der Reichswährung*, udg. i Basel samt P. Arnold m.fl.: *Grosser Deutscher Münzkatalog von 1800 bis heute*, 3. udg., 1973. – Der findes flere vigtige centrer for studiet af tysk numismatik, f.eks. Museum für Hamburgische Geschichte, Hamburg, Museet i Münster, Staatliche Münzsammlung i München og Münzkabinett der Staatlichen Museen i Berlin (DDR). Om de talrige numismatiske foreninger kan man læse i *Numismatisches Nachrichtenblatt* (månedsblad, der udgives i Emden).

Tønde guld, se Guld, en tønde.

Tønning hørte til den gottorpske del af Slesvig, og byen var et møntsted fra 1689. Efter byens erobring under Den store nordiske Krig 1713 blev møntens tekniske udstyr 1716 flyttet til Rendsborg. – Se *NNUM* 1953, s. 57–62.

Tårnknapfund. Skikken at gemme mønter og medailler i tårnknappen ved fuldendelsen af en bygning er ikke så gammel som nedlæggelserne i grundsten. Det ældste eksempel er vistnok fra kirken S. Paolo fuori le mura i Rom, hvor der i klokketårnet er fundet tyske mønter fra 1000-tallet. Fra Danmark kendes fund fra herregården Løgismose på Fyn (formentlig fra 1640) og Vor Frelsers kirke i København (fra 1750), men skikken har sikkert været ret udbredt, og den eksisterer muligvis stadig – Se *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1956, s. 98 og *NNUM* 1962, s. 8–9.

U

Uhlhornske presse. Mekanikeren Dietrich Uhlhorn i Grevenbroich i Tyskland opfandt 1817 en sindrig møntprægningsmaskine, der ved udnyttelse af vægtstangsprincippet tillod en hurtig og præcis møntprægning. Et antal af hans maskiner blev anskaffet til Den kgl. Mønt i 1840'erne og blev længe anvendt. En af maskinerne findes nu på Nationalmuseet (ikke udstillet). – Se *Wörterbuch*, s. 311.

Universitetets Myntkabinett i Oslo blev grundlagt 1817 og er den vigtigste norske samling af mønter samt centrum for numismatisk virksomhed. Samlingen omfatter ca. 175.000 numre. Udstillingen har været i de nuværende lokaler siden 1903. – Se *NNUM* 1967, s. 249–60. Adresse: Frederiksgaten 2, Oslo 1.

V

Valseprægning var det første led i en mere mekaniseret møntfremstilling. Princippet var, at man indslog de »negative« møntbilleder et antal gange i en over- og undervalse. Ved anvendelse

af stor præcision kunne man føre metallet, der i forvejen var udvalset i jævn tykkelse, gennem prægeværket, hvorefter mønterne udstansedes.Det første møntvalseværk blev vistnok konstrueret i Augsburg 1551, og opfindelsen spredte sig ud over hele Europa i løbet af 1500-tallet, men den stødte på modstand fra de gamle møntmestre, og den kom derfor ikke straks til at slå igennem. Der kom et møntvalseværk til Danmark 1578. – Se *NNUM* 1969, s. 141–47 og *NM* bd. 28, s. 57–60. Det afbildede fragment fra en valseprægning er svensk og viser 1/6 öre, 1686.

Valvation er et siden Senmiddelalderen brugt udtryk for møntttariffer, hvor en stat eller by fastsætter kursværdien af egne og fremmede mønter. De ældste valvationer er fra Nederlandene, slutningen af 1400-tallet, og der findes talrige valvationer fra de følgende århundreder. Ofte bygger kursfastsættelserne på de resultater møntmestre eller guardeiner nåede frem til på de såkaldte probationsdage, der holdtes i Tyskland fra midt i 1500-tallet til midt i 1600-tallet. Valvationerne kan ofte give værdifulde oplysninger om mønters cirkulation og udbredelse. Ordet devalvation eller, som man nu siger, devaluering er afledt heraf. Numismatisk bruges ordet, når visse mønter er præget med en så lav finvægt i forhold til pålydende, at det kniber med at få dem til at passere for dette pålydende. Man kan så udstede en forordning med møntens nye gældende værdi. I Danmark skete det jævnlig lige til Frederik IV.s tid. – Om valvationer, se f.eks. *NM* bd. 31, s. 75–90.

Vejning af mønter er et vigtigt hjælpemiddel, hvis man skal afgøre om en mønt er ægte, idet det for møntforfalskere – særlig i tidligere tid – ofte har været svært at ramme den nøjagtige vægt. Ved vejning af mønter bør der anvendes en præcisionsvægt med to decimalers nøjagtighed. – Se *NNUM* 1972, s. 207–12.

Venderpenninge, se Sachsenpfennige.

Vendiske møntforening er navnet på en række møntaftaler mellem de nordtyske hansestæder. Den første, der var fra 1379, var mellem Lübeck, Hamburg og Wismar, fastlagde hvorledes witten skulle udmøntes, og hvilket præg den skulle have. Møntforeningen omfattede til forskellig tid forskellige byer, og den havde som helhed stor betydning for Nordeuropas møntvæsen i et par hundrede år. Det sidste vendiske møntmøde var 1569. – Se W. Jesse: *Der wendische Münzverein,* 2. udg. 1967.

Verdens mønter. Dette begreb er søgt dækket ved en række kata-

loger fra de senere år. Kendtest er W. D. Craig: *Coins of the World 1750–1850,* 2. udg., Racine, Wisconsin, USA, 1971, og R. S. Yeoman: *A Catalogue of Modern World Coins,* 10. udg., 1972 og samme forfatters *Current Coins of the World,* 5. udg., 1972. Desuden foreligger G. Schöns *Weltmünzkatalog 20. Jahrhundert,* sidste udg. 1974 og sammes (med J. F. Cartier) *Weltmünzkatalog 19. Jahrhundert,* 1973. Nyest tilkomne værk i denne række er C. L. Krause & C.Mishler: *Standard Catalogue of World Coins,* Iola 1972 og senere.

Viborg har været et møntsted siden Knud den Stores tid. I hele 1000-tallet har der været møntprægning i byen, og vi ved også med sikkerhed, at der er blevet slået mønt her ca. 1160, idet der kendes en lille brakteat med indskriften Wibergis. Der er grund til at tro, at en række mønter fra 11- til 1300-tallet, som normalt kaldes nørrejydske, for en dels vedkommende kan være slået i Viborg, men det beror dog normalt mere på slutninger end på sikker viden. Man har tidligere ment, at Viborg-bispen ingen andel havde i mønten, men det er vistnok ikke helt rigtigt. – Jfr. *Møntsamlernyt,* 4. årg., 1973, s. 184–86.

Vikingetidsnumismatik. Et af de største numismatiske forskningsprojekter i Skandinavien er udgivelsen af de svenske vikingetidsfund, især fra Gotland. Arbejdet har stået på siden midten af 1950'erne og har givet mange vigtige resultater, bl.a. vedrørende tysk numismatik. En del afhandlinger er samlet i *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis,* I-II, 1961–68 (kun titlen er på latin, teksten er på tysk og engelsk).

Vildmandsdaler er navnet på en dalertype fra Braunschweig-Lü-

neburg og Hannover, hvor man på den ene side ser en vildmand med en oprykket gran i hånden. Han blev betragtet som en slags symbol på Harzen (hvorfra sølvet til disse mønter stammede), og han optræder på en række mønter (også skillemønter) fra 1500-tallet til sidst i 1700-tallet. Den afbildede daler er fra hertug Ernst August, 1681.

Vingården, se København.

Vægterspecie er et populært navn på en speciedaler fra Christian V, slået i Glückstadt ca. 1682, med randindskrift på latin, der i oversættelse betyder: Når andre våger, bør også jeg våge. Da kongen, der fremstilles fra siden i hel figur, bærer sit lange scepter over skulderen, var ligheden med en vægter nærliggende (se illustrationen), og således opstod navnet. En dukat fra 1682 kaldes med samme begrundelse vægterdukat. – Se H. Hede: *Danmarks og Norges Mønter,* 1971, s. 177 f.

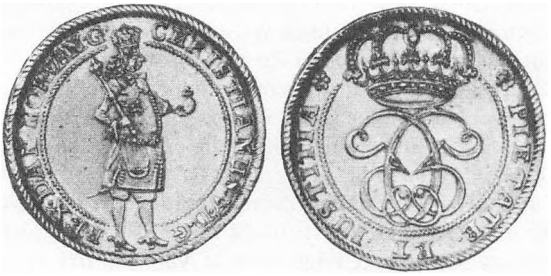

Værdibetegnelser på mønter. Det er først forholdsvis sent i Middelalderen, at man ved indskrift angiver mønternes værdi. Blandt de ældste eksempler er Pragergroschen fra 1300, indskrift GROSSI PRAGENSES, og det synes i øvrigt især at være almindeligt i Frankrig. Antallet af eksempler fra 1300-tallet overstiger dog ikke det halve hundrede. – Se *Schweizerische Numismatische Rundschau,* bd. 51, s. 136–44.

Växjö. I Smålands museum i Växjö er der et møntkabinet, hvis samling er grundlagt 1792. Det har ca. 30.000 numre og er følgelig en af de største svenske samlinger udenfor Stockholm. Der er en ret stor udstilling, åbnet 1971. – Se *NNUM* 1971, s. 120–22 og 1972, s. 63.

Våben. Har man en ubestemmelig mønt, hvis væsentligste kende-

tegn er et våben, kan man gøre et forsøg på at identificere den efter W. Rentzmanns store *Numismatisches Wappen-Lexicon*, Berlin 1876 (ny udg. forberedes). Bogens tavler er opstillet systematisk efter våbenbilleder.

W

Wardein, se Guardein.

Welin, Ulla S. Linder (født 1909), svensk numismatiker, knyttet til Kungl. Myntkabinettet i Stockholm. Hendes hovedindsats ligger i udforskningen af arabiske mønter, specielt fra de svenske vikingetidsfund, og hun er Skandinaviens ledende sagkyndige på dette område. Bibliografi i *NNUM* 1969, s. 262–265.

Wiedewelts møntskabe på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling er en del af den indretning Johannes Wiedewelt (1731–1802) tegnede til Møntsamlingens lokaler på Rosenborg slot 1781. Skabene er blandt det ældste museumsinventar, som endnu er i brug i Danmark, men det må tilføjes, at det internationalt set vistnok ikke er så sjældent, at gamle møntskabe stadig er i funktion. – Se *Kulturminder*, I, 1939, s. 115–36.

Wilcke, Julius (1875–1951), dansk numismatiker. Wilcke, en fremstående embedsmand, var 1916–24 formand for Numismatisk Forening og påbegyndte udgivelsen af *Numismatisk Forenings Medlemsblad*, men hans optræden skabte ham også modstandere. Hans virketrang viste sig også i en række grundlæggende værker om nyere tids dansk-norske numismatik, især *Christian IV.s Møntpolitik 1588–1625* (disputats), 1919; *Møntvæsenet ... 1625–1670*, 1924; *Kurantmønten 1726–1788*, 1927; *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788–1845*, 1929; *Sølv- og Guldmøntfod 1845–1914*, 1930. – Se *Dansk biografisk Leksikon* bd. XXV og nekrolog i *NNUM* 1951, s. 91–97 (her også bibliografi).

Winterschytz. Betalingen for 1 mils befordring om vinteren (skysskørsel) i Norge var 1 mark (16 skilling), om sommeren 12 skilling. Man har derfor på nogle mønter fra 1689 angivet ved indskrift, at marken dækkede vinterskyss og 12-skillingen sommerskyss. – Se *NNUM* 1955, s. 8–9.

Witten, se Hvid.

Z

Zwittermünzen, se Mule.

Zink er et af de billigste metaller, man kan anvende til møntfremstilling, og derfor er det særlig brugt til mønter i krigssituationer, således Tyskland og de af Tyskland besatte områder under 2. verdenskrig. I Danmark benyttedes zink dog til møntfremstilling så sent som i 1972. Zink er lidet bestandigt, idet det ilter, og zinkmønter har kun en begrænset holdbarhed. – Se *NNUM* 1969, s. 241.

Zloty er den polske møntenhed. Ordet betyder gylden, og det var oprindelig en regnemønt. Fra 1526 svarede en zloty til 30 groszy (groschen), mens en rød zloty (czerwony zloty) var en dukat. I 1663–66 blev der præget en zloty, hvis officielle kursværdi ganske vist var 30 groszy, men den reelle kurs var kun 12–18 groszy, da finvægten var 3.36 gram. Denne zloty kaldes tymf efter møntmestrene og møntforpagterne A. og T. Tymf, der i alt slog mere end 7 millioner zloty. Disse mønter holdt sig længe i omløb og undergravede den polske valuta. Da Polen efter 1. verdenskrig atter blev selvstændigt, indførte man på ny (1924) zloty som møntenhed. Efter flere inflationer og møntreformer er dens kursværdi nu 32 øre.

Zweidrittel eller $^2/_3$ daler er en tysk sølvmønt, der blev indført ved aftale i Zinna 1667 mellem en række tyske fyrster. Man har ment, at dens forbillede kunne være den danske krone (se Kronemønt). Mønten spillede en betydelig rolle i Nord- og Mellemtyskland i en lang årrække, og den blev præget endnu i begyndelsen af 1800-tallet. Blandt de seneste er en $^2/_3$ daler for Lauenburg 1830, præget under Frederik VI. Den afbildede zweidrittel er slået af hertug Johan Friedrich af Braunschweig-Lüneburg, 1675.

Ø

Øre er en gammelnordisk regnemønt og i ældre tid en svensk mønt. Som regnemønt svarede den til $^1/_8$ mark. Den deltes i 3 ørtuger, der (i Danmark) atter deltes i 10 penninge. Navnet kommer formentlig af aureus (latin for:gylden). Som mønt blev øren første gang præget i Sverige 1522–23 med en finvægt på ca. 2 gram, snart nedsat til ca. 1.1 gram. Den udmøntedes til 1778, men finvægten var efterhånden kommet ned på knap ¼ gram. Desuden udmøntedes multipler, i 1500-tallet op til 16 øre eller 2 mark. Derimod svarede 16 øre i 1700-tallet (på grund af møntforringelsen) kun til $^1/_6$ riksdaler. Fra 1624–1778 sloges der også øremønt i kobber. Øren kom 1855 tilbage i svensk møntvæsen som betegnelse for $^1/_{100}$ riksdaler riksmønt, og betegnelsen fulgte med som navn på skillemønten, da kronen 1873 blev indført. I forbindelse med den skandinaviske møntunion blev det også navnet på skillemønten i Danmark og Norge, senere også i Island (eyrir, flertal aurar). Den afbildede mønt er Frederik VIII.s femøre fra 1907. Se L. O. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös: *Mynt*, 1968, s. 286.

Ørtug er en gammelnordisk regnemønt, svarende til $^1/_3$ øre eller $^1/_{24}$ mark. Den blev præget i Sverige som en sølvmønt under Albrecht af Mecklenburg (1363–89) med en finvægt på godt 1 gram, og udmøntningen fortsatte under vekslende møntherrer. Den afbildede ørtug er præget af Sten Sture den Yngre, Stock-

holm 1512. Finvægten blev gradvis nedsat og var 1532 godt ½ gram. Ørtugen prægedes senest 1591. Fra sidst i 1400-tallet prægedes også halve ørtuger, kaldet fyrk (se denne) eller fire penninge. – Se *Nordisk Kultur* bd. 30, 1936, s. 210–11.

Øskenspor. Det er en sædvane, der kan spores til Oldtiden, at særlig smukke mønter forsynes med øsken for at kunne blive brugt som smykke. Senere kan andre ønske at fjerne denne øsken, men resultatet er næsten altid et såkaldt øskenspor, der nedsætter mønten i samlerværdi. Faktisk må man dog sige, at en mønt med øsken som et kulturhistorisk levn er lige så interessant som en normal mønt, da det fortæller noget om møntens brug.

Østrup, Johannes (1867–1938), dansk orientalist, professor ved Københavns universitet. Østrup interesserede sig også for orientalske mønter og havde i en årrække sin gang på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Hans numismatiske hovedværk er kataloget over samlingens arabiske mønter, *Catalogue des monnaies Arabes et Turques du Cabinet des Médailles*, 1938, men dette værk er dog ikke fuldt tilfredsstillende. – Se *Dansk biografisk Leksikon*, bd. XXVI og nekrolog i *NNUM* 1938, s. 129–131.

Å

Åbo. Der er blevet præget mønt i Åbo i Finland i 1400-tallet, begyndende med Erik af Pommern og sluttende med Sten Sture den Ældre. I skriftlige kilder omtales en møntenhed, der hed abo; det var en sekspenning, som prægedes i byen under Erik af Pommern. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger*, 1972, s. 41 og *KL*, bd. 1, sp. 8–9.

Aalborg. Der har været præget mønt i Aalborg under kong Hans og Frederik I. – Se G. Galster: *Unionstidens Udmøntninger*, 1972, s. 23 og 30.

Aalborg. Historisk Museum har en ret betydelig møntsamling. Mønterne er normalt ikke udstillet. Adresse: Algade 48, 9000 Aalborg.

Århus. Der er blevet præget mønt i Århus i flere omgange. Første gang er i Vikingetiden under Hardeknud og Magnus den Gode (1035–47). Anden gang vi med sikkerhed kan henføre mønter til Århus er nogle små brakteater fra ca. 1150–60, mens tredje gang er under og lige efter Grevens fejde, hvor Christian III lod slå mønt i byen. – Se *Den gamle Bys Årbog*, Århus, 1956, s. 19–43.

Århus. Den gamle By har en ret betydelig møntsamling, der for størstedelen dog ikke er udstillet. Kun dele af det store møntfund fra byen (nedlagt ca. 1400) er udstillet i Borgmestergården. Adresse: Vesterbrogade 38, 8000 Århus C. – Se *NNÅ* 1937, s. 123.

Årstal på mønter, se Daterede mønter.

BB HÅNDBØGER · LÆR SELV

Numismatisk opslagsbog

Jørgen Steen Jensen

Bogen fortæller i leksikonform om danske og udenlandske mønter i middelalderen, nyere og moderne tid. Hovedvægten er lagt på Skandinavien, men bogen omfatter i øvrigt Europa og den vestlige halvkugle. Numismatiske begreber og fagudtryk indgår blandt opslagsordene. Bogen er først og fremmest beregnet for de mange møntsamlere, men henvender sig tillige til et almen historisk interesseret publikum. For den læser, der ønsker yderligere at fordybe sig i et emne, vil bogen vid udstrækning bringe henvisninger til ander faglitteratur, bl.a. til de nordiske numismatiske tidsskrifter.

Jørgen Stee
som museu
Medaillesar

Kasseret